

REFLEXIONS JORNADES FESTIVAL DE LA INFANCIA

12-13 desembre 2007

Amb el suport de:

REFLEXIONS JORNADES FESTIVAL DE LA INFANCIA

12-13 desembre 2007

Amb el suport de:

Generalitat de Catalunya
**Departament d'Acció Social
i Ciutadania**

Ajuntament de Barcelona

Diputació
Barcelona
xarxa de municipis

INDEX

INTRODUCCIÓ

Famílies que eduquen

Carme Gómez-Granell, Cristina Brullet, Pau Marí-Klose _____ 5

CONFERÈNCIA

Transformacions familiars, cura dels infants i polítiques públiques

Dra. Cristina Brullet _____ 7

TAULA 1

Famílies, escoles i alumnat: reconeixement i confiança mútua

Sílvia Cópulo _____ 9

Capital social de les famílies: clau de l'èxit escolar?

Pau Marí-Klose _____ 11

“Més enllà de l'escola: el compromís de la comunitat i la ciutat en superar les desigualtats socials i escolars”

Ismael Palacin _____ 15

Professorat i famílies: entre el recel i la confiança

Ramon Casares _____ 17

TAULA 2

Educació i cohesió social més enllà de l'escola

Jordi Sànchez _____ 19

Identitats adolescents i consums

Jaume Funes Artiaga _____ 21

Cinc raons per a dur els teus fills a l'Esplai

Carles Barba _____ 23

La lectura: 0.2 llibres versus 45 videojocs... Per què és bo donar llibres als infants?

Teresa Colomer _____ 25

JOCES I JOGUINES. Tiempo de ocio, tiempo de juego, tiempo de compartir: El tiempo libre de la infancia y la adolescencia hoy.

Petra Mª Pérez Alonso-Geta _____ 27

Infants a la xarxa; nadius digitals?

Joan Mayans i Planells _____ 29

TAULA 3

Qui els va parir

Carles Capdevila i Plandiura _____ 33

Noves formes d'autoritat autèntica a la família i a l'escola. La función paterna: ¿educar o domesticar?

José Ramón Ubieta _____ 35

Comportaments de risc i estils de vida dels adolescents: “Viure perillosament”?
Àngel Martínez Hernáez i Araceli Muñoz García 37

Malestars socials: mercat farmacèutic, famílies i salut mental
Josep Moyà i Ollé 39

Transgressió i noves identitats femenines
Dra. Anna Berga i Timoneda 41

TAULA 4

Noves famílies, nous estils educatius?
M. Rosa Terradellas i Piferrer 43

L'educació dels fills i filles de la immigració
Silvia Carrasco 45

Sobre l'educació a les famílies lesbianes i gais
Elisabet Vendrell i Aubach 47

TAULA 5

L'educació dels fills i filles: una responsabilitat compartida
Carme Panchón 49

El pare absent ? [Què ens diuen les dades del panel de famílies i infància]
Marga Marí-Klose 51

**Ruptura i recomposició familiar: transicions i compromisos de cura.
El dret davant les ruptures familiars.**
Montserrat Tur i Racero 53

Los hombres jóvenes y la paternidad
Pilar Escario 55

Polítiques per afavorir una nova paternitat
Anna Escobedo 59

REFLEXIONS DE LES INSTITUCIONS

Famílies que eduquen
Jordi Bach i Pujols, adjunt a la Secretària d'Infància i Adolescència del Departament
d'Acció Social i Ciutadania de la Generalitat de Catalunya 61

Ricard Gomà i Carmona
Cinquè tinent d'alcalde d'Acció Social i Ciutadania de l'Ajuntament de Barcelona 63

Montserrat Ballarín
Diputada de Benestar Social de la Diputació de Barcelona 65

Famílies que eduquen

Carme Gómez-Granell,

Directora de l'Institut d'Infància i Món Urbà (CIIMU)

Cristina Brullet Tenas,

Sociòloga i pedagoga, investigadora del CIIMU i professora de la Universitat Autònoma de Barcelona

Pau Marí-Klose,

Sociòleg, co-director del Panel de Famílies i Infància del CIIMU i professor de la Universitat de Barcelona

A totes les societats conegudes, l'educació dels fills i filles és una de les funcions bàsiques que desenvolupen les famílies. Una bona convivència familiar és, sens dubte, el mecanisme més poderós i eficaç per a afavorir el desenvolupament equilibrat de la personalitat de l'infant així com la seva integració social i escolar.

En un moment d'incertesa i debat sobre els processos educatius que la nostra societat posa en pràctica -i quan s'insisteix en les elevades taxes de fracàs escolar, o en l'angoixa creixent de molts pares i mares que senten que potser no eduquen prou bé als seus fills i filles- és important posar sobre la taula fets que sovint no han estat prou destacats. En aquest sentit ens agradaria cridar l'atenció sobre tres d'aquestes evidències.

La primera és que la recerca sobre infància al nostre país - i la que ha realitzat i impulsa el Institut d'Infància i Món Urbà a través dels seus Informes bianuals o el Panel de Famílies i Infància- acredita que la gran majoria dels infants són molt permeables a la influència dels seus progenitors; continuen considerant a mare i pare com a punts de referència i models a seguir; valoren positivament el temps que poden passar amb ells; i molts afirmen també que els agradaria compartir més temps amb els avis. Per tant, contràriament a una idea massa estesa, que presenta uns infants i uns adolescents que es relacionen poc amb mare i pare perquè estan més interessats en passar el seu temps davant de l'ordinador, la videoconsola o la televisió -o en companyia del seu grup d'iguals- la recerca social ens demostra que la comunicació entre pares i fills es avui en dia més fluida i democràtica que mai. Les línies jeràrquiques que presidien les relacions intergeneracionals en el passat han estat substituïdes per vincles més horitzontals, més fonamentats en l'afecte i la confiança mútua.

La segona evidència és que els estils i pràctiques educatives de mares i pares continuen sent determinants en el desenvolupament individual i social dels infants. Així, algunes de les dades presentades a les jornades posen de manifest que hi ha una associació molt forta entre les activitats parentals de control i d'incentivació de l'estudi, i el rendiment acadèmic dels fills i filles; hi ha relació entre estils educatius molt permissius i una major proclivitat dels infants als comportaments vandàlics i de risc; o que hi ha una influència benèfica de la implicació del pare o de la mare, no resident a la llar, sobre el benestar i els resultats escolars dels infants quan aquests viuen en una llar monoparental, és a dir amb un sol progenitor. Evidències com aquestes ens suggereixen la conveniència de dedicar esforços a detectar, afavorir i estendre les bones pràctiques parentals, especialment en els processos de transició familiar com per exemple després d'una ruptura de la parella. Justament, les jornades Famílies que Eduquen han estat concebudes per esdevenir un espai de reflexió sobre els estils educatius de mares i pares. Un espai que contribueixi a identificar, reconèixer i reivindicar les diverses contribucions que fan les famílies pel desenvolupament dels infants, acompanyades per l'escola i la comunitat.

La tercera evidència prové d'un informe recent de Unicef, que constata els alts nivells de benestar relacional de la infància a l'Estat espanyol en comparació al d'altres països rics. Aquest informe situa el benestar dels infants espanyols en cinquè lloc, en un rànking de 21 països. Però aquesta bona notícia -que indica que moltes mares i molts pares s'esforcen, malgrat les dificultats, en trobar temps per estar amb els fills i filles- ha quedat soterrada i oculta. Enmig d'una allau mediàtica d'informació dispersa en què sobresurten notícies alarmistes, que fan un problema dels comportaments, hàbits i aficions d'adolescents, i que engrandeixen la magnitud del maltracte infantil i de les estadístiques de fracàs escolar, cal saber veure, també, que l'informe de la Unicef apunta els alts nivells de benestar subjectiu dels infants espanyol -en la segona posició en el rànking, només per darrera dels menors holandesos- i la qualitat de les seves relacions familiars.

Ara bé, tot i la bona situació general de la infància a l'Estat espanyol, l'informe de la Unicef no deixa de constatar dos fets ben preocupants. El primer és que en el capítol de l'educació formal ens trobem en el lloc 16 al rànking. Els índexs d'abandonament escolar prematur són molt alts, i el de nivell de coneixements i capacitats que demostren els nois i noies de 15 anys en proves estandarditzades -PISA- és particularment baix. El segon fet inquietant és que la situació econòmica i material en que viuen molts infants -i, per tant, les seves famílies- indica que poden tenir dificultats per desenvolupar-se a la vida diària. Pel que fa a les taxes de pobresa infantil, l'Estat espanyol se situa en el furgó de cua dels 21 països observats, només amb quatre per darrera.

És evident que, tot i que les famílies no poden defugir -i la immensa majoria no defuig- de les seves responsabilitats per a millorar la situació educativa i material dels infants, la pilota es troba sobre el terrat de les administracions públiques. En els últims anys s'han millorat les dotacions econòmiques i humanes dedicades al sistema educatiu i a les polítiques familiars. Queda, però, molt per fer si l'objectiu és assolir nivells equiparables als dels països més avançats en aquests capítols. Les famílies, i en especial les que afronten situacions d'exclusió i vulnerabilitat, necessiten el suport de les administracions públiques per a complir les funcions bàsiques que les famílies han assumit -i molt especialment les dones- per criar i educar els infants en totes les societats i en tots els temps.

Transformacions familiars, cura dels infants i polítiques públiques

Cristina Brullet

Professora de Sociologia de la Família i de l'Educació de la UAB,
Investigadora de l'Institut d'Infància i Món Urbà

Avui quan una parella vol formar família ho fa des de dos projectes biogràfics individuals. Això implica que han de negociar molts aspectes de la seva vida en comú abans de compartir-la, i assumir amb realisme el risc d'una possible ruptura en el cas que no consolidin el projecte compartit. Igualment, una dona que vol ser mare sense parella, cal que negociï els suports socials que necessitarà del seu entorn (amics i amigues; família; serveis comunitaris; etc.) O un matrimoni o parella del mateix sexe ha de vetllar perquè la seva opció de vida, i la vida dels seus fills o filles, siguin respectades en el seu entorn quotidià.

La família de tall patriarcal s'està transformant en profunditat cap a noves maneres més diverses d'entendre les relacions familiars i personals entre sexes i entre generacions. Les conseqüències d'aquesta transició és que l'acolliment, la cura i l'atenció a la vida humana ja no es vertebrava únicament entorn de la xarxa familiar -i de les dones- sinó que també compte amb la xarxa de relacions d'amistat i, cada vegada més, amb la xarxa de serveis comunitaris i de proximitat. La cooperació i la coresponsabilitat, entre homes i dones i entre les institucions socials comunitàries i de proximitat, són claus per poder resoldre els reptes del nostre futur benestar relacional, i el nostre vincle social.

En els darrers quinze anys han augmentat al conjunt d'Espanya, i de manera molt notable i significativa a Catalunya, les parelles de fet, les separacions i els divorcis, la monoparentalitat, les famílies reconstituïdes, i les adopcions internacionals. S'ha legitimat i legalitzat el matrimoni homosexual i, en conseqüència, les famílies homoparentals. Tot plegat ha anat acompanyat de l'augment continuat de l'activitat laboral de les mares, de noves dinàmiques de criança i educació dels infants, de l'envelliment de la població, i d'una societat cada vegada més multicultural on les desigualtats es mantenen i, en algunes dimensions, fins i tot s'incrementen.

En pocs anys els canvis han estat molt ràpids i intensos. I les noves tendències, oportunitats i problemàtiques que generen ja les compartim amb molts d'altres països europeus que els viuen des de fa més temps. No és gens estrany, per tant, que en aquest context de transició social s'hagin multiplicat els debats i les propostes de la societat civil i dels partits polítics a favor d'un increment substancial del suport a les persones i a les famílies, i que s'hagin aprovat importants reformes legislatives sobre les relacions familiars i el parentiu, és a dir, sobre les relacions entre sexes i entre generacions.

La diversitat i la complexitat del context educatiu dels infants i joves s'intensifica

Les famílies són el primer marc social de criança i socialització de la infància, acompanyades per l'escola i la comunitat. Però els rols parentals i filials es desenvolupen avui en un marc social, dins i fora les famílies, cada vegada més complex i divers. En els darrers anys, hi ha més mares i pares que fan treball remunerat fora de la llar; més infants que s'escolaritzen a edats molt primerenques; més fills únics o amb molt pocs germans o germanes; una major mobilitat residencial que dificulta les relacions amb la família extensa malgrat que es mantenen els vincles; s'han creat nous espais educatius comunitaris formals i informals; i s'incrementa dia a dia la interacció dels infants i joves amb les noves tecnologies de la informació i la comunicació. Tot plegat ha resituat el lloc de la família en els processos de socialització i s'han incrementat les incerteses sobre com afrontar una bona criança i una bona educació des de les famílies, des de l'escola i des de la comunitat.

També cal comptar amb què en els darrers anys s'ha intensificat l'arribada de persones, famílies i infants de nacionalitat estrangera. Entre 1991 i el 2001, a Catalunya, el nombre de llars amb totes les persones de nacionalitat estrangera ha passat de 14.900 a 65.300; i les llars amb algunes persones de nacionalitat estrangera, han passat de ser 37.000 a 125.000. La nostra societat és cada vegada més multicultural i no solament a les grans ciutats. El repte és aconseguir que les famílies i les escoles comparteixin i practiquin uns valors cívics comuns i es reconeguin mútuament la seva autoritat i confiança en un marc de freqüents transicions familiars, i de creixent diversitat en les formes i estils de vida. A la cerca d'aquest objectiu, s'estan desenvolupant molts debats socials i propostes polítiques a favor de la cooperació i la coresponsabilitat educativa entre famílies, escoles i serveis comunitaris, tal com es reflecteix en el Pacte Nacional per l'Educació (2005) en els Projectes Educatius de Ciutat o en els Plans Educatius d'Entorn. Iniciatives a escala autonòmica, local i fins i tot de barri, perquè és en les relacions de proximitat on les xarxes educatives poden actuar amb més efectivitat. Les famílies, s'hi diu, en qualsevol de les seves formes, continuen dotant els infants de la primera identitat individual i social i es troben a la base del vincle social. Per tant, al mateix temps que les nostres societats avancen en els processos de individualització i universalització dels drets de ciutadania, també han d'avançar en el suport a la construcció i reforçament dels vincles desitjats i necessaris entre individus adults i joves, en les xarxes familiars, d'amistat i comunitàries.

La demanda creixent de polítiques en suport a les famílies

La democràcia política va regular democràticament els drets i deures de la ciutadania i va millorar de manera molt substancial els sistemes de salut, educació i pensions que avui són d'accés universal. En canvi, en una etapa en què les transformacions socials i familiars han estat tant notables, tot just ara es comencen a desenvolupar noves orientacions polítiques, lleis, i inversions públiques en mesures concretes, per donar suport i més autonomia a les persones dependents, i a les qui en tenen la seva cura en el marc familiar.

Dia a dia és més clar -i la demanda social més intensa- que el treball de cura a infants, persones discapacitades i gent gran no autònoma ha de ser compartit per l'Estat (amb un paper clau de les administracions autonòmiques i locals en la prestació de serveis de proximitat), les famílies i la xarxa d'intimitat (incorporant-hi els homes), la societat civil organitzada (tercer sector no lucratiu i voluntariat social) i el mercat (serveis privats).

La despesa social pública en serveis i prestacions a les famílies, tant a Espanya com a Catalunya és una de les més baixes de la Unió Europea i el repte per aconseguir uns nivells equivalents és molt gran. Les darreres decisions polítiques sembla que aposten per un creixement molt notable en els propers anys de la inversió en polítiques socials i, per tant, de les prestacions econòmiques i serveis d'atenció a la dependència. Les mesures de conciliació de la vida personal, familiar i laboral s'hauran d'anar desenvolupant en tres línies claus si volen arribar a ser efectives: 1) la creació d'una xarxa pública de mesures i serveis diversos i flexibles de proximitat, en suport al treball de cura; 2) l'extensió generosa de permisos laborals i la possibilitat de reducció i flexibilització dels horaris i jornades de treball, segons les necessitats al llarg del cicle de vida familiar, i amb compensacions econòmiques raonables; i 3) el suport a una nova cultura pràctica familiar que promoció la participació dels homes en el manteniment de la llar i la cura dels fills i dels ascendents.

En síntesi. Les transformacions de les relacions personals i familiars s'han estès i expressat amb rotunditat en els darrers quinze anys. Els canvis afecten les legalitats i legitimitats, les relacions de poder entre sexes i generacions, i l'organització de les responsabilitats individuals a la vida quotidiana. Però les famílies es mantenen com a primer marc de relació social on té lloc la reproducció, l'acolliment i la cura de la vida humana, malgrat que estigui canviant el seu sistema de relacions i obligacions. Les pràctiques familiars s'allunyen dels models normatius imposats en el passat -ja fos per l'Estat o per l'Església- i tendeixen a ser, o a voler ser, més electives, més negociades, més democràtiques i més diverses. Les dinàmiques i els trajectes familiars són menys estables perquè la seva continuïtat es basa en la cerca d'un equilibri i benestar afectiu entre la parella i entre aquesta i els fills o filles, i molt menys, com en el passat, en la cerca de seguretats econòmiques, d'estatus social o de voler donar continuïtat a un llinatge.

En tot cas, i com efecte paradoxal d'aquesta major fragilitat, avui els vincles familiars i la xarxa d'amistat són molt valorats, tal com constaten tots els estudis d'opinió. Les persones proven de mantenir, malgrat les ruptures de parella, les transicions familiars i les dificultats d'ordre divers, els seus compromisos i responsabilitats de cura als fills i filles, als ascendents, i també a les amistats més íntimes. Altra cosa és fins a quin punt la complexitat de la vida actual, les noves incerteses laborals, les desigualtats socials i la manca de respostes polítiques suficients i adequades davant les noves necessitats i realitats, poden fer més difícil l'exercici d'unes responsabilitats que avui són més electives i menys obligades que en el passat.

Famílies, escoles i alumnat: reconeixement i confiança mútua

Sílvia Còppulo

Periodista, llicenciada en psicologia escolar i màster en humanitats i comunicació.
Directora d'Ecós, gabinet de comunicació

Voldria recordar algunes dades objectives. Tenim un problema greu amb l'ensenyament. Globalment a Espanya i específicament encara més a Catalunya.

Aquestes últimes setmanes hem conegut les dades de l'informe PISA i del de la Fundació Jaume Bofill.

Tenim els índexs més baixos de graduació i els més alts d'abandonament escolar. I no solament no millorem una mica cada any, sinó que estem pitjor ara que fa set anys.

Els nostres nens repeteixen poc a primària, som al capdavant en èxit escolar als 12 anys. I a la cua als 16. Probablement perquè a primària promocionem automàticament els alumnes sense el nivell que caldria i és clar que més endavant aquest dèficit es paga.

Hi ha qui diu que hi ha dos tipus d'estudiants. Els que ho fan obligatòriament i els que no.

Després dels 16 anys, tenim un abandonament prematur dels estudis molt important. Estem situats en una pessima posició en el context europeu, només per davant de Portugal i Malta.

La despesa pública que es dedica a educació a Catalunya, tot i que tendeix a incrementar-se, té un dels nivells més baixos de l'Estat Espanyol i la Unió Europea.

Aquestes dades han estat reproduïdes moltíssim aquests últims dies a través dels mitjans de comunicació.

Voldria afegir algunes dades diferents que ens ofereixen una perspectiva més àmplia de tot el sistema educatiu. Ara fa pocs dies vaig tenir l'oportunitat de participar en el Congrés Internacional obre Formació Professional i Empresa, on es va radiografiar també l'educació del nostre país en relació a les possibles futures demandes en matèria de formació que tindrem ara que estem dins del mercat global.

Analitzant el nivell educatiu de la població, ens adonem que l'any 2006, l'estructura de qualificació que hi ha a Europa té forma de rombe engreixat pel mig. En la mitjana de l'Europa dels quinze, el 28% de la població ocupada té una qualificació alta; el 26,9%, una qualificació baixa; i amb estudis secundaris, el 44,3%. És a dir, hi ha molta gent amb qualificació mitjana, força d'elevada i molta encara de baixa.

A Espanya, la formació de la població té forma de bota. Al mig s'estreny, però s'amplia a dalt i a baix. El 34% de la població té estudis superiors; el 24% ha arribat a nivells mitjans (la meitat que a Europa), i un 41% de la població té nivells de formació baixos. És evident que, per dalt, difícilment ho ampliarem més. És bo que es mantingui. On podem créixer és en el nivell intermedi. Aquí és on podem transformar el nivell baix, de manera que vagi passant a la formació intermèdia.

De manera que, el creixement econòmic a Catalunya està en perill de frenar-se per manca de personal qualificat.

En aquesta dada hi coincideixen diverses entitats, des de la Fundació CIREM, el servei d'estudis de la Cambra de Comerç, els estudiosos de la Caixa Catalunya, els professors d'Economia de la UAB, etc. És necessita mà d'obra i, sobretot, que sigui qualificada.

En aquest sentit, fins i tot, el president de Foment del Treball, Joan Rosell, deia fa un parell o tres de mesos que el gran problema del país és l'educació. I afegia que el sistema educatiu català no forma el perfil d'estudiants que reclama el mercat, perquè el nombre d'universitaris pràcticament quadruplica el de titulats en FP a Catalunya. 60.000 persones fan cada any FP, mentre que 230.000 van a la universitat.

Dins del marc de les Jornades Famílies que eduquen, organitzades per l'Institut d'Infància i Món Urbà i el Festival de la Infància, hem relacionat l'escola o més ben dit, les escoles amb les famílies, també en plural perquè en tenim de models ben diferents

I en la introducció de les jornades s'esmentà que la participació de les dones al mercat de treball formal reclama una reorganització de les activitats de cura i atenció al fills i les filles i una major corresponsabilitat social.

Certament, és clar, que potser seria adequat també recordar que el nostre país té un índex de natalitat molt baix, que ara s'incrementa, amb el pes socials de les dones immigrades i, tenim també un índex d'activitat de les dones en el mercat laboral també baix, en relació a la Unió Europea, especialment la dels quinze; de manera que si ens hi fixem bé, resulta que els índexs mes alts de natalitat (Suècia) corresponen als països on hi ha més dones que treballen. Potser, doncs, l'element clau que hem d'incloure en el discurs és el de polítiques socials i productivitat laboral.

Aquí estem moltes hores a la feina però produïm menys que els països que s'hi estan menys hores.

Encara una dada més. Tots veiem que la legislació en matèria d'educació té vida pròpia. Gairebé a cada canvi polític en el govern li correspon una nova manera de legislar en matèria d'educació, que encara, a nivell estatal no prové d'un gran pacte social. Això no s'ha fet encara. Veurem què pot donar de sí a Catalunya el que en l'anterior legislatura es va titular el Pacte Nacional per l'Educació.

Mentrestant veiem que els professors del nostre país han d'assumir uns reptes molt importants. La posició social que tenien d'autoritat i reconeixement social ha canviat.

El professorat es veu sotmès també a molta pressió, per part de l'alumnat, de les famílies, de l'administració, de les seves pròpies condicions laborals, etc. Han d'adaptar-se -com dèiem- als canvis legislatius, a la pèrdua de prestigi social, a una baixa remuneració, a conductes antisocials en alguns dels seus alumnes potser de vegades amb una formació psicopedagògica que podria ser més completa ja que els aportaria més instruments.

I les famílies, es veuen sotmeses també a pressió? Doncs, sí, i potser també a una certa perplexitat, en no trobar sovint aquests elements de confiança mútua, de complicitat amb l'escola en la relació humana que és el que essencialment ha de ser l'educació. Amb compromisos per totes bandes. I en no saber ben bé en què consisteix educar dins de la família.

Hi ha un element -per acabar- que no voldria deixar de subratllar, que és els dels mitjans de comunicació socials. Parlo essencialment de la televisió, de la pública i de la privada.

La televisió i la ràdio són encara avui l'eix vertebrador de major referència quantitativa per la població. Impliquen criteris, creen valors, generen llenguatge, codis morals i assignen pautes de conductes.

Els mitjans de comunicació no solament informen, sinó que "expressen la realitat" recreant-la, és a dir, conformen una realitat mediàtica "diferent" que retroalimenta la real.

La televisió construeix expressions de "realitat" i produeix, per tant, models de subjectivitat. Els cossos, les emocions, els desigs, els sentiments, les esperances, les accions, etc. que articulen les nostres identifications com a subjectes socials són, en bona mesura, efecte de la interacció amb els textos televisius.

Els mitjans de comunicació en general, i especialment la televisió, estan profundament implicats en els "projectes identitaris"; és a dir, tenen la possibilitat d'intervenir en les conductes dels individus i fer que adoptin noves formes de vida, tot oferint-los models que facin intel·ligible la pròpia personalitat. Altrament dit, formen part dels dispositius discursius que articulen les identitats socials regulant-ne els comportaments i produint coneixements i vocabularis.

Hi ha molta gent que no llegeix cap diari... i que, per tant, l'opinió que té del que succeeix al món depèn d'allò que li arriba a través del format televisiu. Aquestes persones s'apropien dels missatges, els significats i els valors que la televisió vehicula i els incorporen de manera rutinària a les seves vides.

Com es pot educar des de l'escola i des de la família en uns determinats valors que com a societat ens hem atorgat i hem legislat i que els nostres governs han assumit, quan en algunes programacions televisives hi trobem espais que justament són contraris als nostres valors democràtics, ètics i socials?

Cal intervenir-hi? I si responem que sí, des de quins àmbits, organismes de regulació audiovisual, departaments d'ensenyament, escoles, governs?

L'expressió clau és "**la confiança mútua**". Tinguem confiança.

Capital social de les famílies: clau de l'èxit escolar?

Pau Mari-Klose

Sociòleg, co-director del Panel de Famílies i Infància del CIIMU i professor de la Universitat de Barcelona

Les famílies ocupen un paper cabdal en l'educació dels fills/es, ja sigui per acció o per omissió. En el curs del que es coneix com a "socialització familiar", els nens/es interioritzen coneixements i desenvolupen valors i actituds davant de la vida. Aquests coneixements, valors i actituds són el producte d'estímuls múltiples. Els emissors principals d'aquests estímuls són els pares i mares. Els seus comportaments, gestos i posats són observats i imitats. A través de comentaris, opinions o respostes a preguntes que fan els propis nens i nenes, els pares i mares presenten als seus fills i filles determinades visions de la realitat, conviccions i expectatives, que solen acceptar de manera bastant acrítica. A través de premis i càstigs, els infants aprenen a reconèixer els valors als quals pares i mares concedeixen més importància.

Cada família és un món i té característiques individuals que la fan diferent a totes les altres. Les formes d'educar i treure endavant els fills i filles són molt variades, perquè les circumstàncies socials de cada família i la situació vital de les persones membres són específiques, la qual cosa propicia una heterogeneïtat considerable. La tasca de la sociologia, no obstant això, és reduir la complexitat que ofereix la realitat social per fer-la comprensible. Amb aquesta finalitat, els i les sociòlegs han desenvolupat conceptes per analitzar les relacions entre les persones membres de les comunitats humanes -en aquest cas, la família. Un dels conceptes més utilitzats és el de capital social. Es tracta d'aquelles dimensions de les relacions socials que faciliten l'execució de determinades accions i que afavoreixen l'assoliment de resultats desitjables. En aquestes pàgines ens centrarem específicament en una dimensió concreta: el seguiment que els pares fan de les activitats escolars dels fills i filles. El nostre propòsit és analitzar en quina mesura aquest seguiment contribueix a orientar les expectatives dels fills i filles respecte a l'educació i afavoreix l'assoliment educatiu.

La variable utilitzada per mesurar el capital social utilitza dues preguntes del Panel de Famílies i Infància, una enquesta longitudinal que realitza l'Institut d'Infància i Món Urbà que ha permès per primera vegada al nostre país estudiar a fons els estils i pràctiques educatives dels pares i mares dels adolescents catalans. Entre altres qüestions, en aquesta enquesta s'interroga els i les adolescents sobre la freqüència amb la qual parlen amb la seva mare i el seu pare sobre l'escola i professors i professores. Amb aquestes preguntes s'ha construït un indicador de seguiment que pot adquirir tres valors: baix, mitjà i alt. El seguiment que els pares i mares fan de les activitats escolars dels seus fills i filles, a més d'un bon detector del grau de comunicació entre mares, pares i fills i filles, és un indicador correlacionat amb altres dimensions de la relació intergeneracional, com ara el control familiar -a través del qual els pares i mares es proposen detectar i, si escau, corregir a temps comportaments que encaminen els fills i filles cap a una direcció inadequada- i el suport per a l'assoliment d'uns resultats educatius desitjables, a ulls de la majoria de mares i pares.

La investigació arrenca a partir d'una sèrie d'intuïcions teòriques i d'evidències empíriques. El primer punt de partida de l'anàlisi són una sèrie d'hipòtesis teòriques investigades en altres contextos -per exemple, per la sociologia britànica i nord-americana-, que relacionen pràctiques i estils educatius dels pares i mares amb els rendiments educatius dels seus fills i filles. Un estudi bastant conegut que treballa en aquesta línia és la investigació de Kim (2002) sobre l'èxit escolar dels estudiants coreans a Amèrica del Nord. La conclusió que aquest investigador extreu de la seva recerca és que la clau per entendre els bons resultats d'aquests estudiants, en un entorn que, a primera vista, podria semblar hostil per a adolescents immigrants, cal buscar-la en les formes que tenen els seus pares i mares d'educar i portar els seus fills i filles endavant. A diferència dels i les adolescents procedents d'altres grups, els estudiants coreans es beneficien de pràctiques familiars que combinen alts nivells de comunicació i confiança mútua entre mares, pares i fills i filles amb un grau alt d'implicació dels pares i mares en l'educació dels fills i filles, tant pel que fa a la supervisió del seu treball com a la transmissió d'una ètica d'autoexigència.

Un segon punt de partida és l'evidència, prou coneguda i acreditada per molts estudis, que ens indica que, tot i la universalització de l'accés a l'educació i la millora de la qualitat del sistema educatiu, es mantenen desigualtats notables en els rendiments educatius d'estudiants d'orígens socials diferents. Els fills i filles de famílies benestants solen treure millors notes que els nois i noies d'origen més humil, solen fracassar menys en els seus estudis i solen tenir expectatives més optimistes pel que fa al seu assoliment educatiu futur. Diversos mecanismes contribueixen a explicar aquestes pautes de reproducció de la desigualtat. Un primer corrent teòric i d'investigació posa l'èmfasi en la capacitat de les famílies de rendes més altes de mobilitzar més recursos econòmics per activar les capacitats i aptituds educatives dels seus fills i filles: ordinadors, classes de reforç, cursos a l'estranger, etc. Un segon bloc d'explicacions posa l'accent en les concepcions i expectatives diferenciades que es tenen en diferents entorns socials. Des d'aquest punt de vista, els progenitors de rendes més altes estan més familiaritzats amb els hàbits i valors que propicien l'assoliment educatiu -

generalment, perquè ells mateixos han passat més anys dins del sistema educatiu- i això afavoriria el fet que ho puguin transmetre de forma més efectiva als seus fills i filles. El nostre propòsit en aquestes pàgines és examinar com es relaciona el seguiment que fan els pares de l'activitat escolar dels seus fills/es amb les pautes de reproducció de la desigualtat.

El tercer punt de partida és l'evidència que les noies estan obtenint millors resultats educatius que els nois en la majoria de països desenvolupats. Un informe recent d'Eurostat posa en relleu que, en el conjunt de la Unió Europea, només a Àustria les noies presenten taxes d'abandonament escolar prematur superiors als nois. Aquestes xifres es corresponen amb dades conegudes en contextos més propers. Segons dades del Departament d'Ensenyament del curs 2002-2003, el percentatge de nois no graduats al juny a l'ESO és 4 punts superior al de noies. Abundant en aquestes diferències, el 55% dels estudiants de Batxillerat són noies i el 45% nois (CIIMU 2004). D'altra banda, el 58% dels alumnes aprovats en selectivitat a Catalunya són noies i només el 42%, nois (INE 2005). Aquestes diferències s'accentuen encara més quan s'examinen les graduacions universitàries recents. L'any 2004, el 60% dels estudiants llicenciats i diplomats eren noies, el 40%, nois. En alguns països, com la Gran Bretanya, els rendiments desiguals de nois i noies han generat un debat social molt important i han propiciat iniciatives públiques per tractar de corregir la situació. Malgrat la magnitud de les diferències en els resultats acadèmics en funció de gènere a Catalunya -molt superiors a les que hi ha a la Gran Bretanya-, el debat de moment no s'ha plantejat. El nostre propòsit en aquestes pàgines és examinar com incideixen els estils educatius que els pares i mares posen en pràctica sobre les desigualtats de rendiments educatius de nois i noies.

Els resultats de la nostra recerca evidencien allò que apunten els estudis internacionals. El seguiment que fan els pares i mares de l'activitat escolar dels fills i filles influeix sobre els seus rendiments educatius i expectatives d'assoliment educatiu futur. La proporció de nois i noies amb una nota mitjana de *Suspès* és considerablement superior quan el seguiment familiar és baix. Aquesta proporció disminueix a mesura que augmenta el seguiment familiar, sigui quin sigui el nivell de renda. Dit d'una altra manera, hi ha una relació positiva entre el seguiment que fan els progenitors i la probabilitat que el fill i/o filla aprovi. Hi ha també una associació estadística entre la probabilitat d'obtenir una nota mitjana alta -*Notable* o *Excel·lent*- i el seguiment familiar, que regeix igualment en tots els nivells de renda. Finalment, en la mateixa línia, la proporció de nois i noies que creuen que estudiaran una carrera universitària s'incrementa quan el nivell de seguiment familiar augmenta.

Els resultats són inequívocs. Els pares i mares poden exercir una influència positiva sobre el rendiment i les expectatives educatives dels seus fills i filles si s'interessen per allò que els passa a l'escola i per les seves relacions amb el professorat. Aquesta influència és evident en tot tipus de famílies, però la seva magnitud varia en funció del seu nivell de renda. Els fills i filles de famílies més benestants -ingressos alts i mitjans- treuen menys partit al seguiment familiar que els fills i filles de famílies més humils. En altres paraules, el "progrés" en els rendiments que propicia el seguiment familiar és més alt per als fills i filles de famílies de nivells de renda més baixa que per als altres, la qual cosa contribueix a corregir l'efecte de la classe social sobre els rendiments educatius. Per exemple, la proporció d'adolescents que treuen nota mitjana *Notable* o *Excel·lent* entre els nois i noies de famílies del grup de renda més baixa es multiplica per dos, del 25% -quan el seguiment familiar és baix- al 51% -quan és alt. Entre els nois i noies que pertanyen als grups de renda més acomodats, en canvi, els increments són bastant més limitats: del 55% al 65%.

El mateix s'esdevé amb les expectatives educatives. Per exemple, quan el seguiment familiar es baix només el 48% dels nois i noies de famílies amb nivell d'ingressos baixos pensen que estudiaran una carrera universitària - pel 75% de nois i noies de famílies més benestants. En canvi, tres de cada quatre fills i filles de famílies amb nivells baixos d'ingrés confien estudiar una carrera universitària -un percentatge similar al dels fills i filles de famílies amb un nivell d'ingressos mitjà - quan el seguiment és alt. A mesura que augmenta el seguiment familiar, s'esfumen bona part de les bretxes originals que es poden observar entre rendiments i expectatives educatives diferenciades de cada grup de renda. Fomentar el seguiment de l'activitat escolar per part dels pares i mares, aparentment, és una bona inversió social, que incrementa les oportunitats dels sectors socials desfavorits per arribar als nivells d'assoliment educatiu que es corresponen amb el seu talent i esforç.

Ara bé, desafortunadament, els efectes del seguiment familiar sobre l'assoliment educatiu no actuen sempre en el sentit de reduir les desigualtats educatives. La nostra recerca posa de manifest una altra cara del seguiment familiar: el seu efecte diferencial per gènere. Les noies es beneficien més del seguiment que fan pares i mares i, com a conseqüència, obtenen millors resultats i desenvolupen expectatives més favorables de cara a l'estudi. A nivells alts de seguiment familiar, la bretxa en notes i expectatives entre nois i noies s'eixampla. Les noies no només obtenen millors resultats que els nois quan existeix aquest seguiment, sinó que el seu avantatge s'incrementa.

Com es preveia, els pares i mares que vigilen i controlen l'estudi dels seus fills i filles contribueixen a prevenir el fracàs escolar i a promoure l'excel·lència educativa. El que aporten de nou les dades és que posen al descobert que no tots els adolescents es beneficien de la mateixa manera dels estils educatius que posen en pràctica els progenitors. Els grups més desfavorits econòmicament i les noies en surten més beneficiats. Des d'un punt de vista normatiu, que afavoreix la igualació d'oportunitats vitals, aquesta és una bona notícia.

El seguiment familiar de l'activitat escolar pot ser un mecanisme corrector de desigualtats socioeconòmiques i de gènere, encara presents en les nostres societats. Els nois i noies que obtenen millors notes gràcies a l'esforç que fan els seus pares i mares, en la majoria dels casos, pertanyen a grups socials en què si no hi hagués aquesta intervenció es viurien situacions de desavantatge més acusades en altres esferes de la societat.

No hi ha una recepta única per educar i portar els fills i filles endavant. Cada família mobilitza els recursos disponibles i hi dedica temps i esforç com millor pot i sap. Els resultats de la nostra recerca evidencien que el temps i esforç que els progenitors inverteixen a fer un seguiment de les activitats escolars dels seus fills i filles són per a ells un capital molt important, que pot compensar altres desavantatges. Lluitar contra els baixos rendiments escolars i fomentar l'èxit escolar comporta necessàriament enfrontar-se a les traves que impedeixen que els pares/mares s'impliquin activament en l'educació formal dels fills i filles, i evitar que es desanimin davant situacions adverses.

“Més enllà de l'escola: el compromís de la comunitat i la ciutat en superar les desigualtats socials i escolars”

Ismael Palacin

Educador social, director tècnic del Casal dels Infants del Raval

Des de fa uns anys al nostre país hem estat capaços d'aconseguir que la gran majoria de nens i adolescents estiguin dins de l'escola. Els qui recordem els anys en que en molts barris una part molt importants dels adolescents deixava d'anar-hi (o ja ningú esperava que hi anessin) sabem que això és una revolució front a la desigualtat social. No podem encara dir que tots estan dins de l'escola perquè hem de recordar molts casos d'absentisme que podem especialment concentrats en alguns barris i col·lectius.

Però el que encara no hem aconseguit és evitar que les desigualtats socials que pateixen moltes famílies es reproduïxin d'una forma preocupant en el fracàs escolar, l'abandonament prematur de l'escolarització, el baix aprofitament... Coneixem exemples brillants de famílies i infants que han aconseguit en uns anys enmig de moltes dificultats que l'escolarització esdevingués una excepció i una esperança pel futur, però no son la majoria...

Per les entitats que treballem pels drets i les oportunitats del futur dels infants i dels joves, el fracàs i l'abandonament escolar és un dels pitjors símptomes i desencadenants de l'exclusió. Està molt relacionat amb els períodes d'inactivitat i atur de mots joves, el desànim i la falta d'expectatives, l'abandonament prematur de la formació, la qualificació insuficient que els perseguirà al llarg de la vida, els conflictes dins del marc escolar o en el carrer, la desmotivació de l'aprenentatge en una edat molt determinant...

Els mestres sovint es queixen de que la societat espera que les escoles resolguin per si soles alguns greus problemes que la societat mateixa no sap o no vol afrontar, com per exemple les mancances de moltes famílies en situacions de pobresa i inestabilitat familiar en el suport a l'escolarització dels seus fills, igual que les actituds de discriminació, violència o la mateixa integració dels infants i famílies immigrades. Especialment en aquells barris i escoles on el nombre d'aquestes situacions és alt, tenen la sensació de que quan van maldades tothom delega les seves responsabilitats en l'escola. I, si bé és cert que necessitem que l'escola s'impliqui en totes aquestes responsabilitats, també entenem que tota sola tampoc ho pot fer.

Quins factors son capaços de millorar l'èxit escolar quan tots els pronòstics estan en contra? Podem incrementar el compromís de la família a favor del projecte escolar dels seus fills i filles, garantir un suport i seguiment familiar més efectius, evitar els períodes d'interrupció i els itineraris d'inactivitat de mols adolescents, actuar precoçment quan comença l'absentisme, oferir eines i suports per a fer els deures fora de l'escola, estimular la continuació dels estudis, oferir més hores de suport escolar a qui més ho necessita...

En alguns dels barris on hi ha una xarxa d'entitats i iniciatives socials acostumades a treballar conjuntament, aquestes han començat a col·laborar estretament amb els mestres i les escoles en tots aquests fronts. Aporten la flexibilitat, la capacitat de treballar intensivament amb la família i reforçar-la, l'experiència de donar suport de manera integral les diferents necessitats socials i educatives de la família, d'oferir en espais per aprendre la llengua o per estudiar totes les tardes, treballar amb els grups de carrer als que pertanyen alguns nois que comencen a faltar a l'escola... Entenent que en els barris amb més fracàs escolar l'èxit de l'escola serà també l'èxit de la xarxa de suport que construïm en la comunitat on viuen els infants i les seves famílies.

Professorat i famílies: entre el recel i la confiança

Ramon Casares

Professor, ex-director d'institut de secundària i investigador del CIIMU

En aquests darrers anys, i especialment des de fa unes setmanes, el que podem sentir sobre l'ensenyament secundari al nostre país no es pot qualificar de bones notícies: baixos nivells, abandonament dels estudis, males relacions amb les famílies... Estem vivint una autèntica crisi de l'educació escolar que s'expressa en dues paraules: *fracàs escolar*.

Divendres 22 de novembre, La Vanguardia preguntava als seus lectors qui tenia un major nivell de culpa en el fracàs escolar, les famílies, l'alumnat o el sistema. La resposta de 2.743 persones era que la culpa era de les famílies (un 39%) o del sistema (un 55%), mentre que només un 5% l'atribuïa a l'alumnat.

Sembla excessiu atribuir a l'alumnat la culpa d'una situació de la qual el propi alumnat n'és la víctima principal. Això no obstant el fet mateix que La Vanguardia ho hagi preguntat ens fa veure que hi ha persones que creuen que hi ha una part de responsabilitat que es pot atribuir a l'alumnat.

Com podríem explicar aquesta responsabilitat atribuïda a l'alumnat, a nois i noies d'edats compreses entre els 12 i els 16 anys? Si ens parem a pensar-hi detingudament ens adonarem que el sol plantejament de la pregunta hauria estat impossible fa trenta anys. Molta de la gent que avui considera que l'adolescència i la joventut són sinònimes d'irresponsabilitat, en la seva pròpia joventut considerava inconcebible que no se'ls reconegués el dret de vot fins als 18 anys -com va fer la constitució actual.

Com s'explica aquest canvi de punt de vista? La resposta, com moltes respostes a preguntes senzilles, és complexa. Tanmateix, des de la posició de professor d'institut puc avançar alguna cosa. Em sembla evident que *l'actitud, la bona predisposició de cara als aprenentatges escolars per part de l'alumnat és decisiva en l'èxit escolar*. Abans es considerava que qui no se'n sortia, era perquè no tenia capacitat. Avui creiem més aviat que *no vol*. Expressions com "objector escolar" designen els nois i noies, sobretot nois, que no accepten ni la necessitat ni la bondat dels aprenentatges escolars, que veuen l'escola com un jou insuportable.

Una part del professorat considera que la responsabilitat no és tant del propi noi o noia com de la seva família, com apareix a l'enquesta de La Vanguardia. Aquesta percepció va associada a la idea que entre els nois i noies hi ha una manca de "cultura de l'esforç". La predisposició cap a la mandra o l'hedonisme s'explica pel fet que dins de les famílies s'accepten actituds que abans no s'haurien acceptat. En relació amb aquest aspecte, algunes explicacions atribueixen aquesta tolerància al triomf general dels valors "progres" de culte a l'espontaneïtat i sobreprotecció d'infants i adolescents. En una perspectiva antagònica, tenint ben present que des de mitjans dels anys noranta els ritmes de treball s'han disparat i l'esforç laboral dels adults dels sectors treballadors sembla irreconciliable amb la vida familiar, es subratlla l'abandonament d'infants i adolescents per part dels adults i la seva dependència en relació a la televisió o internet.

Des de les famílies, s'acostuma sovint a culpar també als propis nois i noies: "nosaltres ja no podem fer-hi res més", s'exclamen els pares. En d'altres casos, com es reflecteix en les respostes a La Vanguardia, famílies i professorat sumen les seves veus per atribuir les responsabilitats al "sistema". ¿Què deu voler dir el "sistema"? El sistema són, probablement, les lleis, els polítics i l'administració. Però no és menys cert que per a les famílies, el professorat forma part del sistema -és la seva cara més visible- mentre que per al professorat el sistema és una emanació de la societat la cara més visible de la qual són les famílies. Això explica l'entusiasme amb què tothom culpa el sistema: potser el sistema som tots, però principalment els altres.

Abans de repartir "culpes" o responsabilitats, potser el que ens hauríem de preguntar és què ha canviat. Certament, tant les escoles com les famílies han canviat, i això no és *peccata minuta*. Però la condició del propis infants, adolescents i joves també ha canviat. A l'hora de calibrar aquests canvis ens trobem bàsicament amb dos enfocaments. D'una banda aquella gent que ens alerta sobre els canvis terriblement negatius que afecten infants i adolescents. En el passat, hauríem tingut una joventut inevitablement neta, treballadora, responsable, i amb un afany de cultura insaciable mentre que avui en dia seria tot el contrari, els adolescents i joves serien indescriptiblement bruts, mandres, irresponsables i incultes. Enfront d'aquesta apreciació hi ha la temptació d'idealitzar la joventut dient que sempre ha estat una edat meravellosa, la de la recerca de l'amor, la llibertat i la plenitud.

Malauradament cap d'aquests dos punts de vista ens permet aproximar-nos amb tranquil·litat a la qüestió. El que proposo ara és examinar allò que defineix el trànsit de la infància a la maduresa des del punt de vista precisament de la "responsabilitat". Si ens hi fixem, allò que caracteritza la infància és el fet que els infants tenen una capacitat de decisió mínima. Els seus pares, i en general els adults, ho fan per ells. Per tant la seva responsabilitat és igualment mínima. En canvi la maduresa implica presa de decisions i responsabilitat plena.

El trànsit d'una situació a l'altra és l'adolescència i la primera joventut. Aquest trànsit es fa acompanyat pels adults, que acostumen a controlar i a establir els límits, mentre que el propi adolescent els va ampliant, topant-hi o defugint-los. Al final d'aquest procés l'ingrés a la vida adulta suposa l'apartament del nucli familiar i la inserció en el món laboral.

Què ha canviat en aquest trànsit, darrerament? Doncs ha canviat, en primer lloc la capacitat de triar. Infants, adolescents i joves tenen més capacitat de consum i de decisió sobre el consum propi i sobre el consum de la família. Podríem pensar que això és poc rellevant però el consum genera identitats -el vestuari, el menjar, les distraccions...- i les identitats representen triar amb qui et relaciones i sobre quines coses. Es pot dir que triar no és decidir amb plena responsabilitat -en la mesura que la tria pot ser limitada i condicionada-, però allò sobre el que es tria pot tenir molta rellevància: hi ha moltes famílies que consideren que els nois i noies tenen un paper decisiu en la tria de centre a l'hora de passar de primària a secundària.

D'altra banda els àmbits en què abans els adolescents sortien fora i es foguejaven -es socialitzaven- sota el control distant dels adults, com ara la família en sentit ampli, els grups d'adoctrinament sota l'emparedat de l'església o el treball, han perdut presència. Avui hi ha d'altres terrenys de socialització: l'escola, els amics i amigues, els mitjans de comunicació. Tots ells, tret de l'escola, molt lluny del control dels adults de la família.

Però si el principi del procés ha canviat, també podem dir que el seu final s'ha allunyat. El resultat és que els nois i noies veuen la frontera amb la vida adulta més indefinida, més lluny i més a prop. Els estudis es perllonguen al llarg de la vida i es combina treball i estudi. La incorporació al treball s'endarrereix i es fa en unes condicions que obliguen a viure més temps en família. En conseqüència, ens trobem amb uns nois i noies que tenen alguns dels atributs de la vida adulta (triar, consumir, prendre algunes decisions) però no es troben enfrontats a determinades responsabilitats fins molt més tard. Això influeix indubtablement en la seva vida escolar i sovint de manera negativa. El que és rellevant però, no és tant allò que es pot canviar fora dels instituts com esbrinar què es pot fer dins dels centres escolars per afavorir l'adquisició de coneixements dels nois i noies. Al cap i a la fi, l'escola existeix perquè en societats on el coneixement és important, cal una institució especialitzada en els aprenentatges.

Per on començar? Sembla lògic fer un diagnòstic del que va malament i després aplicar el tractament. Però la medicina creu saber una cosa que els educadors ignorem: com funciona el nostre cos quan funciona bé. Sabem molt del que va malament en educació, però es parla molt poc del que va bé. Efectivament, ¿com són els centres escolars que funcionen, on els nois i noies aprenen, on s'integren diferents tipus de nois i noies, de famílies diverses, amb procedències diverses i nivells culturals diferents, on hi ha una bona convivència, índexs d'acreditació alts i un baix nombre d'abandonaments?

Doncs bé, cal dir que en sabem poc perquè la valoració del que es fa bé en educació escolar avui sembla menys rellevant que el que es fa malament. Però hi ha algunes coses que sí que sabem. Una d'elles es refereix a les relacions entre els centres escolars i les famílies. En els centres escolars on es produeix l'èxit escolar la relació entre famílies i professorat es *basa en la confiança*. La confiança depèn de molts factors, però el més important és la tènue relació que es dona entre l'*experiència* i les *expectatives*. I això val tant per al professorat com per als pares. Un professorat amb una mala experiència pel que fa a l'exercici professional i amb poques expectatives en relació amb l'alumnat està en una posició molt difícil per recolzar positivament els aprenentatges del seu alumnat. Igualment, famílies amb mala experiència en relació amb l'escola i amb poques expectatives acostumen a tenir una actitud recelosa pel que fa a l'escola.

Com es pot obrir pas la confiança? Hi ha un factor que sembla bàsic: aconseguir l'èxit escolar. Però això és una tautologia, un cercle viciós: com aconseguir la confiança? Mitjançant l'èxit; com aconseguir l'èxit? Mitjançant la confiança. La pregunta, segurament, és: la confiança i l'èxit de qui? I la resposta és: la dels nois i noies. Ens hem de centrar en l'alumnat, en la relació entre els adults i els adolescents. I en desenvolupar aquesta relació cadascú en el seu àmbit, el professorat, a l'escola i els pares, a la família. Això implica desenvolupar un suport mutu que exigeix i possibilita confiança. Tanmateix aquesta confiança és fràgil. Sovint s'intenta resoldre problemes escolars a través de la família (exigint a les famílies que "controlin" si els nois i noies estudien) o problemes familiars a través de l'escola (exigint als professors l'autoritat que la família no té, o l'atenció que no dispensa). L'objecte últim de la confiança són els propis nois i noies. Només els centres escolars i les famílies que troben el camí d'aquesta confiança són els que se n'acaben sortint. Aquesta és la base sòlida per refundar un sistema escolar que, com es despenia de l'enquesta de La Vanguardia, apareix com a principal responsable als ulls de la majoria de les dificultats del present.

Educació i cohesió social més enllà de l'escola

Jordi Sànchez

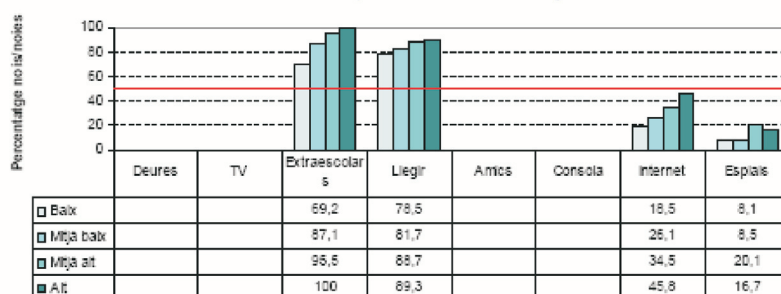
Polítolleg, director de la Fundació Jaume Bofill

En els darrers anys les activitats educatives realitzades posteriorment a la sortida de l'escola han agafat un protagonisme molt gran. Segons els estudis disponibles entre un 80% i un 90% dels nois i noies de primària realitzen alguna activitat d'aquesta mena. Un dels elements que quan s'aborden aquestes qüestions més haurien de preocupar als pares i les mares i també als educadors en general és la qualitat educativa d'aquestes activitats i també si la seva pràctica provoca situacions que posin en evidència o fins i tot reforcin les desigualtats socials.

Qualitat i equitat són dos aspectes que avui preocupen i ocupen a la major part de persones que es preocupen per l'educació dels nostres fills i filles. També aquests aspectes haurien d'estar presents en tot l'univers de les activitats educatives realitzades fora de l'horari escolar.

Activitats que fan els nois/les noies fora de l'horari lectiu (com a mínim un cop per setmana)

Estatus socioeconòmic, educatiu i ocupacional familiar

Font: dades provinents de l'enquesta Models educatius familiars (Torrubia i alt, 2006). Fundació Jaume Bofill

El que avui sabem és que a Catalunya la situació socioeconòmica de la família, el nivell educatiu dels pares i la seva situació laboral es relaciona de manera molt directa amb el tipus d'activitats que els nois i noies realitzen fora de l'horari escolar.

La idea principal a retenir és que a una posició socioeconòmica més acomodada, més gran és el percentatge dels nois i noies que realitzen activitats fora de l'horari escolar, ja siguin activitats organitzades o bé activitats relacionades amb la lectura, l'ús de les noves tecnologies o similars.

Per un altre costat també sembla indiscutible que la posició social i econòmica de la família (posició que té a veure amb els ingressos i els nivells educatius) es relaciona amb l'ús i la intensitat d'aquest en determinades activitats. Per exemple en l'accés al televisor o les noves tecnologies. La disponibilitat d'aparell de TV per a ús majoritari del noi o la noia està inversament relacionat amb l'estatus familiar (menys estatus, més TV) mentre que la disponibilitat d'ordinador connectat a Internet per a ús majoritari del noi o de la noia hi està directament relacionat. Què vol dir això? Doncs molt simple; a una posició social més baixa més ús hi ha per part del noi o la noia de la Televisió, mentés que a una posició social més elevada més connexió a Internet es detecta.

En qualsevol cas un aprofundiment en les dades sociològiques disponibles ens permet afirmar que com més baixa és la posició social i econòmica de la família, menys temps dediquen els nois i noies a les activitats extraescolars i en canvi més temps a mirar la TV, jugar amb una consola o connectar-se a Internet.

Totes aquestes dades i altres que podríem explicar; què ens estan dient?. Doncs de manera inequívoca ens diuen que les pràctiques educatives diferenciades que avui es realitzen en el temps fora de l'horari escolar s'expliquen en gran manera per una desigualtat social existent. L'accés a determinats recursos (activitats extraescolars i Internet), la pràctica de determinades activitats i el temps dedicat a les mateixes, estan relacionats amb l'estatus socioeconòmic, educatiu i ocupacional de les famílies.

Sembla, doncs, urgent que el conjunt de la societat prengui consciència d'aquesta realitat i s'esforci en evitar que aquestes diferències en la possibilitat de gaudir de determinats recursos educatius en el temps extraescolar es redueixin. En resum, es tracta de treballar per fer possible que la igualtat d'oportunitats a tots els nois i noies, independentment de qualsevol altra consideració, sigui una realitat. Cal evitar que el temps educatiu fora de l'horari escolar sigui una nova esquadra per a la cohesió social en el nostre país.

Identitats adolescents i consums

Jaume Funes Artiaga

Psicòleg i periodista, professor de la Universitat Ramon Llull

En un món adult en el que els dos principals deus són la diversió i el consum els nois i noies adolescents son practicants entusiastes del seu culte, tot i que acaben sent considerats els únics pecadors, els únics que han de ser educats per al consum responsable. Però, una preocupació raonable pel que passa a les seves vides ens hauria de conduir a considerar les dues parts: les pràctiques de construcció identitaria; la funcionalitat del consumir avui.

El adolescents son personatges a la recerca d'identitat. Personatges que destinen bona part de la seva activitat a sentir-se vius, a demostrar els altres la seva existència, a afirmar-se com a diferents (entre ells i elles, dels adults). En el seu món interior ressonen -si més no emocionalment i a estones- les preguntes “*qui soc jo?*”, “*com em veuen els altres?*”, “*com qui soc jo?*”, “*qui és com jo?*”. Personatges, també, que viuen immersos en incerteses i dubtes, que poden cercar seguretats en dogmes etiquetes, en identitats aparentment “fortes”.

Una part significativa de la construcció d'identitats té a veure amb el que fem: som allò que quotidianament fem. Per això la construcció adolescent té a veure amb que fa cada dia a l'escola, al temps lliure, a les activitats d'oci, a les diversions. Fer d'“aprenent” de la vida (abans del treball) és sentir que un és perquè actua, fa. Entre les activitats significatives de molts i moltes adolescents estar consumir i, especialment tot i que sembli només d'adults, anar “de botigues”.

Una altra part, està relacionada amb les relacions, amb la convivència amb les diferents persones que, d'una banda em proporcionen “models”, propostes de construcció, i, d'altra em retornen una imatge de mi mateix (soc com altres, soc el que els altres diuen que soc). La forma diferent de ser de cada adolescent té a veure amb les relacions entre iguals i amb les expectatives, propostes i modes que el grup construeix. Bona part de les relacions entre iguals suposen compartir consums en espais d'oci.

En el món actual, gran part dels components de la identitat tenen a veure amb la imatge: soc la imatge que projecto de mi i que els altres reconeixen com a singular o compartida. Per a un adolescent, la seva pròpia existència singular i la seva identitat estan condicionades per com es vesteix, quins objectes té, quines afeccions comparteix, quina imatge material de si mateix pot projectar.

Accions (experiències), relacions i estètiques aporten la majoria de materials que l'adolescent utilitza per a construir-se com a esser singular, entre d'altres similars que comparteixen formes de ser. Per a molts nois i noies adolescents la “marca”, el logo, dels productes és més atractiu i definitori que el propi producte. Com bé descrivia Naomi Klein en el seu llibre clàssic “*No Logo*”, totes les companyies aspiren a posar de moda un producte entre els adolescents i així garantir dos mercats: el dels més joves i el dels seus pares que ho compraran per a sentir-se joves. Algun adolescent es defensava així de les crítiques adultes per el seu interès per unes determinades bambes: “*a Nike li dona igual el que jo faci*”.

En una societat de consum convé tenir present que difícilment se és persona i ciutadà sense una mínima capacitat de consum. És quasi impossible formar part de la societat al marge del mercat. Els diferents consums (de productes, de substàncies, de serveis) se suposen destinats a cobrir les diferents necessitats, tot i que un dels eixos de la nostra societat de consum és generar o estimular necessitats que, després, el consum ha de satisfer. L'adolescent, com a personatge que es descobreix a si mateix i que explora i descobreix altres mons, és un personatge especialment sensible per a induir-li necessitats o per a conformar la seva manera de ser com associada inevitablement a un producte. Com deia algú d'ells, parlant de mòbils: “*que un jove no porti mòbil és bastant transgressor, és l'hòstia*”.

A més a més, consumir aconsegueix tres funcions (que, con tantes altres conductes, poden extremar-se en l'adolescència):

- Ser una activitat afirmativa especialment representativa: soc en la mesura que compro, que consumeixo (amb independència de si el que compro és necessari i útil en la meua vida normal).
- Ser una acció amb un impacte significatiu sobre el món interior. Moltes persones adultes arreglen un mal dia, superen una mala experiència o dominen l'estrès, fent servir intensament la targeta de crèdit. Consumir substàncies, des del psicofàrmacs al vi, té la pretensió de millorar els nostres estats d'ànim. El gran canvi, per exemple, en l'us de drogues per part dels adolescents és que tenen interioritzat que sempre existeix alguna substància (legal o il·legal) per a obtenir plaers i satisfaccions, i que aquesta sempre es pot comprar si es tenen diners.
- Ser una activitat que pot definir la teua imatge, confirmar la teua identitat, demostrar que formes part d'un col·lectiu.

Finalment, no podem deixar de banda que el procés de construcció de la identitat adolescent es dona en un món cada vegada més divers, complex i canviant.

En clau educativa: Com podem ajudar l'adolescent a construir-se positivament en aquesta societat de consum?

En primer lloc hem de situar adequadament la qüestió de la identitat. Acceptar sense problemes i educar-los per a que ho reconeixin en la seva realitat, que no tenim una identitat sinó varies, diferents i complementaries. Ajudar-los a que integrin facetes i aspectes de les seves identitats com a joves, com a estudiants, com a membres d'una "tribu", com a subjectes amb estils de vida diferenciats, etc. Evitar que necessitin reduir-lo tot a una, ja sigui política, nacional, esportiva o jove.

Després ajudar-los a gestionar la inestabilitat i el canvi, a que visquin com a propi i positiu un món canviant en el que les identitats són bellugadisses. Acceptar que som essers oberts, que part del que ara són anirà canviant, es reformularà, que en una societat de la formació permanent i modificació sistemàtica de la ocupació, molt de tot allò que ens ajuda a identificar-nos es renova permanentment. Així eduquem per pensar, per evitar dogmes i taules de salvació messiàniques, també per evitar que visquin esclaus de l'última moda o buidins de contingut les seves personals formes de sentir-se persones.

Finalment, eduquen per a que puguin construir identitats de projecte i no de pertinença. Es a dir, per que a partir de las relacions, dels grups dels que formen part, de la comunitat en la que s'incorporen, treballin junt amb d'altres per a definir col·lectivament el que són i el que volen ser. Es tracta d'evitar identitats construïdes a partir del "aquests són dels meus" i aquests no. Reduir al mínim las identitats per adscripció a un grup previ que no accepta modificar-se per la incorporació d'altres. Les societats mestisses, barrejades, diversament diverses, necessiten identitats activament obertes, en permanent construcció amb d'altres.

No podem suprimir l'enorme bagatge que els consums aporten avui a la construcció de les identitats adolescents i, malauradament, el sistema publicitari i la globalització dels consum superen en molt la incidència de l'educació per al consum responsable. Però això no vol dir que no es pugui fer res. Els consums, igual que cobreixen necessitats creades, supleixen mecanismes de construcció de la identitat inexistents. Les marques poden ser la simple etiqueta de identitats construïdes amb d'altres relacions i experiències o poden ser l'única manera de construir identitat. Identitat consumista és la que només es construeix amb el consum, no la que consumeix marques. És la soledat educativa la que situa l'adolescent només en el consum. Cal ajudar a construir un pensament crític amb la societat de consum però no intentar que sigui fora d'ella. Qualsevol proposta jove crítica es convoca per sms.

Potser resulta més important educar en la gestió dels malestars, personals i col·lectius. Influir per que les diferents formes de consums no esdevinguin els remeis desitjats. Han de descobrir que els malestars, les dificultats de convivència, les tensions de la vida diària, tenen altres remeis, altres formes de ser abordats que no són ofegar-los amb consum. Consumir pot ser una font de satisfacció i autoajust, però també pot consolidar-se en la vida d'un adolescent com la principal forma de ser i de sentir-se bé.

Cinc raons per a dur els teus fills a l'Esplai

Carles Barba

Pedagog, Vicepresident de la Fundació Catalana de l'Esplai

Fa cinquanta anys...

Fa poques setmanes celebràvem els 50 anys de vida de l'Esplai al nostre país. A meitat dels anys '50, sota l'aixopluc de l'Església catòlica, apareixien els primers Centres d'Esplai a Catalunya.

Com totes les coses, entre d'altres qüestions, el seu naixement i la seva configuració bevia de diverses fonts: de la tradició excursionista que entitats com el Centre Excursionista de Catalunya, de l'escoltisme en les seves diverses formes, de les colònies d'estiu en el període de la república, de les experiències de França, el nostre país veí...

Des d'aquells inicis fins el moment actual ha plogut molt. La societat actual te molt poc a veure amb la de llavors des de molts punts de vista. Vivim en democràcia, els nivells de benestar material s'han incrementat per a la majoria, la tecnologia ha modificat la nostra vida quotidiana, la dona s'ha incorporat de forma massiva al món laboral i la família com a institució ha pres noves i diverses formes, etc., etc. Una de les conseqüències de tot plegat és que la vida dels infants i adolescents, especialment pel que fa al oci i al temps de lleure s'ha modificat radicalment.

L'Esplai al 2007...

En aquesta evolució, el moviment de l'Esplai a Catalunya ha anat creixent, s'ha anat modificant i també ha anat prenent formes diverses. S'ha incrementat en el sentit de que actualment hi ha a l'entorn de 500 Centres d'Esplai a Catalunya. S'ha anat modificant doncs les activitats que s'hi han anat realitzant i els locals on s'han desenvolupat també han canviat. S'ha diversificat, perquè actualment disposem d'un ampli i divers mosaic de Centres d'Esplai i de moviments educatius que els dinamitzen. Hi ha Centres d'Esplai grans, ni ha de més petits, alguns funcionen cada dia, d'altres tan sols els caps de setmana o per les vacances, n'hi ha que són d'Església, d'altres són aconfessionals, n'hi ha que tenen exclusivament monitors voluntaris, n'hi ha d'altres que tenen un equip mixte de remunerats i voluntaris...

En qualsevol cas, el que tenen en comú és la seva voluntat explícita d'educar infants i adolescents en el seu temps lliure, en el marc d'uns valors humans essencials, amb una pedagogia activa basada en el protagonisme i l'acció i amb una vocació d'arrelament, coneixement i estima pel seu entorn i el seu país en general.

En tots aquests anys, desenes de milers d'infants i adolescents han viscut experiències molt significatives en les seves vides al participar en els Centres d'Esplai. Milers de joves, han tingut l'experiència com a monitors i monitores, que ha estat de gran valor en el seu itinerari personal i professional i una autèntica escola de ciutadania. Milers de pares i mares han participat de la vida de l'esplai i han atorgat la confiança dels seus fills i la seva educació a les entitats i els seus monitors i monitores.

Ens podem fer ara una pregunta en tant que pares o educadors: En la nostra societat d'avui, radicalment diferent de la de fa cinquanta anys, te sentit i vigència que els nois i noies visquin l'experiència de l'Esplai? A mi em sembla que sí, diria més que mai sí, i us proposo cinc raons:

Cinc raons per anar a l'Esplai

1. Per a conèixer i estimar la natura, el barri, la ciutat i el país.

El Centre d'Esplai és un lloc de trobada per a sortir a trepitjar i a conèixer el barri, el poble, la ciutat i el país. Des del Centre d'Esplai hem anat també a conèixer altres llocs d'Espanya o d'altres països propers.

A l'Esplai s'organitzen jocs, gimcanes i sortides pel barri, per la ciutat. Fins i tot hem visitat altres pobles i hem conegut gent d'altres llocs. Des de l'Esplai s'organitzen excursions, colònies, campaments i rutes. Quan els nois son més petits van més a prop i menys dies, a cases de colònies. Més endavant, més lluny, més dies, en tendes de campanya. Després faran rutes, descobertes. Fins i tot, els mes joves han pogut conèixer d'altres països.

Els nois i noies tenen l'experiència, cada vegada més valuosa, d'estar en contacte amb la natura, de conèixer paisatges i indrets nous, persones que viuen en un entorn diferent, expressions de cultura popular diverses.

Només es pot estimar allò que es coneix i que es descobreix a partir de la pròpia experiència. Només es pot cuidar i millorar allò que s'estima.

Quan es viu aquesta experiència es genera també autoestima, pel teu entorn, per la teva gent, per la teva cultura i pel teu país. I aquesta experiència deixa petjada, els acompanyarà i ho podran transmetre al seu entorn i als seus fills en el futur.

2. Per aprendre a conviure i a viure en societat

A l'Esplai fem les activitats en grup. Els nois i noies participen en decidir el que volen fer i el com ho faran. El grup és la unitat de convivència i en el grup es contrasten propostes, es debat, també es discuteix i de vegades també s'expressen conflictes i es miren de resoldre. Ells aprenen a exposar punts de vista, a gestionar les nostres emocions, a controlar-se quan cal. Es prenen decisions i s'assumeixen responsabilitats. Poc a poc, en raó de l'edat.

En el grup i a l'Esplai hi ha diversitat. Es troben nois i noies de diverses escoles, de diferent edat. Alguns són immigrants i fa poc que són aquí. N'hi ha que són àgils i esportistes, n'hi ha d'altres més grassos i sedentaris. També n'hi ha que tenen alguna discapacitat. N'hi ha que són molt amics i d'altres només companys. Es troben doncs diferents i aprenen a conèixer-se, a respectar-se, a valorar-se i a estimar-se com iguals.

El Centre d'Esplai és una escola de vida i ciutadania. És un espai especialment indicat per aprendre a conviure. Per a fer-ho en primera persona. També per a reflexionar-hi i elaborar-ho personalment.

3. Per a créixer, guanyar autonomia i viure en valors

A l'Esplai els nois i noies s'espavilen. Es fan grans i guanyen en autonomia i autoestima. L'Esplai els ajuda a aprendre a volar. A les colònies i campaments passen dies lluny de la família. Han de resoldre petits problemes de vida quotidiana, s'han de sobreposar a les dificultats sense l'aixopluc del pare o la mare. Viuran primeres petites experiències de separació i de pèrdua.

A l'Esplai aprenen a desenvolupar determinades habilitats personals. A expressar-se en públic, a escoltar, a organitzar un raonament i a formular un punt de vista. També exerciran d'altres capacitats d'expressió: a cantar, a fer teatre, a tocar la guitarra... Finalment, a organitzar-se millor, a planificar, a programar una activitat, a treballar en equip, a resoldre problemes. Les activitats que s'organitzen a l'esplai generen situacions com aquestes, i ells s'educaran en les actituds que ho permeten. Actituds positives, optimistes, propositives, ...

A l'Esplai es viu i s'educa en valors, de l'amistat, de l'esforç, de la pau, de respecte a la natura, de la solidaritat, de generositat, d'austeritat, de compromís... Es viu un ambient d'aquest tipus, un ambient que no sempre és present en una societat on el consumisme, l'immediatisme, la recerca d'emocions fortes i l'individualisme i l'evasió com a mecanisme per a no afrontar la realitat, són massa presents.

4. Per a descansar, fer esport, salut i passar-ho bé

A l'Esplai els nois i noies s'ho passen bé i es diverteixen. Una de les virtuts dels Centres d'Esplai és que aprenen, conviuen amb d'altres, s'esforcen i, a més a més s'ho passen bé. es passen estones memorables, amb els amics i amigues però també al descobrir indrets, històries i persones noves. Això és fantàstic.

Al Centre d'Esplai es juga, es fa esport, mireu d'estar actius i no sedentaris. A colònies i campaments els nois i noies menjaran de tot i de forma saludable, al matí però també a la nit, i ho faran junts amb els seus companys. Molts nois i noies s'han reconciliat amb la fruita o la verdura a les colònies i campaments.

El Centre d'Esplai és un lloc saludable on els nois i noies experimenten que és possible divertir-se i passar estones extraordinàries sense necessitat de consumir innecessàriament, estar enganxat a la play, connectat al messenger o veient la darrera sèrie de dibuixos a la tele. També que no cal beure ni que el consum de tabac i d'altres drogues no és condició necessària per a divertir-se.

Quan creixen descobreixen l'amor i el sexe. L'Esplai és un espai de descoberta de la vida i d'experiència de felicitat personal i col·lectiva,

5. L'entitat i els monitors i monitores, gent de confiança

Tot això els nois i noies ho fan a una entitat, el Centre d'Esplai i amb unes persones, els monitors i monitores. El Centre d'Esplai és una entitat preparada per a fer aquesta tasca educativa, normalment forma part d'un moviment educatiu o una Fundació que li dona suport, formació i recursos.

Els monitors i monitores són normalment persones joves, que estan formats per a dur a terme la seva tasca. Sovint, han viscut l'experiència com a nois i noies a l'Esplai. Són com germans grans. No són els pares, ni tampoc els mestres de l'escola. Estan en una posició intermitja, propers però amb mentalitat educativa. Ho fan de manera voluntària o remunerada però sempre vocacionalment. S'estimen als nois i noies i ells també en correspondència. Són referents i estableixen un diàleg educatiu. Els pares i mares també confien amb ells i parlen i comparteixen l'itinerari del noi i de la noia.

Una fórmula màgica $i+f=c2$

Les entitats i la gent de "l'Esplai", aplegats entorn la Fundació Catalana de l'Esplai, ens hem inventat una fórmula matemàtica, que ens serveix per a expressar la nostra motivació i objectius que es a la vegada una metodologia i una màxima que inspira el nostre treball.

Diem $i+f=c2$ o el que és el mateix: "Els infants feliços esdevenen ciutadans compromesos". Aquesta és la nostra experiència i el sentit de la tasca de l'Esplai.

La lectura: 0.2 llibres versus 45 videojocs... Per què és bo donar llibres als infants?

Teresa Colomer

Filòloga experta en literatura infantil i juvenil, professora de la Facultat de Ciències de l'Educació de la Universitat Autònoma de Barcelona

Vivim voltats d'històries. La televisió, el cinema o la gent n'expliquen amb molta freqüència i tothom acostuma a interessar-s'hi, opinar al respecte o preguntar "i com va acabar?". També sentim o utilitzem amb freqüència jocs de paraules, repeticions de sons, cançons o imatges verbals. Ens produeixen un efecte estètic i gratuït que ens fa escoltar amb atenció, intervenir en el joc o rumiar un vers. Potser cantar-lo.

Els infants neixen amb aquesta predisposició humana cap a les paraules, cap el seu poder de representar el món, de simplificar i ordenar el caos barrejat de l'existència o de crear i expressar sensacions, sentiments i bellesa. Quan a mitjans de segle es va començar a estudiar com s'aprenia el llenguatge o la manera com els humans intenten donar sentit a les coses, no estaven especialment preocupats per la literatura. Però aviat van descobrir que la literatura sempre era allà. En els soliloquis dels nens petits al bressol repetint tots sols sons i paraules que els agradaven, en la seva insistència per tornar a saltar sobre la falda al ritme d'una cantarella o per tornar a enumerar els dits de la mà com si fossin persones, en els personatges que barrejaven en els seus jocs o en les frases sentides que feien servir per explicar-se.

La literatura per a infants, tant si la reben de forma oral, com escrita, com a través dels audiovisuals, són un instrument culturalitzador que cap societat s'ha deixat perdre. Els contes esdevenen una veritable "escala" que ajuda els petits a dominar formes cada vegada més complexes d'usos de la llengua i de representació artística: arguments més complicats, personatges més variats, perspectives menys habituals, ambigüitats entre ficció i realitat, finals oberts, etc. Ho fa tot oferint-los un "passamà", ja que es col·loca a l'alçada dels infants alhora que els estira i dóna suport perquè puguin cada vegada més amunt.

Una primera funció de la literatura infantil és la de donar-los entrada a l'imaginari humà. Es tracta de l'immens repertori d'imatges simbòliques que apareixen en el folklore i que perviuen en la literatura de tots els temps. Es tracta d'imatges, símbols i mites que els humans utilitzem com a formes conegudes per tal d'entendre el món i les relacions amb els altres: el cercle com a imatge de perfecció, les cendres com a forma de desolació, el viatge per l'aigua com a fórmula de traspàs... Les persones els utilitzen per donar forma als seus somnis, encarrilar els seus impulsos o adoptar diferents perspectives sobre la realitat.

Fa temps que la psicologia va donar molta importància als contes en la construcció de la personalitat. Un psicoanalista, Bruno Bettelheim, va utilitzar les rondalles per ajudar terapèuticament els infants traumatitzats per la seva experiència als camps de concentració nazis. Moltes vegades les veritables rondalles inquieten els adults per la violència i crueltat que contenen. Però, en canvi, això mai ha impressionat els nens i nenes que reben sense saber-ho el missatge simbòlic que les amara. Es tracta de missatges com el que reafirma que "si ens esforcem prou sempre en podem sortir victoriosos" o elements que permeten manejar els conflictes en desplaçar, per exemple, els sentiments ambivalents en relació a la mare cap a la figura de les madrastrès. Els infants es familiaritzen amb molts elements de l'imaginari a través del folklore i les històries que els expliquem, des dels personatges petits, com el Patufet o els nans, a l'existència dels anells màgics o dels boscos adormits. Això els permet compartir un gran nombre de referents amb la seva col·lectivitat, entendre moltes al·lusions culturals de l'entorn i experimentar l'indubtable plaer reconèixer aquestes coses quan llegeixen noves obres.

Una segona funció de la literatura per a infants és que facilita l'aprenentatge de la llengua i dels motlles narratius i poètics que s'utilitzen en cada cultura. Sense massa exercicis ni programacions, els infants immersos en un ambient ple de llibres progressen molt ràpidament en el domini de les paraules, de les diferents possibilitats de narrar o del ritme dels versos, en saber què es pot esperar dels diferents tipus de personatges, en el ventall de figures retòriques disponibles, etc. Així, una rondalla encadenada o una d'acumulativa, un conjur o una endevinalla, una personificació o un animal humanitzat, una metàfora o les possibilitats juganeres d'una polisèmia esdevindran coses ben familiars molt abans que ningú s'hagi preocupat de catalogar-les sota l'etiqueta d'aquests noms.

Per això és important que l'experiència literària dels nens i nenes sigui molt variada, tant si pensem en les activitats -jocs de falda, de rotllo, narracions, endevinalles, etc.- compartides amb ells, com si parem atenció als llibres que els posem a l'abast -llibres d'imatges, llibres-joc, llibres il·lustrats, rondalles, cançons, poemes, faules, contes d'humor, d'aventura i un llarg etcètera que hauria de dur-nos a examinar amb cura els prestatges de la llibreria infantil per saber si ja hi són.

Una tercera funció de la literatura d'infants és la d'ampliar el diàleg entre els adults i els petits per fer saber com és (o com es voldria que fos) el món. En identificar les imatges o les accions dels personatges, els nens no aprenen només el que hi ha o el que passa al seu voltant, sinó els valors que atribuïm a totes aquestes coses: què es considera correcte o mal fet, bonic o fastigós, normal o exòtic, apropiat per a uns o per a uns altres, etc. En tots els temps la literatura ha complert aquesta funció socialitzadora simplement perquè parla dels humans, és a dir, perquè ens permet veure amb els ulls dels altres i des de perspectives diferents com es poden sentir les persones, com valoren el fet, com enfronten els seus problemes o què vol dir seguir les normes i què transgredir-les en cada cas.

De fet, els primers llibres escrits deliberadament per a infants fa més de cent anys volien complir aquesta funció didàctica: es proposaven ensenyar a comportar-se, mostrar la manera de ser obedients, caritatius o polits. Ara bé, quan els llibres volen ser sobretot didàctics, acostumen a allunyar-se de la veritable acció educadora de la literatura, ja que és molt difícil que la literatura no s'evapori amb uns missatges tan superficials i explícits. Malgrat el temps que ha passat, cal assenyalar que, avui en dia, una gran part dels llibres continua entestada en alligonar. La diferència és que els valors han canviat i els llibres ara volen ensenyar com ser imaginatius, solidaris o cívics. No passa res si volem donar als infants llibres que reflecteixin situacions i conflictes propis del nostre món, com les noves formes familiars, la immigració o les pors infantils. El problema és que tot això es faci “des de la literatura” i no “des de la pedagogia”. També val a dir que no cal sobrevalorar aquesta funció tot pensant que els models proposats es traslladaran mecànicament als nens lectors. Els llibres només són una de les múltiples fonts de socialització que combinen els infants en el seu creixement. I el que voldria dir la història, el que diu realment i el sentit que, en qualsevol cas, li donarà el lector, són tres coses que sovint no coincideixen.

Actualment es publiquen moltíssims llibres i una bona colla són capaços de complir les tres funcions que hem assenyalat. Els nens i nenes senten curiositat i plaer per aquestes formes d'art i ficció. Aquest és l'autèntic motiu que els pot fer esdevenir lectors. Però perquè això passi cal que es compleixin també tres condicions. La primera és que notin que els adults consideren la literatura i els llibres com una cosa interessant i plaent, també per als grans. La segona és que tinguin una bona ajuda per aprendre a llegir i arribar a ser autònoms en la seva lectura. La tercera és que els llibres que llegeixen continuïn mantenint-los la idea que val la pena de fer-ho. Hi ha un temps -poc més de 10 anys- i un nombre d'obres -posem unes 500- perquè els nens i nenes recorrin aquest camí. Així, doncs, és molt convenient triar bé els llibres i pensar bones maneres d'acompanyar-los en el viatge que la literatura construeix per a ells “des de la llar fins al món”.

JOCES I JOGUINES

Temps d'oci, temps de joc, temps de compartir: El temps lliure de la infància i l'adolescència avui

Petra Mª Pérez Alonso-Geta

Antropòloga, catedràtica d'antropologia aplicada de la Universitat de València

Els conceptes d'infància i adolescència són recents. Al segle passat encara es consideraven els nens i els adolescents “homes i dones petits”, no tenien valor en si mateixos, sinó en tant que preparació per a la vida adulta. Malgrat això, a mesura que infància i adolescència van adquirint un major interès social sense perdre la seva condició d'aprenents i de “preparació per al demà” (estudis, activitats extraescolars, etc.), el període de la infància es va escurçant. Estem assistint a la *reducció de la infància*.

Des d'edats primerenques nens i nenes s'apropien dels “models adults”, que imiten en la manera de vestir, de comportar-se, etc. (roba, discoteques light, mòbils, botellón, etc.). Una gran part d'aquest fenomen es deu a la influència massiva dels mitjans de comunicació i, en general, als estils de vida de la cultura urbana, que han canviat profundament els contextos on els nens i les nenes se socialitzen i eduquen. Tenen cada vegada menys temps, el temps de viure i gaudir de la seva infantesa.

Afrontar la temporalitat pot fer-se des de diferents paràmetres, perquè el temps ocorre sempre que hi ha un “abans” i un “després”. La idea de canvi que es percep entre ambdós és el punt de partida de totes les referències temporals. Així parlem de temps geològic, històric, còsmic, antropològic, de temps de la infància, de l'adolescència, de temps lliure, de temps d'oci.

Vivim en el present en cada hora que arriba i passa. El present del temps és curt i passa de pressa, es consumeix i desapareix. Del seu pas en són testimonis les accions realitzades, la plenitud assolida. El temps només és efectiu quan se'l fa transcórrer omplint-lo de sentit, “produint” aquest temps. És indispensable una actitud activa, i això exigeix plans i projectes, direcció i intencionalitat, que són també característiques del vertader *temps d'oci* de la infància, del *temps lúdic*. Exigeix una gestió personal del temps per determinar el seu ús i el seu desenvolupament. Això no és possible, malgrat tot, per a molts nens en la nostra societat actual, per la manca d'espais de joc i d'altres nens i nenes amb qui jugar.

Efectivament, cada vegada més, en la nostra cultura, els “temps de treball”, els temps “imposats” i “proposats” als nens ocupen majoritàriament la seva vida. Els temps escolars estan sobrecarregats i donen poques possibilitats al temps de joc infantil.

En totes les cultures, en tots els temps, en tots els llocs, els nens i les nenes juguen i utilitzen joguines, i és que el joc és una necessitat antropològica, perquè a través del joc l'individu es construeix, des del punt de vista antropològic, psicològic i social. En la vida del nen, la funció principal és el joc: a través del qual aprèn a viure i assaja la manera d'actuar en el món. La necessitat de créixer i dominar el seu entorn és tan forta per a ell o per a ella que hi posa tota la seva obstinació, energia i vitalitat. Per això s'aprèn més, i a més velocitat, en la infància que en cap altre període de la vida.

Mitjançant el joc desenvolupa l'equilibri, controla i coordina sentits i membres; explora el món material, resol els seus problemes emocionals i comença a controlar els seus incipients sentiments. A través del joc es converteix en un ésser *social i adaptat*: aprèn a ocupar un lloc en la seva família i la comunitat a la qual pertany. El joc és un instrument d'endoculturització i adaptació social. (Pérez Alonso-Geta, P.M.; 1994)

Actituds i accions fonamentals en l'adaptació al medi, com ara la curiositat i l'experimentació, la possessió i la utilització de l'objecte i, fins i tot, la superació de l'agressivitat i la frustració (competència emocional), troben en el joc un camp privilegiat per al seu desenvolupament i la seva educació. Les relacions socials que s'estableixen entorn del joc i de la joguina, no només amb altres nens sinó també amb l'adult (intercanvis, compres, premis, etc.), els ajuden a establir límits, a canalitzar sentiments i a fer palpables els estímuls i els suports rebuts.

Malgrat això, les condicions socioeconòmiques actuals (descens de la natalitat, insularitat de la vida, competitivitat, mitjans de comunicació, riscos als carrers de les ciutats, etc.) marquen, des del començament, la vida de la nostra infància, la qual cosa impedeix moltes vegades que el joc es desenvolupi lliurement (Pérez Alonso-Geta, P.M., p. 19-28; 1996). Com a conseqüència d'això, en major o menor mesura, molts nens i moltes nenes presenten carències socials i emocionals.

Durant la infància i l'adolescència es produeixen canvis importants en el desenvolupament social i afectiu. Aquests canvis han de resoldre's en la interacció social, desenvolupant habilitats socials i competència emocional, amb els adults i amb el *grup* d'iguals. El joc té, aquí, una importància cabdal.

Fa anys la infància tenia llibertat per desplaçar-se pel seu entorn, jugar, relacionar-se i compartir. Els jocs i les cançons infantils passaven com un veritable ritm d'una generació de nens a l'altra sense que l'adult intervingués mínimament en el procés. Avui la llibertat de "sortir a jugar", de veure els seus amics o desplaçar-se, ha quedat restringida, i els adults han de convertir-se en acompanyants o en improvisats companys de joc, a falta d'altres espais i nens amb els quals jugar. La possibilitat d'acudir a jugar amb altres nens o nenes es condiciona avui dia al fet que els adults disposin de temps per acompanyar-los. De la mateixa manera que se'ls llegeixen i se'ls expliquen menys històries i contes.

La televisió i altres pantalles (Pérez Alonso-Geta, P.M., Cánovas Leonhardt, P.; 2004) s'ha erigit en el beneficiari principal de temps que els nens dedicaven de manera natural al joc i a la interacció amb iguals, el qual els permetia "ser" durant més temps nens, pel fet que estaven exposats a models i pautes de conductes infantils.

Nens, nenes i adolescents, d'altra banda, viuen i són fruit de la seva època, motivats i perfectament adaptats a l'alta tecnologia fruit de l'avenç de la societat actual (TV, videojocs, ordinadors, etc.). Al voltant d'aquesta tecnologia es crea tota una sèrie d'imatges de personatges, de llenguatges que influeixen de manera decisiva en la transmissió de valors i pautes de comportament social: el temps lliure de dedicació als videojocs, a la TV, etc., va en detriment de la seva participació en altres activitats de caràcter lúdic, cultural i social fonamentals per al seu desenvolupament integral. Es possibilita, així, que els nens llegeixin menys, juguin menys, imaginin menys i estiguin menys oberts a la relació social, que és la base de l'acte de compartir.

Per tal que el joc sigui possible, és fonamental ser conscients de la necessitat que els nens tenen de jugar, de disposar d'espais, de temps i d'algú amb qui jugar. Ser conscients també de la responsabilitat dels adults de proporcionar als nens les millors condicions de joc. La construcció valuosa del temps lliure no està assegurada en el temps d'oci, per a nens i adolescents en la nostra societat actual, perquè han desaparegut els espais de joc, tenen pocs germans, no coneixen els veïns. Les ciutats no estan pensades per als nens i estem assentint a una autèntica reducció de la infància.

En aquest context el paper de la família no és fàcil. Els pares i les mares han de convertir-se en companys de joc. Han d'ensenyar als seus fills i a les seves filles competències emocionals i socials bàsiques que abans aprenien de manera espontània en entorns naturals. Han de col·laborar activament a fer que visquin el seu temps plenament.

La solució no és fàcil, però és el temps de la creativitat, d'implicar-se i aprendre a gestionar el temps d'oci familiar.

Infants a la xarxa: nadius digitals?

Joan Mayans i Planells

Antropòleg, director general de l'Observatori de la Cibersocietat / director de projectes de la Global University Network for Innovation (GUNI)

Llocs comuns

Un dels arguments clàssics i més socorreguts que ens ha acompanyat al llarg dels darrers vint anys, en relació a l'ús social de les tecnologies i, especialment, d'internet i les tecnologies de la informació i la comunicació (TIC) es destil·la dels pensaments de Marshall McLuhan. Vindria a dir que encara (encara?) estem en una **primera fase d'apropiació col·lectiva de les TIC**¹. Que, per una qüestió fonamentalment cronològica i generacional, la majoria de nosaltres encara pensem en clau "analògica" i que, consegüentment, només estem adaptant pràctiques anteriors a un nou suport -digital- més efectiu, però que no altera substancialment la naturalesa del que fem. Segons aquesta idea, el correu electrònic substitueix el correu postal, per posar l'exemple més clar. En una segona fase -posterior, futura, imminent?- la societat haurà de desenvolupar **pràctiques noves**, nascudes digitals, essencialment diferents de les d'encuny analògic.

Aquesta idea enllaça amb un altre dels llocs comuns i dels conceptes més afortunats dels darrers anys per parlar de TIC i societat: la idea dels **nadius digitals**. Personalment, reconec que penso sovint en com la interacció quotidiana amb la tecnologia serà radicalment diferent per a la meua filla, nascuda l'any 2006, del que ho va ser per a mi, trenta i escaig anys abans. Música clàssica en MP3 ja en període de gestació, sistema de control audiovisual amb càmera inalàmbrica (que permetia, fins i tot, retransmissió sobre IP), mil cinc-centes fotos a l'any que construïran una memòria pròpia artificial al més pur estil Blade Runner, DVDs i pel·lícules descarregades amb programes p2p amb les que interactua amb tota naturalitat, fotos compartides i retransmissió per webcam dels moments selectes de la seva infància... La llista podria seguir, però és evident que, anys abans de posar el seu primer SMS, és un exemple palmari d'una nadiua digital.

Marc Prensky² ha estat l'artífex del concepte de nadiu digital. Aquesta idea no només estableix una distinció entre aquestes persones que ja han nascut envoltades de les noves tecnologies, per als que aquestes no suposaran cap novetat, i els que hi hem arribat després, immigrants digitals, que no podem fer més que anar-hi a remolc. Fins i tot addueix, amb dades neurològiques, que els nadius digitals, pensen diferent. Amb aquest exercici, una metàfora fèrtil, com la del "nadiu digital", es converteix en un concepte reificat, en una frontera essencialitzada i inquietant.

La fascinació tecnològica i l'exageració mediàtica

La tecnologia ens fascina. Com a espècie. Com a cultura. La tecnologia ha estat un protagonista estel·lar de l'era contemporània. La ciència ficció s'ha nodrit i ha multiplicat aquesta curiositat tecnològica, tenyint els nostres referents culturals d'un encantament tecnològic. Les TIC i internet han estat només l'últim detonant d'aquesta fascinació. Com a conseqüència, l'opinió pública tendeix a sobredimensionar el poder de les tecnologies digitals. Són in comptables les vegades en què, si ens aturem a pensar-hi, veurem que s'atribueixen a la tecnologia propietats, capacitats i responsabilitats absolutament desproporcionades.

La idea d'una nova generació de persones definibles com a "nadius digitals" forma part d'aquesta fascinació. La velocitat a la què evoluciona la tecnologia fa que no només ja no siguem capaços de seguir-ne el ritme, ni que sigui com a consumidors. Ara fins i tot serà als nostres fills, venturosos nadius digitals, als què tampoc podem seguir el ritme, entendre'ls. Tot un drama...

En l'exercici de l'exageració tecnològica, els profetes apologetics i els crítics acèrrims dels primers anys d'internet han deixat pas als mitjans de comunicació de masses, que sistemàticament alternen una notícia d'una aplicació revolucionària a la xarxa amb tres o quatre casos de crims, estafes, amenaces i alarma social en general. La combinació de (noves) tecnologies i infància redobla el seu poder sensacionalista, tant per anunciar avenços astoradors com per a, més sovint, advertir de riscos extrems. En una batuda ràpida a través dels buscadors d'uns quants periòdics, entre els primers resultats trobem titulars com:

- "El 35% de los niños ha sufrido acoso chateando en Internet" (20 minutos, 9-2-2007)
- "El 28% de los menores accede a contenidos pornográficos en Internet" (20 minutos, 27-7-2007)
- "Bruselas cree que existe un alto riesgo de abuso infantil a partir de las relaciones por chat" (La Vanguardia, 21-11-2007)
- "Un niño de 13 años asesina en Vietnam a una anciana para robarle y jugar en la Red" (La Vanguardia, 20-11-2007)
- "Dos de cada diez niños cometen acciones ilegales desde los cibercafés" (Qué, 7-2-2006)
- "El 44% dels nens de l'Estat s'han sentit assetjats a Internet" (Avui, 21-11-2006)
- "Un noi apunyala a un amic en una discussió per un videojoc" (Avui, 17-3-2007)

És obvi que el tractament que rep la tecnologia, especialment quan afecta la infància, es deforma i s'augmenta als mitjans de comunicació. Entre els seus titulars exagerats i *groguinosos* i el recolzament que reben amb consideracions essencialistes i distanciadors, com la noció de “**nadius digitals**”, es contribueix a crear un **clima d'excepcionalitat**, de llunyania, d'incomprensió i, en darrer terme, d'incapacitat d'acció sobre el binomi infants-internet. I això és preocupant, perquè bloqueja la capacitat d'anàlisi dels científics socials i, el que és pitjor, el criteri dels pares i adults responsables de l'educació dels infants. Entre tots, creem, alimentem i augmentem un Problema.

Així doncs, el primer problema important que posa sobre la taula la combinació d'infants i internet és, precisament, el fet de considerar-ho necessàriament una relació problemàtica, **un problema**.

Desproblematitzar

Un estudi recent dut a terme per part de la Comissió Europea proporciona dades molt interessants al respecte d'aquest tema de la sobre-problematització de la xarxa. L'estudi és especialment fèrtil perquè s'ha fet preguntant directament a nens d'entre 9 i 14 anys, procedents dels vint-i-set països de la UE, a més de Noruega i Islàndia.

Una de les conclusions més importants de l'informe és que els infants **donen per suposada** la utilització d'internet i del telèfon mòbil. Literalment, l'informe afirma que es tracta d'un grup “extremadament habituat a l'eina [internet], una veritable *generació d'internet* per als que [...] es tracta d'una activitat que es *dóna per descomptada* i gairebé *natural*” (p. 14, èmfasi a l'original).

Així mateix, els nens i nenes també demostren conèixer i afirmen prendre mesures per evitar els riscos que pot suposar el seu ús. Entre els perills que citen, els habituals i evidents: no parlar amb desconeguts, no donar dades personals, evitar pàgines perilloses (virus) o prohibides (pornogràfiques, violentes), etc. És interessant comprovar com els propis nens tenen força clares les directrius de seguretat amb les que han de moure's a la xarxa.

Tenint en compte que l'estudi mostra que internet i el mòbil són una realitat quotidiana àmpliament estesa en la vida dels infants i que aquests l'empren amb normalitat, es pot concloure que casos com els que s'han citat més amunt, que ocupen regularment les pàgines i els minuts dels nostres mitjans de comunicació, són **excepcions**. No dispo de estadístiques, però segurament més nens pateixen traumes i lesions per caure d'una bicicleta que no pas per connectar-se a internet o practicar un joc en línia. Per als nens, internet -com el telèfon mòbil- és una de les seves principals eines de comunicació, creació i manteniment de relacions socials i consum cultural i informatiu. I tot això, evidentment, amb una component lúdica predominant. Com difícilment pot ser d'una altra manera als 10 anys. Per tant, **desproblematitzem-ho**.

Què fan, doncs, els nens i les nenes a internet? L'estudi que, com deia, té l'avantatge d'haver preguntat directament als infants, i no als periodistes, el primer que constata és que les pràctiques més freqüents i les respostes han estat molt semblants arreu de tots els països de la mostra.

El que més diuen que fan els nens és “*utilitzar jocs en línia*”. A continuació, la segona resposta més triada va ser “*buscar informació sobre temes del seu interès o bé navegar per diversió*”. En un segon grup de respostes destaca “*buscar informació per fer els deures*”, “*descarregar arxius, música, pel·lícules, jocs, etc.*”, “*utilitzar programes de missatgeria instantània*”, i “*enviar i rebre e-mails*”.

El que es pot concloure d'aquestes respostes és el que ja podíem imaginar: **l'ús que fan els nens de la xarxa és fonamentalment recreatiu, lúdic**. Tendeix a convertir-se en la seva principal font d'entreteniment i oci. Fins al punt que, segons sembla, és el sector que menys televisió consumeix a Espanya. Segons un altre estudi, els nens tenen una clara preferència per les noves tecnologies, a l'hora d'escollir amb què jugar o amb què entretenir-se. Posats a triar entre diverses tecnologies, resulta que davant Internet, els videojocs o el mòbil, el resultat sempre és desfavorable per la televisió.

No-naturalitzar

Potser a l'altra cantó de la balança de l'excessiva problematització d'un fenomen, podríem situar un altre qüestió que cal subratllar. La tecnologia, l'artifici, la cultura, té **tendència a invisibilitzar-se, a naturalitzar-se**. Un cop deixa de ser novetat, un cop altres temes ocupen els focus de l'actualitat, un cop ens hi hem acostumat, la plasticitat cultural incorpora i fusiona les novetats, d'una forma *natural*. Tal i com ho descriuria i advertiria Roland Barthes, això, que és un mecanisme cultural bàsic a totes les societats humanes, té alguns riscos analítics i educatius en el cas de la incorporació massiva de la tecnologia a les nostres vides quotidianes.

Les TIC no són una tecnologia més, sinó una revolució tecnològica de gran abast que afecta de forma directa i particular la vida quotidiana en gairebé tota la seva amplitud. Les TIC formen part d'un **canvi cultural** de molta més profunditat del que un, dos, o una dotzena d'enginyers tècnics poden indicar. Podríem adduir i discutir sobre si el model de xarxa és o no un canvi del paradigma sociocultural predominant, però no és aquest el lloc per fer-ho. N'hi ha prou amb dir que el fet mateix de plantejar-se aquesta discussió ja ens

demostra que els canvis socioculturals que acompanyen aquestes TIC són de gran importància. Des d'un punt de vista antropològic, aquesta **tecnificació massiva de la nostra societat** no pot ser entesa com un fenomen cultural més.

Com a analistes i també com a pares i mares, tenint molt en compte l'exercici de desproblematització al que apel·làvem abans, cal també mantenir una mirada molt atenta, una mica sorpresa, vers la tecnologia i la xarxa. Seguint amb la lectura antropològica, *cultura* i *natura* són antònims. Allò *natural* en l'ésser humà és relacionar-se amb el seu entorn a través d'enginyers culturals (des del llenguatge fins al telèfon mòbil) que tendeixen a *naturalitzar-se*, a donar-se per suposats, com ho estan fent els nens, cada cop més. L'enginyer cultural (el llenguatge, el telèfon mòbil), ràpidament s'invisibilitza i es fa *natural* i no es qüestiona ni la seva existència ni la seva presència en la nostra quotidianitat.

Atesa l'especificitat i la particularitat de la revolució tecnològica i cultural que acompanya la massiva incorporació de les TIC a les nostres vides quotidianes, al llarg dels darrers 20 anys, caldrà fer un esforç per mantenir **la mirada atenta, curiosa, sorpresa**. Les TIC no poden ser obviades. Malgrat que això suposi un esforç per mantenir-se al dia, per entendre aparells que a nosaltres no sembla que ens hagin de fer cap servei, però que estan formant part de la vida dels nostres fills i filles. Malgrat que suposi haver de dedicar hores a capbussar-se al món dels xats, de les xarxes socials a internet, a crear-se registres al Messenger, al Facebook, al Twitter, al MySpace o a on toqui.

La mirada analògica

Davant el tòxic distanciament que pot arribar a predicar-se sota la idea dels *nadius digitals*, on es dibuixen unes realitats socials, culturals, tecnològiques i, per rematar-ho, neurològiques, incommensurables, crec que el que realment pot resultar fèrtil és rescatar **el valor de l'origen analògic** que, com a pares i/o com a analistes, ens caracteritza. Ser **immigrants digitals**, com passa amb qualsevol altra mena d'immigrants, significa disposar d'un punt de vista privilegiat, que permet comparar i identificar els canvis autèntics i comprendre els valors intrínsecs que hi ha entre un model sociocultural i un altre.

Perquè el més significatiu, potser, dels estudis que citava abans, és l'aparent **absència de l'adult** en tot el procés i en tota la interacció entre els nens i la xarxa. La seva figura apareix gairebé només per controlar el temps que dediquen a les diverses pantalles amb què interactuen. Com apunten els estudis ja citats, els alumnes pensen que més de la meitat dels professors no fan servir Internet. I més greu encara, no es dirigeixen als pares quan tenen un problema amb la Xarxa.

L'absència dels adults de la quotidianitat tecnològica dels nens i, especialment, la seva/nostra ignorància de la **rellevància lúdica i social** que les TIC tenen per a ells, juntament amb la seva/nostra ignorància/apatia tecnològica, són els veritables motors d'una potencial **escletxa generacional** que no s'explica tant amb indicadors neurològics que *reifiquin* i **naturalitzin** la figura dels *nadius digitals*, com amb pràctiques socials i educatives perfectament reversibles.

Les TIC, internet, el model d'una societat més interconnectada i enxarxada, són constructes tecnoculturals especialment dissenyats per obrir i mantenir canals de comunicació, d'apropament, per crear ponts entre persones. Com a pares i mares i com a científics socials, hem d'aprofitar la nostra *mirada analògica -i curiosa i lliure de tòpics-* vers les tecnologies digitals, per entendre l'interès i el tipus d'activitat que hi practiquen els nens. Per entendre-ho. Per educar-los. Per analitzar-ho. I per **acompanyar-los** i donar-hi un criteri, un sentit i uns valors a les seves passes per la Xarxa.

Qui els va parir

Carles Capdevila i Plandiura

Periodista, director del programa de Cat radio: "Eduquem les criatures"

Tothom ho sap, la secundària catalana fa aigües! Ho ha dit un informe, i ara ens escandalitzem. Ara toca debat sobre responsabilitats, i lògicament el govern hi té molt a dir. Però convé recordar que és feina dels pares, això d'educar. Tot el temps que perdem a decidir si en els nostres mals la culpa és de l'escola, de l'insti o de la societat està molt bé, però és un temps preciós que podríem dedicar a posar-hi remei des de casa.

Arramenguem-nos, doncs. I mentre de forma lenta es va afrontant el tema de forma oficial, pensem què podem fer per millorar. Apretar més, que no vol dir fer els deures, els deures són per ells, però sí estar-ne pendent. Valorar més als mestres i donar-los més suport, creure'ls, transferir-los l'autoritat en lloc de criticar-los davant dels fills. Donar més importància a les notes, a l'esforç, a la constància. Fer-los entendre de forma didàctica, o sigui pràctica, la diferència entre pensar i ser un penques, en lloc d'oferir-los aquesta bombolla sobreprotectora de "pobrets, si tenen massa feina".

És perillós caure en el parany de la nostàlgia que ens paralitza. "Abans sí que educàvem en l'austeritat". Els que van ser pares sense tenir ni un cèntim no tenien alternativa. Ara hem d'aprendre a dir que no quan el sí és possible, a dir "et menges això o res" sabent que la nevera és plena.

És igualment perillós caure en el plany frustrador. Educar ara és més difícil, però no impossible. Abans era més fàcil dir que no, però a canvi d'aquesta facilitat passaven misèria. Si poguéssim triar quan néixer, no triaríem fer-ho ara? I com que, a més a més, no ho podem triar, deixem-nos de romanços, arremanguem-nos i intentem-ho fer bé avui, que casualment és quan ens toca.

Ara sentirem crítiques, sovint merescudes, al sistema educatiu i a les matèries, però si la primària és fluixa i la secundària els enganxa poc preparats, els pares també podríem haver insistit perquè la passin amb la millor qualificació, en lloc de tolerar que la superin a mig gas. Potser caldria que els pares fóssim més estrictes, més coherents, més clars, no tinguéssim por de semblar carca o poc enrotllat si poses com a prioritat d'ells que estudiïn, en lloc de caure'ns la bava si el dissabte marquen gols o fan cistelles de tres punts.

Els pares tindrem més autoritat moral per exigir millores al govern i al sistema quan tinguem clar que nosaltres sí que fem els nostres deures: marcar les prioritats. Podem posar mala nota al govern i a la logse i al sistema, però hem de tenir clar si nosaltres aprovaríem l'examen com a responsables que els fills es prenguin seriosament els estudis i els mestres. Si alguna cosa falla educant la canalla el primer que s'ha d'espavilar i posar-se les piles per afrontar el problema és qui els va parir: els pares.

Noves formes d'autoritat autèntica a la família i a l'escola

La funció de parentiu: educar o domesticar?

José Ramón Ubieto

Psicòleg clínic, coordinador del projecte Interxarxes de serveis d'atenció d'infants i famílies del districte d'Horta-Guinardó

Si ens guiéssim per les notícies dels mitjans de comunicació, que no fan altra cosa que parlar de fets com els casos de nens maltractats, els joves acusats d'actes de violència o, fins i tot, privats de llibertat com a mesura reeducativa, conclourem que fer de pares i educadors avui dia és una tasca fallida, difícil, que mostra la sensació d'impotència que tenen moltes vegades els que l'exerceixen.

Però, si ara deixem l'actualitat i fem una mena de viatge pel túnel del temps i tornem 2.000 anys enrere, a la Grècia clàssica, trobarem, en les pàgines de *La República* de Plató, com ja llavors els nostres avantpassats es lamentaven d'aquestes dificultats i anunciaven no poques catàstrofes sobre el futur de l'educació i de la família, quan deien: “vivim en un temps en què els joves no respecten els seus pares, els tracten malament, i els avis fan tot el possible per aconseguir-los i evitar així el seu enuig; no se sap on és l'autoritat...”.

Podríem citar també altres autors posteriors (romans, medievals, moderns...) que ens demostren que aquesta dificultat en educar sempre va estar present. De fet, si ens sembla que qualsevol temps passat (la nostra infància) va ser millor és perquè, fins fa poc, l'autoritat que tenien els pares sobre els fills, els mestres sobre els alumnes, els governants sobre els governats..., la confoníem amb el poder que ells mateixos exercien.

En aquest record que tenim, n'hi havia prou amb les insígnies del càrrec, els “galons” de ser pare, mestre o cap per detenir el poder-autoritat. Com expliquen molts pares d'una certa edat, n'hi havia prou que el teu pare et mirés perquè tu entenguessis, sense que digués ni una sola paraula, el que havies de fer. La mirada del pare/patró era com una mena de far que en l'obscuritat orientava els mariners.

Convé, doncs, distingir dos conceptes diferents: el poder i l'autoritat. El poder és un atribut que hom pot (o no) tenir i es basa en la seva força d'imposició o de coacció. És el que els llatins anomenaven la potestas. La força física, la possessió d'armes, els recursos econòmics, el poder de comandament, són exemples d'atributs que poden convertir algú en poderós respecte a aquells que no els tinguin i depenguin d'ell (família, veïns, subordinats...).

L'autoritat, en canvi, mai no és possible al marge del reconeixement de l'altre. És ell que t'admet com a l'*auctor* capaç de crear un ordre i establir unes regles de funcionament. És l'*auctoritas*, la significació etimològica del qual remet a la creació (autor) i a la invenció, no a la imposició. Nosaltres reconeixem l'autoritat en un o una professional (metgessa, advocada, educadora) si el considerem o la considerem capaç de conèixer la seva matèria i, sobretot, capaç de resoldre els problemes que aborda. Diem llavors que és una “autoritat” en la matèria. Així mateix, reconeixem l'autoritat d'un pare, una mare, un educador o un policia si són subjectes capaços d'inventar solucions, de crear situacions noves que resolguin conflictes: en la família, l'escola o la comunitat. En aquest cas apreciem la seva autoritat com una forma “autèntica” d'abordar un problema.

Avui, no obstant això, l'autoritat no va en si mateixa. Que l'altre et reconegui com a pare o mare respectable, mestre vàlid o governant legítimat, exigeix de la teva part un esforç per merèixer-ho i, fins i tot així, sempre és un reconeixement relatiu, no per sempre ni per a tot, arriba allà on arriba. Pot ser que acceptin les teves normes per als estudis i les tasques de casa, però no que els indiquis la roba que han de posar-se o l'estil de pentinat que els convé, sobretot si es tracta d'adolescents.

¿Hem de pensar, llavors, que aquests límits per educar avui dia són el signe d'un fracàs i que hauríem d'esperar un respecte total, sense fissures, per així considerar-nos pares, mestres o caps satisfactòriament avaluats, paraula tan de moda avui?

Admetem que cada època té els seus propis desafiaments, la seva pròpia manera de fer. Les dificultats dels nostres pares i mares i dels nostres avis i àvies van ser diverses i segurament pitjors que les nostres, almenys en el que fa referència al material i a la convivència (guerra civil, dictadura...). Això els va obligar a actuar amb els mitjans que tenien i en la societat en què vivien. El càstig físic, per exemple, era una pràctica molt usual en el tracte amb els nens i les nenes i també entre els mateixos adults es considerava una cosa legítima i socialment admesa. Responia a un model de societat autoritària i de convivència basada en el respecte sagrat al poder que tenia el seu preu subjectiu, especialment per als més fràgils: nens i nenes i dones subjectes al poder del pare o marit. Per descomptat que jutjar ara, des del nostre temps, aquells pares, mares

i avis de manera rígida no seria just, i menys si ho fem de manera col·lectiva, com si aquest judici servís per a tots igual.

Avui els temps han canviat molt, i molt ràpidament. Els llaços socials en l'actualitat es formen a partir d'aquestes transformacions socials i familiars que influeixen en cadascun de nosaltres, a vegades fins i tot sense que ens n'adonem, d'aquests canvis.

¿Hi hauria avui dia un model estàndard de pare o mare, amb el qual poder-se comparar? Com va assenyalar el psicoanalista Jacques Lacan, un bon pare és sempre, per definició, un pare frustrat. Algú que sap que el seu primer deure com a pare és acceptar els seus impossibles, els límits de la seva funció, allò que no pot mostrar ja que en aquest buit de saber el fill haurà d'inventar les seves respostes. Cap llibre d'autoajuda, cap manual d'instruccions estalviarà al fill o a la filla el treball propi d'afrontar algunes qüestions crucials en la seva vida, una de les quals pot ser l'elecció de la seva parella, la seva identitat sexual. Cap pare ni cap mare evitarà al seu fill o a la seva filla l'angoixa que porta aparellada perdre la seva condició infantil, les seves dependències i llaços passats.

No es tracta, doncs, de *formatar* el fill, de domesticar-lo com si es tractés de quelcom programable, tal com proposen aquestes tècniques psicoeducatives que de vegades es presenten amb la seva cara amable i mediàtica (programes televisius) i d'altres amb el rostre de la seva veritat sàdica (tortures).

L'educació implica certes coaccions. No cal dubtar-ne gens. Des de quelcom tan senzill com el control d'esfínters en la primera infància, fins als límits horaris en l'adolescència que impedeixen la desorientació dels joves, tot passant per aquelles prohibicions (limitar l'ús de les consoles de joc) que no fan altra cosa que alleugerir el nen de la tirania de l'objecte pantalla.

Però educar no és domesticar, sinó fer-se càrrec d'una funció que ha de permetre a pares, mares, fills i filles inventar respostes enfront de les preguntes de la vida. Educar és transmetre valors, normes de convivència, les esperances que una generació alimenta per a l'avenir, però educar és també ensenyar a respondre d'allò que hom elegeix, fer-se responsable, en definitiva, de la nostra manera particular d'estar en el món i de les satisfaccions que obtenim, tant com dels errors que cometem.

Per això fer de pares i educadors implica renunciar a tota promesa de trobar *la solució* sense necessitat d'encarnar la funció, com si n'hi hagués prou amb un bon *programari* universal o en cas d'errada una teràpia de xoc. Avui en dia, buscar noves formes d'autoritat "autèntica" exigeix fer-se càrrec de la manera particular en què cadascun de nosaltres està en el món, respondre per les nostres eleccions, no imputant a l'altre la culpa, sense admetre la nostra part. Exigeix abordar les dificultats a partir del respecte, com a clau de la convivència.

Un respecte que no hem de pensar només en el registre de l'obediència, i menys de la submissió. Respectar l'altre (pares, fills, immigrants, àrbitre, polític, homes, dones...) és fer-se càrrec de les seves dificultats, entendre que no hi ha *la solució* i que les decisions que hom ha de prendre quan encarna una funció (paterna, materna, educativa, social, d'arbitratge) són solucions sense garanties cobertes al 100%. Que aquest risc que hom assumeix és necessari i propi de la funció (no hi ha el manual d'instruccions) i per això li devem respecte, no pas submissió.

Per això, per merèixer el respecte i l'amor dels fills i de les filles cal confrontar-se amb el límit mateix de la funció, fer-se càrrec del que hom ni sap ni pot, permetent així les invencions particulars. Perquè... ¿qui de vostès va tenir un pare i una mare perfectes? ¿És que potser no ha estat en les seves errades on hem trobat la recerca de les nostres solucions?

Comportaments de risc i estils de vida dels adolescents: “Viure perillosament”?

Àngel Martínez Hernáez

Antropòleg, investigador del CIIMU (Consorci institut d'infància i món urbà) i professor de la Universitat Rovira i Virgili

Araceli Muñoz García

Investigador del CIIMU

Avui en dia tots ens trobem davant el repte de viure en un món en contínua transformació. Els adolescents no són persones alienes a aquest repte. La societat contemporània presenta unes característiques de canvi que afecta a les diferents dimensions de la vida quotidiana i a tots els grups d'edat. L'impacte de les noves tecnologies, les modificacions en el mercat de treball, les transformacions de la família, els moviments de població o la tecnificació de la vida són factors amb un enorme potencial creatiu, però alhora poden ser nous generadors de malestar i exclusió.

Els adolescents són un grup especialment vulnerable a les transformacions socials per la seva posició vital intermèdia entre un passat per concloure i un futur per projectar. D'alguna forma, aquest grup expressa les condicions d'un horitzó obert semblant a les condicions de la modernitat i les seves potencialitats. No obstant això, aquesta mateixa obertura genera incertesa, principalment entre les classes socials més desfavorides, les minories ètniques excloses i les dones.

Els malestars dels adolescents mostren avui dia una considerable diversitat: estats depressius i ansiosos, conductes antisocials, comportaments suïcides, violència entre iguals i amb els progenitors, consum de substàncies psicoactives (alcohol, tabac, cànnabis, etc.), conductes temeràries, trastorns de la conducta alimentària, estats d'ànim negatius i un llarg etcètera, que s'addiciona als denominats “trastorns mentals severes” (TMS). De fet, la salut mental dels adolescents és un tema prioritari d'atenció sanitària a Europa. Com indica l'Oficina Europea de la Organització Mundial de la Salut, es calcula que 2 milions de menors i joves europeus sofreixen algun tipus de trastorn mental, entre els quals destaca la depressió que afecta al 4% dels adolescents entre 12 i 17 anys i al 9% dels joves de 18 anys.

La nostra investigació, realitzada en 3 IES públics de Barcelona i l'Àrea Metropolitana aborda un tipus específic de malestar dels adolescents; aquell associat amb els estats depressius, amb la tristesa i amb els sentiments de solitud i aïllament. Hem intentat analitzar el punt de vista dels adolescents, sense jutjar la seva percepció de les coses. Alguns resultats són els que apareixen a continuació.

El malestar és definit per les i els adolescents amb diferents paraules com *ratllat*, *trist*, *deprimít*, *xof*, *sol i aïllat*, *preocupat*, *enfadat*, *enrabiad i de mal humor*, *burxat*, *amargat*, *desanimat*, etc. Estar *ratllat* és l'expressió més freqüentada per a definir el malestar. Significa estar obsessionat amb un tema, com un disc ratllat que repeteix sempre la mateixa melodia i que obstaculitza la possibilitat de resoldre els problemes. També pot ser per a alguns adolescents sinònim de *burxat*, que és un altre terme utilitzat per a definir la falta de motivació per les coses, el cansament, l'apatia i l'exclusió.

Un es troba *burxat* quan està “avorrit del que està fent”, però també quan està preocupat, fastiguejat, fart i, fins i tot, quan ha estat marginat i es troba aïllat. En molts aspectes adquireix, així, sinonímies amb sentir-se *ratllat*. No obstant això, mentre *ratllat* al·ludeix a un estat intern de preocupació i obsessió per un problema, *burxat*, apel·la a una situació externa, doncs involucra l'acció d'altres subjectes en la creació del malestar. D'altra banda, i segons els adolescents, estar *deprimít* es relaciona principalment amb les sensacions de decaïment físic i emocional. Una persona deprimida és algú que no té ganes de parlar ni de res, que es troba malament perquè les coses no han sortit com esperava. Això li duu a culpar-se de les coses, a tenir “l'autoestima baixa”, a no sortir de casa, o a pensar que “no val res” com a persona.

La sensació de tristesa també s'associa amb la depressió. Estar *trist* està més vinculat amb l'expressió facial i el plor, mentre que estar *deprimít* pot adquirir un sentit de major grau de malestar. Paral·lelament, estar *xof* indica que la persona es “troba enfonsada”, apàtica, trista, malament, aixafada, *potxa*, abúlica.

Els malestars són entesos pels adolescents com resultat dels conflictes en tres grans àmbits de la seva vida quotidiana: la relació amb els seus iguals, l'institut i la interacció amb els professors, i la família. Amb tot, el pes i l'atenció recau per ells principalment en el primer d'aquests terrenys, doncs en ell situen la majoria dels detonants per a l'aparició d'un estat d'ànim deprimít com a conseqüència de la soledat, el conflicte entre iguals, els problemes en les relacions afectives més pròximes i la falta d'acceptació social.

La soledat és una de les causes principals del malestar dels adolescents. Estar sol o sola significa no tenir amics, no sentir-se recolzat, estar aïllat, però també no ser acceptat, no tenir parella quan els teus companys o companyes sí que en tenen, fins i tot passar desapercebut o ser ignorat pels altres.

Per als adolescents, la relació amb els adults és moltes vegades observada com problemàtica, ja que ve associada als problemes de comprensió i comunicació amb pares i professors, així com a la limitació de la seva llibertat i autonomia. *Confiança, comprensió i llibertat* són tres termes assíduament utilitzats. La falta de llibertat és percebuda com resultat de l'absència de confiança dels progenitors i adults en general i ambdues coses condueixen a sentir-se incompresos, sobreprotegits, no escoltats i tractats com a nens.

Generalment, els adults són considerats com un recurs per a resoldre els malestars al que cal acudir només en situacions extremes i quan els problemes no s'han pogut solucionar per altres vies en el grup d'amics o amigues. El paper ideal que els progenitors i professors han de tenir per a elles i ells podria expressar-se en la idea que estiguin presents però que no restringeixin la seva llibertat de decisió i d'acció en la vida quotidiana. Com deia una de les persones que vam entrevistar: "Som joves i volem viure, volem viure".

La relació amb els adults, especialment amb els pares, és observada com una relació que posa en risc l'autonomia personal si és considerat com un recurs de suport i ajuda per als malestars lleus de la vida diària. Per exemple, informar de tots els seus anhels, desitjos, problemes i projectes als seus progenitors suposa una continuïtat amb l'estructura de relacions anterior que estava organitzada sota el model de la protecció i la tutela. Aquesta situació no és considerada desitjable per part dels adolescents, ja que la perceben com una limitació de si mateixos com subjectes actius i autònoms i, fins i tot, contradictòria amb la imatge d'adults que volen projectar. Les queixes sobre la falta de confiança i llibertat, així com el freqüent sentiment d'incomprensió reflecteixen la necessitat de l'adolescent d'elaborar formes autònomes de gestió del temps, de les relacions i de les activitats. I és que per a convertir-se en adult l'adolescent ha d'allunyar-se de les relacions de dependència establertes prèviament *amb* i *pels* adults.

Els adolescents volen ser escoltats pels adults, però senten que les seves paraules no són tingudes en compte, que la seva opinió es menysprea per provenir de subjectes que es troben en una condició social subalterna a causa de la seva edat. La seva veu és sentida, però no escoltada. Potser per això insisteixen en no ser prejudicats per pertànyer a un determinat grup d'edat al que no se li atribueix socialment plena autonomia i defensen amb insistència que se'ls valori pels seus fets. Paral·lelament, ells i elles tampoc es mostren molt interessats a escoltar als adults, perquè segons ells no hi ha res de nou que sentir. Els adults sempre tenen el mateix discurs d'obligacions i normes sobre el que han de fer o deixar de fer, dir o pensar. Fins i tot la insistència en les normes per part dels progenitors es converteix en estímul de la transgressió, doncs aquesta última permet distanciar-se de la tutela, "equivocar-se per si mateixos" i guanyar autonomia personal. De fet, els adolescents prioritzen l'experiència pròpia enfront del discurs normatiu i en això es diferencien de l'interès dels adults i institucions per modelar les seves conductes, orientar-los cap a estils de vida considerats adequats i allunyar-los d'aquells altres valorats com de risc.

Malestars socials: mercat farmacèutic, famílies i salut mental

Josep Moyà i Ollé

Psiquiatra, director de l'Observatori de salut mental de la Fundació Parc Taulí

1. Malestars socials

No sembla que ningú qüestionï el fet que ens trobem immersos en un món sotmès a canvis que es produeixen amb unes velocitats frenètiques. Un conegut sociòleg, Manuel Castells (1998) explicava, en un text que s'ha convertit en un clàssic de la sociologia, que una revolució tecnològica, centrada en les tecnologies de la informació, està modificant la base material de la societat a un ritme accelerat. Les economies de tot el món s'han fet interdependents a escala global, introduint una nova forma de relació entre economia, Estat, o societat en un sistema de geometria variable. El mateix capitalisme, explica Castells, ha sofert un procés de reestructuració profunda, caracteritzat per una major flexibilitat en la gestió i una descentralització i interconnexió de les empreses; un augment de poder del capital enfront del treball; una individualització i diversificació creixents en les relacions de treball; la incorporació massiva de la dona al treball retribuït; la intervenció de l'estat per desregular els mercats de manera selectiva i desmantelar l'estat del benestar, amb intensitat i orientacions diferents segons la naturalesa de les forces polítiques i les institucions de cada societat: la intensificació de la competència econòmica global en un context de creixent diferenciació geogràfica i cultural dels escenaris per a l'acumulació i gestió del capital.

D'altra banda, un nou concepte està emergint: la vida líquida. Es tracta d'un fenomen descrit per Zygmunt Bauman, que es caracteritza bàsicament per no mantenir cap direcció determinada ja que es desenvolupa en una societat que no manté gaire temps la mateixa forma. És a dir, les nostres vides es defineixen per la precarietat i la incertesa constants. Tot succeeix a una velocitat vertiginosa, tot canvia ràpidament, tot és efímer. Com explica Bauman, en una societat moderna líquida, allò que les persones aconsegueixen, els seus èxits, no poden solidificar-se en bens perdurables ja que els actius es converteixen en passius i les capacitats en discapacitats en un obrir i tancar d'ulls.

Finalment, la nostra societat està sotmesa a un ideal d'uns efectes encara no suficientment mesurats: La compulsió malaltisa a la felicitat a qualsevol preu. És el que explica Pascal Bruckner a *La euforia perpetua*, i això es dona fins el punt de què comença a sorgir una nova classe de marginació: els que pateixen. L'era de la postmodernitat es caracteritza per el rebuig més absolut del dolor i el patiment. Es diria que a partir del moment en què el dolor es veu privat de les seves coartades religioses passa a no significar res, resulta una cosa que molesta, que fa nosa, i es converteix en l'enemic que cal eliminar. És d'aquesta manera com la denominada societat de la felicitat proclamada es converteix poc a poc en una societat obsessionada per l'angoixa, perseguida per la por a la mort, a la malaltia, a la vellesa. Sota una màscara somrient, ens diu Bruckner, descobreix per tot arreu l'olor irreparable del desastre.

Més encara, l'ideal de plenitud succeeix al de l'obligació per a convertir-se alhora en obligació de plenitud. La felicitat no solament constitueix, juntament amb el mercat de l'espiritualitat, la major indústria de l'època, sinó que és també el nou ordre moral. Potser per això, considera l'autor esmentat, i jo hi estic d'acord, prolifera la depressió, paraula omnipresent en el discurs social. Fixem-nos que ara ja no diem que estem tristos, sinó que diem que estem deprimits i, ràpidament, podem trobar-nos amb algú que ens recomana que prenguem algun tipus de fàrmac o que consultem a algun professional. Sembla que ja no tenim dret a plorar o angoixar-nos sense que ens veiem automàticament penjada l'etiqueta de malalts mentals.

És en aquest context que l'obsessió per a la salut tendeix a veure com un problema mèdic cada instant de la vida. Això es tradueix per la inclusió en el camp terapèutic de tot allò que fins ara era competència del camp del saber viure: rituals i plaers col·lectius es converteixen en inquietuds, estimats en funció de la seva utilitat o de la seva nocivitat. Sí, estem obligats a ser feliços i, per tant, a desterrar de les nostres vides tota mena de manifestació o de fenomen que ens recordi la nostra condició de mortals i d'éssers exposats a la malaltia i a les vicissituds pròpies de la vida. Posem bona cara, treballem amb il·lusió, fem l'amor un mínim de 4 cops per setmana, gaudim d'unes vacances que ens mereixem, adquirim aquell cotxe que, també ens mereixem, mostrem els nostres cossos però fem-ho després d'aplicar-nos les cremes i pomades corresponents, gaudim de l'amor, de la bellesa, del paisatge.

2. El mercat farmacèutic

No ha de sorprendre que en aquest marc social que exclou la idea de malestar, qualsevol anomalia, qualsevol debilitat tendeixi a convertir-se en una malaltia o en un trastorn. De fet, l'any 1978 l'Organització Mundial de la Salut va definir la salut com el benestar complet: físic, mental i social. I per aconseguir això, que és impossible, cal emprar tots els medis que calgui. La conseqüència d'això és clara: la demanda il·limitada de serveis sanitaris, de fàrmacs, la transformació del medicament en una pròtesi destinada a augmentar la satisfacció, fins al punt d'intentar convertir els éssers humans en un col·lectiu homogeni, sense puntes de l'estat d'ànim i amb un ple rendiment físic i mental. És així com es produeix una perillosa deriva que converteix en malaltia el que simplement pot ser una oscil·lació - normal - de l'estat físic i mental, i, en conseqüència, sotmet aquella a la inevitable prescripció farmacològica.

I és en aquest context que determinats símptomes o malestars són englobats en un hipotètic trastorn; però, molt de compte!, un símptoma o un malestar no constitueixen per sí sols un trastorn o una malaltia; cal l'existència de més elements i cal tenir molt present el context en el qual apareixen.

Un exemple molt present en l'actualitat: els nens moguts, els anomenats hiperactius. Sovint, potser massa sovint, es tendeix a posar-los un nom: Trastorn per dèficit d'atenció amb o sense hiperactivitat. I si bé és cert que existeix aquest trastorn, no és menys cert que, en ocasions la hiperactivitat forma part d'un altre problema o constitueix la manifestació d'un malestar subjectiu o d'una manca de motivació o interès. Així, no és infreqüent atendre nens que mostren un suposat dèficit d'atenció en determinades tasques escolars i, en canvi, poden romandre hores i hores jugant amb l'ordinador o, fins i tot, a jugant una partida d'escacs. I, ara per ara, la manca de motivació no constitueix una malaltia.

3. Les famílies i la salut mental

Les famílies actuals es veuen sotmeses a fortes pressions, ja esmentades abans. Aquestes tensions es manifesten en el dia a dia de la dinàmica familiar i configuren uns conflictes emmarcats en uns ideals (de completud, de màxim rendiment, de poder adquisitiu, de cosos perfectes, de resultats acadèmics excel·lents, etc.). Ara bé, els ideals són això, ideals, i per tant inaccessibles. El malestar pot aparèixer en qualsevol moment, ja sigui en forma d'una molèstia o disfunció corporal, ja en forma d'un patiment psíquic o bé com un conflicte relacional, per exemple, un conflicte entre un fill / filla i els seus pares. El fill o la filla poden mostrar un comportament rebel o un problema en els aprenentatges, poden qüestionar els pares o els docents o ambdós. I tot això no sempre és causat per un trastorn mental.

Per posar un exemple que podria ser paradigmàtic: Uns pares consulten pel seu fill de 13 anys. El motiu de la consulta és que es mostra distret a les classes; els docents estan preocupats i pensen que potser el nen pateix un dèficit d'atenció però sense hiperactivitat. Quan se l'entrevista explica que li costa estar atent a classe degut a que hi ha assignatures que l'avorreixen; en canvi, els caps de setmana va a casa dels seus oncles i els ajuda en les tasques de la granja. Allà, fent aquella feina, no té cap dificultat per estar atent a les indicacions que li fan. És més, quan acaba la feina es posa davant l'ordinador i navega per internet, es baixa jocs i consulta pàgines web sobre temes de geografia, que és la matèria que l'interessa. A més, quan està sol a casa es passa hores jugant amb els "Legos" i fent invents, és a dir, muntatges amb els que escenifica les seves fantasies.

És clar que aquest nen no presenta els símptomes necessaris per ser diagnosticat de dèficit d'atenció; el seu problema és més de tipus motivacional. Aquí, del que es tracta és de trobar les estratègies que l'ajudin a enfocar els estudis d'una altra manera; ajudar-lo a augmentar el seu interès pel saber. En ocasions, en casos com el citat, un enfocament pedagògic serà suficient, però també pot succeir que calgui un ajut addicional de tipus clínic per tal de resoldre aquells factors que el bloquegen cognitivament.

Cal, doncs, no precipitar-nos a posar etiquetes i, acte seguit, recórrer al fàrmac corresponent. Convé esperar i pensar que darrera de certs comportaments disfuncionals hi ha una queixa que requereix ser explicada i escoltada. I, si les coses es posen difícils, sempre es pot sol·licitar el corresponent ajut professional. Una actitud de pacient escolta, posant bé l'orella i estant ben atents al que el nen o la nena fan i diuen, poden evitar entrar en la medicalització dels malestars i, alhora, són les eines bàsiques per construir espais de convivència.

Transgressió i noves identitats femenines

Anna Berga i Timoneda

Sociòloga, professora de la Universitat Ramon Llull

Actualment, els nois acostumen a protagonitzar els estils juvenils més “espectaculars” (bandes, tribus urbanes...), així com bona part de les conductes de violència física (dins i fora de les aules). Així mateix, avui en dia les noies no solament estan obtenint millors resultats acadèmics que els seus companys, sinó que ells representen a la majoria en els índex de fracàs escolar. Quant a la delinqüència juvenil, a Catalunya els darrers informes mostren que el 87'3% de la població infractora de Justícia Juvenil és masculina, respecte al 12'7% que representen les noies. Allò més significatiu d'aquestes dades és que, en proporcions molt similars, es mantenen en tots els països occidentals.

En aquest sentit, fins fa poc temps, els estudis de joventut s'havien centrat sobretot en els nois, en tant que protagonistes de les conductes considerades socialment més problemàtiques. Aquest protagonisme masculí en les conductes de conflicte social associades a adolescents i joves, a més, es percep com a natural, com si fos inherent al fet de ser noi. “Els nois són així, són més agressius”, afirmava en una entrevista un professional dels serveis socials expressant, de fet, el denominador comú de les opinions de molts dels adults de referència dels adolescents i joves. De fet, fins i tot alguns experts han plantejat que, de fet, probablement hi ha una relació biològica o genètica entre el crim i la violència i el gènere masculí.

En aquesta ponència, en canvi, es pretén qüestionar aquesta evidència socialment compartida, posant de manifest que, lluny de ser conseqüència de diferències purament biològiques, moltes de les transgressions dels nois (violència física, absentisme i conflicte escolar...) estan relacionades, precisament, amb les expectatives derivades del seu rol masculí en el seu entorn social més proper (a la família, el grup d'iguals,...). En realitat, nois i noies aprenen a afrontar i donar resposta als conflictes de manera diferent.

En aquest sentit, moltes de les formes de transgressió particularment femenines han restat més invisibles i aquest fet ha provocat una confusió, tendent a creure que les noies no eren tan transgressores com els nois. En canvi, el que voldrem plantejar és que, efectivament, les noies també són transgressores, malgrat les seves transgressions sovint no generen tanta alarma social.

En aquesta ponència s'abordaran de manera específica les particularitats de les transgressions femenines, dedicant una especial atenció a l'exemple de la violència juvenil. Efectivament, des de la perspectiva dominant que entén la violència purament com a violència física o verbal, els nois agafen tot el protagonisme: la majoria dels casos de violència juvenil a la nostra societat estan protagonitzats per nois. Però aquest fet significa que les noies no són violentes? Doncs, sens dubte, hem de respondre que no. Les noies, efectivament, poden ser també violentes però, sovint, expressen aquesta violència a partir del que podríem anomenar “violències indirectes”, “violències psicològiques” o, en termes genèrics, “violències invisibles”. Un cas clar seria el “bullying” o assetjament entre iguals, que els darrers temps ha sortit a la llum pública com un dels greus problemes socials que afecten els i les joves en el context escolar. En aquest tema, els estudis ens demostren que tant nois com noies poden ser agressors en l'àmbit escolar. La diferència rau en que, mentre són sobretot els nois els que actuen aplicant la violència física, les noies utilitzen altres mecanismes com poden ser l'exclusió del company/a grup, difondre rumors, ridiculització, etc. Aquestes formes de violència són tan o més danyines que un cop de puny però, en canvi, són molt més difícils de detectar i, fins ara, sovint els propis centres no estaven prou preparats per a actuar-hi.

Finalment, i amb l'objectiu de convidar a la reflexió, dedicarem una especial atenció als canvis que s'estan produint en la manera que les noves generacions de joves entenen què vol dir la masculinitat i la feminitat. En aquest sentit, es planteja un interrogant al voltant de l'abast del canvi en els rols de gènere en les noves generacions. Si, com hem apuntat, les noies tenen efectivament una particularitat en l'expressió de les seves transgressions (menys visible socialment), també és cert que s'observa com un nombre creixent de noies està actuant amb paràmetres que fins ara eren pràcticament exclusius dels nois. En aquest sentit, els darrers anys és creixent el nombre de noies que fa un consum abusiu de substàncies tòxiques, o bé que comet delictes amb violència, per posar alguns exemples. A què respon aquest canvi? És una conseqüència no volguda de la igualtat entre gèneres? Quina serà la tendència del futur? Aquests seran alguns elements oberts per al debat.

Noves famílies, nous estils educatius?

M. Rosa Terradellas i Piferrer

Pedagoga, professora de la Universitat de Girona

Una de les característiques de la nostra societat és la gran diversitat d'estructures familiars que la componen. En efecte, avui no podem parlar d'una única estructura familiar com en dècades passades, cal parlar d'una gran diversitat d'estructures i, per tant, cal parlar en plural de famílies. Al mateix temps, també hem d'afirmar que el canvis no només s'han produït en les estructures sinó també en els models d'actuació amb que les famílies eduquen als seus fills i filles, la qual cosa ens obliga a plantejar-nos si aquestes noves famílies estan generant nous estils educatius.

Amb la finalitat d'aportar reflexions a la pregunta que es planteja en el títol d'aquesta intervenció, intentarem parlar de diversitat familiar, des d'una triple perspectiva. En primer lloc, en relació a la diversitat d'estructures que la componen; en segon lloc en relació a la diversitat de concepcions creences, expectatives i models d'actuació educativa a nivell familiar, que tenen els pares i mares respecte a l'educació i al desenvolupament dels seus fills i filles i, finalment, en relació a les concepcions, prejudicis, estereotips, etc. amb que valorem aquesta diversitat.

La diversitat d'estructures familiars.

Actualment el concepte de família pot respondre a estructures o a agrupaments molt diferents. Des de la clàssica concepció de la **família extensa**, constituïda per la parella, avis, fills, oncles, ties; a la **família nuclear estàndard**, pare i mare, pares, mares, amb un o dos fills; **famílies monoparentals**, constituïdes per pare o mare amb un o més fills i filles, com a conseqüència d'una situació de viduïtat, separació o voluntat pròpia de tenir fills sol o sola; **famílies reconstituïdes**, composades per parelles viudes, separades o divorciades que refan la seva vida amb una altra parella i aporten els seus fills a la relació, i/o a més poden tenir o adoptar fills i filles en comú.

A la vegada, també cal assenyalar que totes aquestes famílies poden tenir característiques ben diferents: estar composades per persones d'un mateix origen; incloure diversitats ètniques i culturals; conformades per pares i mares de diferent o del mateix gènere; pares i mares adolescents, d'edat mitjana., avançada; parelles legalment constituïdes, parelles de fet; amb fills i filles biològics, adoptats, acollits, fecundats artificialment, etc... Com a dada curiosa voldríem destacar que de la barreja de les estructures descrites i les seves diverses característiques, hem identificat gairebé 60 tipologies d'estructures familiars diferents.

A més, aquestes estructures familiars no són estàtiques, és a dir, no són inamovibles ni es mantenen idèntiques en el transcurs del temps, sinó que es caracteritzen per tenir un caràcter dinàmic. Les estructures familiars varien, tant en relació a la seva composició: naixements, adopcions, acollides, defuncions, separacions, incorporació de noves persones a la unitat familiar, etc..., com en relació a l'evolució i transformació que es genera en cadascun dels seus membres.

Així, en relació a l'estructura, podem evidenciar canvis quan es trenca la parella, neix o arriba un nou fill o filla, s'incorpora un avi o àvia depenent a la llar, s'integra una nova parella i els seus fills i filles... En relació a l'evolució dels membres de la unitat familiar podem constatar canvis quan es demana als fills i filles, que ampliïn les seves responsabilitats i col·laboració a nivell familiar; canvis en el repartiment del treball quotidià a casa i la redefinició de rols que això comporta, quan un dels membres de la família perd el treball, s'incorpora a la vida laboral, etc. Tot plegat, ens porta a afirmar que a la nostra societat existeix una gran diversitat d'estructures familiars i que aquestes són dinàmiques.

També volem evidenciar que aquesta diversitat d'estructures familiars ha contribuït en modificar el concepte clàssic de família, caracteritzat fins fa pocs anys bàsicament per aspectes relacionats amb vincles legals, relacions de consanguinitat, el nombre de persones que la componen, el repartiment i atribució de rols, etc. El nou concepte de famílies, ha de tenir en compte els canvis que ha sofert la nostra societat en els darrers anys, els quals es caracteritzen per un elevat increment del nombre de separacions, divorcis, famílies monoparentals, homoparentals, homomarentals, amb fills i filles procedents d'adopcions internacionals, la promulgació de lleis i reformes legals que han admès el matrimoni i l'adopció en parelles homosexuals, l'augment en l'edat de la maternitat i el descens en la taxa de natalitat. ... En definitiva creiem que el concepte actual de família, de famílies, s'ha de caracteritzar per la voluntat i el compromís dels seus membres de viure junts, de fer-ho amb un projecte de vida que vol ser perdurable en el temps, pels vincles afectius que uneixen als diferents membres i per l'establiment d'unes relacions de reciprocitat i dependència entre totes les persones que la integren.

Tot i així, volem destacar que les estructures familiars en les quals viuen i es desenvolupen els infants no determinen en si mateixes, com volen i pretenen explicar determinats prejudicis molt arrelats en la nostra societat, el desenvolupament de les criatures i els estils amb que aquestes son educades, sinó que hem de tenir en compte molts altres factors, entre els quals hem de considerar la influència dels contextos en que es desenvolupen les criatures i les interrelacions que es generen en aquests.

Diversitat de concepcions, creences, expectatives i models d'actuació educativa a nivell familiar respecte a l'educació i al desenvolupament dels seus fills i filles

Les pràctiques educatives amb que actuen els membres de les diferents famílies no són homogènies, donat que no ho són les estructures familiars, les característiques de les persones que les componen, les condicions i factors que condicionen les seves vides, el nivell socioeconòmic, cultural, les creences, expectatives, opcions religioses... i aquestes pràctiques, al mateix temps estant influenciades per altres contextos on es desenvolupa la vida de les persones que integren la unitat familiar.

En interactuar amb els seus fills i filles els pares i mares no actuen per atzar, sinó que es fonamenten, encara que sigui a nivell no conscient, en les concepcions i creences que han anat construint sobre el desenvolupament i l'educació de les criatures, ja sigui des de perspectives elaborades de la pràctica, a nivell teòric o mixtes. Les concepcions que els progenitors tenen sobre l'educació dels més petits, han estat estudiades a fons per molts autors, i pretenen explicar com les famílies entenen el desenvolupament i l'educació dels infants. De tota manera, cal dir que aquestes aportacions en cap cas les hem de considerar per catalogar de forma estereotipada les concepcions que tenen les famílies sobre com eduquen les criatures o els estils amb els quals actuen; sinó per tenir en compte tendències a considerar, pensant que les famílies són dinàmiques i que estan sotmeses a les constants influències dels contextos en les quals participen.

Respecte al desenvolupament de les criatures, constatem dues concepcions, una que dona molta importància a la influència que té el medi en el desenvolupament dels infants, i l'altra que posa més èmfasi en la influència de l'herència. Aquestes concepcions fan que uns s'atribueixin molt protagonisme en el desenvolupament de les seves criatures, i que els procurin una estimulació rica i variada, els programin moltes activitats complementàries..., i en canvi, des de l'altra concepció, fa que es consideri que la intervenció de les famílies aportarà pocs canvis al desenvolupament dels infants ja que tot està determinat a nivell genètic... També és evident que a nivell pràctic, un grup important de famílies barregen idees de les dues tipologies, de manera que en determinades ocasions es manifesten amb actuacions guiades per concepcions ambientalistes i en d'altres avalades per criteris més innatistes, amb la possibilitat de generar, en determinades ocasions, fins i tot pautes que podríem entendre com a contradictòries.

Respecte als estils amb que els pares i les mares actuen amb els seus fills i filles també podríem parlar de diferents estils, democràtic, autoritari, permissiu, i dins d'aquest darrer estil diferenciar entre l'estil indiferent i el negligent. Cadascun dels estils es caracteritza, entre d'altres, per l'atenció i respostes que donen a les necessitats de les criatures; el tipus de relacions i negociacions que porten a terme amb els nens i nenes, els tipus de control, normes i límits que estableixen, la tipologia d'estímul que utilitzen per castigar-los o premiar-los, les peticions que els fan, l'autonomia que els deixen per regular les seves activitats, etc.....

Així mateix també cal destacar que tot i que els pares i les mares tenen concepcions i creences molt arrelades, que regeixen els seus models d'actuació, sovint en funció del seu estat, diferents esdeveniments, circumstàncies i escenaris, actuen amb diferents estils, com a protectors, des preocupats, preocupats, estressats, insegurs, desorientats, culpabilitzats, consentidors, delegants, amb moltes o poques expectatives respecte als seus fills i filles, intermitents en les seves formes d'actuar, el que s'anomena col·loquialment "efecte Guadiana", amb mentalitat "Peter Pan", etc.

En la creació de tota aquesta diversitat tant de creences com de concepcions i estils d'actuació incideixen diversos factors, com poden ser el nivell econòmic, social i cultural dels pares i mares, la formació rebuda, les expectatives que tenen cap als seus fills i filles, les formes que pares i mares han estat socialitzats, les influències dels sistemes que envolten les seves vides...

Concepcions, prejudicis, estereotips, amb què valorem la diversitat familiar

En la nostra vida quotidiana constatem una gran diversitat de creences i prejudicis bastant estesos a nivell social, que relacionen i atribueixen directament èxit escolar, benestar, felicitat, calma, confiança, seguretat, satisfacció.... a determinats tipus d'estructures familiars i, fracàs escolar, malestar, pessimisme, infortuni, desgràcia, ansietat, desolació, agressivitat, desestructuració, etc... a altres tipus d'estructures familiars.

Tot el que hem exposat fins ara trenca radicalment amb aquestes creences. Les estructures familiars no concreten tipologies directes d'actuació, sinó que aquestes es construeixen en relació a moltes variables. Fins i tot sabent el que deia Albert Einstein: "És més fàcil desintegrar un àtom que un prejudici" hem d'esperar que les diferents aportacions a aquestes Jornades contribueixin a eradicar prejudicis i estereotips. L'anàlisi que es portarà a terme sobre com eduquen els fills i filles de les famílies immigrants, adoptives, monoparentals, de gais i lesbianes, així como l'anàlisi de les noves legitimitats, esperem que ens permeti analitzar les noves famílies, els nous estils educatius i a incloure aquesta diversitat en el nou concepte de famílies.

L'educació dels fills i filles de la immigració

Silvia Carrasco

Antropòloga, investigadora del CIIMU i professora de la Universitat Autònoma de Barcelona.

La nova immigració internacional també ha contribuït a la diversitat de les famílies. És molt important fer atenció a aquesta qüestió per tal de comprendre les diverses situacions en les que viuen i s'eduquen els fills i filles de la immigració, però també per conèixer com les famílies immigrants s'enfronten als canvis que experimenten en els seu procés d'incorporació a aquesta societat.

Per una banda, les famílies d'origen immigrant són tan diverses entre sí per la seva composició, les seves idees i les seves formes d'educar als infants com ho són les famílies catalanes. A Catalunya hi viuen famílies de tot arreu, de països rics i empobrits, de posicions socials i econòmiques diferents, amb llengües, cultures i creences diverses, d'origen rural i urbà. Per l'altra, malgrat aquesta diversitat, poden estar vivint situacions semblants derivades precisament de l'emigració, en especial les famílies que han decidit o han hagut de deixar enrere els seus països com a mitjà per a superar difícils condicions econòmiques i laborals. La majoria de famílies immigrants a casa nostra s'han trobat en aquesta situació.

El model d'emigració tradicional consistia en què el pare es desplaçava en primer lloc i, progressivament, anava procedint a la reagrupació familiar. Moltes famílies encara arriben per mitjà d'aquesta forma d'immigració, segons la qual les mares i els fills i filles venen més tard i depenen de la situació legal del pare, però ara també hi ha moltes mares que emprenen en primer lloc l'emigració des dels seus països, així com homes i dones sols que emigren i inicien les seves famílies aquí. A més, s'ha de tenir en compte a les famílies reconstituïdes, perquè les dades disponibles indiquen que la incidència de la ruptura familiar és més gran entre famílies d'origen immigrant, en especial la ruptura de parelles. Això es deu a les múltiples tensions creades per la distància, per la necessitat de fer front a dificultats econòmiques al país de destí i a la llar d'origen, i pels canvis en els rols tradicionals ocupats pels homes i les dones en les relacions econòmiques, socials i afectives de les famílies involucrades en l'emigració. Així, es creen més sovint situacions de fragilitat, ruptura i reconstitució de les estructures familiars. Aquests processos tenen lloc entre les tensions afectives viscudes pels diferents membres de les famílies i les dificultats per a mantenir l'autoritat i les estratègies educatives quan s'ha de confiar, ni que sigui temporalment, la criança i la cura dels fills i filles a altres familiars. Unes famílies viuen diverses etapes en l'àmbit afectiu, econòmic i educatiu a partir d'aquestes situacions transnacionals que poden durar molts anys. D'altres s'han constituït o reconstituït a la societat de destí.

El 2007, el 17% dels nadons nascuts a Espanya són fills de pare o mare d'origen estranger, una xifra molt allunyada del 4% de fa deu anys, segons declaracions recents de Consuelo Rumí, Secretària d'Estat per a la Immigració. A la ciutat de Barcelona, la proporció és més alta: aproximadament un de cada cinc nadons té una mare d'origen estranger. D'altra banda, les dades de la Secretaria per a la Immigració de la Generalitat mostren que en aquest darrer any la immigració familiar a Catalunya ha estat superior a la immigració laboral, és a dir, han arribat més persones per reagrupació familiar (fills i filles, cònjuges, ascendents) que com a treballadors independents. Tant els nous naixements com les noves arribades donen lloc a l'hora a una diversitat de situacions i experiències que influeixen a curt i mig termini en qüestions educatives que es plantegen a les famílies immigrants. Tot seguit exposem breument algunes d'aquestes qüestions:

- Les famílies d'origen immigrant es troben en una situació de paradoxa en les seves relacions intergeneracionals: per una banda, els projectes migratoris els decideixen i els dirigeixen els pares, però per l'altra, l'efecte que puguin tenir en els fills i filles es converteix fàcilment en la mesura del seu èxit: els fills i filles es troben involucrats en projectes que els exigeixen molt i que, quan creixen, no sempre comparteixen
- Algunes situacions concretes resulten especialment complicades entre adults i joves, i s'estan generalitzant perillosament: si no volen o no poden seguir estudiant, els joves de 16 anys de nacionalitat estrangera (tot i si han nascut aquí) no poden incorporar-se al mercat laboral a l'estat espanyol perquè com a menors continuen depenent de la situació legal del parent que els hagi reagrupat la qual cosa els pot abocar a l'economia submergida i a un risc més alt d'explotació laboral (ara mateix, a més, ignorem l'abast d'aquesta situació, és a dir, no sabem quants nois i noies es troben així)
- A les famílies d'origen immigrant, els marcs de referència diferents de pares i fills contribueixen a accelerar els canvis dins de la família: infants i joves sostenen sovint valors culturals, pràctiques socials i vincles afectius amb la societat de destí (i amb la d'origen) no previstos pels pares i no sempre acceptats, però, d'altra banda, els fills i filles acostumen a ser molt més crítics amb les experiències de rebuig viscudes en contacte amb la societat receptora

- Alguns rols dels fills i filles alteren les relacions d'autoritat dins de les famílies (per exemple, en fer de traductors, quan aprenen més ràpidament i més bé les llengües de la societat receptora que no pas els adults); els adults immigrants de certs orígens veuen amb ulls crítics les pautes de relació entre menors i adults de la societat receptora; i, de fet, algunes dades indiquen que el grau d'autonomia i de responsabilitat és més gran entre els fills i filles de la immigració que entre la població menor de les mateixes edats de la societat receptora
- La immigració procedent d'àrees del món diverses ens permet observar en directe el contrast entre diferents idees sobre la infància i els objectius de la seva educació familiar: per una banda, la infància des del punt de vista dels seus drets i, per l'altra, la infància des del punt de vista de la seva funció per al grup familiar; ambdues visions han de ser abordades des d'una perspectiva crítica
- A la societat receptora i majoritària, existeix una errònia tendència a pensar en les famílies d'origen immigrant, sobretot les dels països empobrits, com menys capaces de proporcionar respostes adequades a les necessitats afectives i educatives dels seus fills i filles; aquesta visió distorsionada també s'aplica sovint als seus fills i filles, que passen de ser vistos com vulnerables quan són petits a ser vistos com problemàtics quan creixen
- Resulta difícil educar per a la integració, entesa com la suma de la interculturalitat i la inclusió social, quan tant les famílies com els seus fills i filles, catalans i immigrants, reben constantment missatges negatius sobre la immigració i sobre els efectes de la presència d'infants i joves d'origen immigrant a les escoles, que són els espais que comparteixen amb els infants i joves de la societat receptora

Sobre l'educació a les famílies lesbianes i gais

Elisabet Vendrell i Aubach

Presidenta de l'Associació de Famílies Lesbianes i Gais

Aquest nou segle està visibilitzant una societat canviant on ja no existeix un model únic d'organització familiar. La família és entesa com una unitat de convivència basada en l'amor, en la solidaritat, i en el cuidar-se mútuament, potenciant el desenvolupament personal de cadascun dels seus membres. És l'amor doncs el que crea una família, ni més ni menys.

Aquesta afirmació que sembla tan senzilla avui, no era aplicable fa més de 20 anys quan, al decidir quina seria la meua parella, una dona, és clar, jo era conscient de com estava entrant en la clandestinitat i en la marginació. Com se'm tancaven les portes a tenir mai una família com qualsevol altra, era conscient que se'm tancaven les portes a la maternitat.

Quan amb la meua parella vam començar el nostre projecte de vida en comú (ara fa ja 22 anys), totes dues compartíem el desig de tenir fills algun dia, però per altra part també sabíem que era un desig impossible. Malgrat la nostra relació no ens havia suposat cap trauma ni cap dubte, la societat s'havia encarregat prou bé de transmetre'ns una idea claríssima: si ets lesbiana no seràs mai mare.

Ens va costar 9 anys de convivència, de somnis compartits, d'amor, d'autoafirmació en la nostra identitat com a parella lesbiana... per adonar-nos que no hi havia cap motiu vàlid perquè no haguéssim de plantejar-nos seriosament la nostra maternitat. I finalment vam prendre una decisió, potser la decisió més important de la nostra vida: volíem ser mares i faríem tot el possible per ser mares. Al començament va ser un projecte en solitari, pensant que no existia ningú més al món que compartís el nostre somni, com passa sovint; i més tard vam posar en comú el nostre projecte de maternitat lesbiana amb altres parelles de dones.

Una cosa teníem molt clara: "haviem de sortir de l'armari", com es diu ara. Fins aquell moment, durant aquells 9 anys, no ens havíem amagat, però tampoc havíem explicat la nostra relació de forma oberta. Podríem dir que tothom, família, amics, veïns, coneguts... ho sabia o s'ho pensava, però mai se n'havia parlat. Els altres no pregunten perquè no volen saber, i nosaltres no expliquem per no fer mal ni incomodar ningú. El resultat sempre és el mateix: el que no s'explicita no existeix, no és real, no cal parlar-ne i per tant no suposa cap problema, no calen lleis per a una situació que "no existeix".

Amb les famílies respectives la relació era bona, però sense dir mai les coses pel seu nom. I ara calia fer-ho: havíem pres la decisió de tenir fills, i quan arribessin s'havien de trobar la seva situació familiar normalitzada, acceptada i integrada. No tot va ser fàcil. Però també hi va haver molta gent que se'n va alegrar i ens va felicitar. Evidentment, va ser una sorpresa per tothom, perquè en aquells moments, estem parlant de l'any 1995, no se'n sentia a parlar gens de l'homomaternitat o maternitat lesbiana.

La decisió d'adoptar la vam prendre com a parella, era un projecte de futur comú, compartíem les mateixes pors i les mateixes alegries, els mateixos desitjos, il·lusions... però no podíem participar totes dues conjuntament de forma oberta en el procés. Una de nosaltres seria la mare legal i l'altra no seria res de res, encara que totes dues ens sentiríem mares al 100%. La "no legal" quedava a l'ombra durant el temps que durava la realització d'informes, de cursos de formació, de relació amb d'altres famílies que també estan en procés d'adopció; quan fas el viatge al país d'origen del teu fill; en els informes de seguiment... Aquesta persona "no existeix" i la mare legal ho ha de fer tot ella sola de cara a la gent. Es pot arribar a crear una situació molt dura, i ja sabem que per si sols, els processos d'adopció es fan molt llargs i angoixants.

Però els fills van arribar: la meua dona i jo tenim tres fills, una nena i dos nens. Encara ara en escriure aquesta frase tan senzilla, m'entretinc rellegint-la, i fins i tot llegint-me-la en veu alta per a mi. Sí, tinc tres fills. I la nostra visibilitat va ser ja una realitat. Les pors es dilueixen, tot es relativitza.

Nosaltres hem intentat obrir totes les portes per als nostres fills, per evitar-los qualsevol tipus de problema o discriminació, però ells també ens han obert moltes portes a nosaltres: la família els va acceptar, integrar i estimar des del primer moment. Les relacions amb l'escola, on des del primer moment ens vam presentar com a una família de dues mares, han estat i són immillorables. Tant a l'escola, com a les famílies dels altres nens i nenes de l'escola, creiem que el mostrar-nos des de l'inici com una família homomarental els ha estat molt positiu!. Creiem que els ha servit per adonar-se que "les lesbianes podem ser mares i que no passa res". Han obert els ulls a noves realitats socials, familiars, des del vessant de la relació oberta i sincera, des de la relació d'amistat que hem arribat a crear amb moltes d'aquestes famílies i professionals. La veritat és que amb aquesta visibilització natural, espontània i plena d'afecte, hem aconseguit que la família, l'escola, les famílies de l'escola, les botigues del barri, els veïns, els amics i amigues dels nostres fills demostrin que la gent, quan coneix, accepta i estima.

Els nostres fills i la nostra filla viuen molt bé el fet de tenir dues mares. Bé, una Mare i una Mama, ja que vam decidir que calien noms diferents per a cadascuna de nosaltres, però com que totes dues érem mares per igual, aquesta ens va semblar la millor manera: l'una és la Mare i l'altra és la Mama. I des del primer dia ho han viscut amb naturalitat, n'hem parlat i en parlem sempre que cal, coneixen moltes altres famílies de dues mares, encara que saben que no és el model majoritari. Jo sé que els nostres fills són feliços amb la seva família.

Se n'ha parlat, se n'ha escrit molt també i ara ho constata la realitat que, el veritablement important per a que un infant creixi sa i feliç, és que se senti estimat, protegit, desitjat... que se senti membre actiu, acollit, respectat i volgut per la seva família: o sigui pel seu pare i la seva mare, o per les seves dues mares, o els seus dos pares, o el seu pare sol o mare sola... Que se sàpiga estimat sigui quin sigui el seu model familiar.

Fins ara, moltes lesbianes i molts gais per respecte als nostres pares i mares, germans, veïns, per por a la reacció de la societat, per por a perdre la feina..., en definitiva, per una homofòbia omnipresent i poderosa, hem evitat fer-ho públic. Ara, en ser mares i pares ens toca defensar els drets de les nostres filles i fills, i som nosaltres les que hem de fer-los el camí més fàcil: a l'escola, amb els amics, amb els familiars, al barri...

I és així com neix l'associació de Famílies Lesbianes i Gais (FLG) l'any 2001: a partir dels contactes informals d'un grup d'amigues i amics que sentíem la necessitat de conèixer altres famílies com la nostra i que els nostres fills i filles es coneguessin. Vam veure que juntes potser podríem tenir més força com a col·lectiu. Aquell primer grup de parelles de lesbianes i gais amb fills va anar creixent força ràpidament. Hi havia molta feina a fer.

Els objectius que ens vam marcar en aquell primer moment van ser:

- trobar espais on els nostres fills i filles poguessin veure i compartir models familiars com els seus.
- iniciar un treball de conscienciació i reivindicació dels nostres drets com a família i dels drets dels nostres infants a tenir aquest model familiar i no estar, per això, desprotegits.

Ara bé, és cert que aquesta acceptació social ens l'hem hagut d'anar treballant a poc a poc, i amb esforços reiterats. Ens ha calgut una veritable visibilització, i moltes vegades, el que en principi hauria de formar part de les nostres opcions emocionals i socials de vida privada, ho hem hagut de convertir en una bandera i en una lluita política pels nostres drets i els dels nostres fills i filles. Hem anat fent, i constantment hem de continuar fent, un treball quotidià de visibilització, de mostrar la nostra realitat. Tant a les famílies extenses, que des del vessant afectiu aprenen a desprendre's dels judicis morals; com a l'escola, el barri, la feina, la pediatria, els veïns, els amics...

La normalitat de la relació i la responsabilitat amb què les famílies homomaternes i homopaternes assumim la cura i l'educació dels nostres fills demostra la nostra realitat com a part de la diversitat i la pluralitat social. Que per altra part no és més que l'acceptació d'una realitat, d'un fet: els nostres fills i filles existeixen, no són una hipòtesi.

I el 31 de març de l'any 2005 va ser un moment de gran transcendència política i històrica, no només per les famílies gais i lesbianes, sinó per tota la societat que va fer un gran avenç cap a la plena igualtat. S'aprojava la modificació del Codi de Família que permet l'adopció conjunta a les parelles lesbianes i gais. Vam viure aquella votació al Parlament de Catalunya amb una gran emoció i una alegria desbordant. I tres mesos més tard, el 30 de juny del mateix 2005, s'aprojava a Madrid el matrimoni per a lesbianes i gais amb les mateixes condicions que per als matrimonis heterossexuals. De fet, recollíem el fruit d'anys i anys de lluita de companyes i companys que havien fet tanta feina abans.

Des de l'associació de Famílies Lesbianes i Gais creiem que Catalunya i Espanya hem escrit una pàgina molt important en la consecució dels drets i llibertats de les persones, i volem donar les gràcies a tota la societat que és la que ha fet possible que les nostres filles i fills no hagin de continuar estant en desigualtat davant de situacions com per exemple, la cobertura sanitària, les successions, la separació dels seus progenitors, intervencions educatives, decisions respecte la seva salut, cognoms... Encara ens queden aspectes legals i socials a millorar, i per això considerem de vital importància la tasca a seguir fent des de l'associació de Famílies Lesbianes i Gais - Flg.

L'educació dels fills i filles: una responsabilitat compartida

Carme Panchón

Pedagoga, sotsdirectora del CIIMU, professora de la Universitat de Barcelona

Les aportacions que es van presentar a la taula rodona “I el pare... ón és? Perfils d'una paternitat responsable”, va oferir una diversitat de mirades sobre la importància de l'exercici de la paternitat. Es van exposar dades del Panel de famílies i infància sobre el pare no resident a la llar dels fills i una serie de reflexions des de la legislació, els nous rols de la paternitat avui; i sobre la importància de les polítiques públiques en relació a aquest tòpic.

Els diferents ponènts aportaren una visió específica des de la seva pràctica professional i van remarcar que, sigui quina sigui la situació i l'estructura familiar, és necessari que existeixi una responsabilitat compartida entre el pare i la mare en l'educació i en la cura dels seus fills i filles.

El primer entorn d'educació dels infants és la família, per tant els primers responsables de la criança i de l'educació dels fills i filles són els pares i les mares. A mida que es va ampliant el nucli de relació i l'ambient que els envolta, altres agents a més de la família pròpia, també influeixen en la seva educació: l'escola, el grup d'amics i d'amigues, els mitjans de comunicació, l'internet, etc..

Quan arriba un infant a la família, es produeixen canvis importants en la vida i en l'organització familiar per poder garantir la seva cura i el seu benestar. De vegades es diu que “fer de mares i pares no s'estudia enlloc”, és cert, perquè aquest aprenentatge es fa sobre la marxa. Per això preocupa tant a les famílies si ho fan prou bé, si ho podrien fer millor, si algú els pot assessorar en alguns dels seus dubtes, etc..

La pedagogia assenyala diferents factors molt importants en l'educació en general però especialment pel que fa a l'educació en etapes infantil i adolescent. En destaca els següents: la paciència, els límits i l'acceptació de l'altre. La paciència va lligada al respecte a la diferència, demana disposar de temps i reconèixer que el ritme de les nenes i els nens és diferent al dels adults. Els límits i les normes no es poden evadir, en canvi costa molt posar-ne. I per què costa posar límits? Sobretot per si aquests límits es salten i apareix un conflicte. Els conflictes s'han d'identificar i resoldre'ls. El primer pas és parlar: què ha passat, què s'ha fet o què s'ha dit. S'ha de situar el conflicte en l'acció, en la conducta, no pas en la persona.

S'han de prendre decisions, entre elles una de les que preocupa molt als pares i mares és el tema del càstig. El problema del càstig és que no sempre s'encerta amb la proporció entre conducta i càstig, tampoc no sempre s'està prou convençut o es disposa de temps suficient per seguir-lo. Un altre problema és que no sempre és immediat i després s'aplica quan ja ningú es recorda, etc.

Pero si hi ha d'haver una resposta, s'han de preveure quines accions es posaran en marxa en el cas que l'infant o l'adolescent no compleixi amb els acords, els compromisos o les normes establertes. La no resposta, o el fer veure que no passa res, és una resposta d'inhibició per part dels adults que no ajuda res al desenvolupament de l'autonomia i de la responsabilitat dels infants i adolescents.

Els infants i adolescents són subjectes amb drets i amb responsabilitats. Formar part d'una família i d'una societat els ha de permetre exercir els seus drets i les seves obligacions. Ara bé, la família postconstitucional, democràtica i negociadora no vol dir família “sense límits” i permissivitat total. Els infants han d'aprendre que no poden fer certes coses, aprendre a encaixar la frustració i conviure amb que de vegades quan es diu no, és que de veritat és “no”. Els límits han de quedar clars i saber quan es tracta d'un no contundent i de quan es tracta d'un no negociador. Les persones adultes s'han de posar d'acord per a que no hi hagi contradiccions i desautoritzacions entre elles.

L'acceptació de l'altre, vol dir acceptar i tractar a l'infant i l'adolescent tal com és, no com ens agradaria que fos. Promoure la seva participació i la seva implicació en la família, d'acord amb la seva edat i amb les seves característiques.

En definitiva, estem parlant de valors i de la importància de la integració dels valors des de l'etapa infantil. Estem parlant de respecte per les persones. Del valor de la paraula, el compromís i la confiança. De l'equilibri entre afecte i control. De la comunicació com una eina fonamental per a millorar les relacions i la convivència. Del coneixement i la regulació de les emocions com a font de coneixement d'un mateix i dels altres. Del respecte dels drets i dels deures. Del dret de participació, del dret a ser escoltats, a manifestar les seves opinions d'acord amb la seva edat. Del reconeixement del no compliment de les normes i de la possibilitat de la reparació dels danys. Del valor de l'experiència de les persones adultes i del seu bagatge cultural.

També cal que ens referim a un valor escàs avui dia, el temps. Hi ha un gran nombre de pares i mares molt ocupats treballant, i amb molt poc temps per implicar-se, més o menys, en el dia a dia dels seus fills i filles. Darrerament s'està parlant molt de la racionalització del temps de treball que permeti una conciliació entre vides personal, laboral i familiar, a partir de l'adequació en el disseny de polítiques socials. Per arribar a les veritables necessitats de conciliació dels temps s'haurien de desenvolupar més els recursos públics basats en la creativitat (més enllà dels recursos estàndard) i la flexibilitat. També es necessita un canvi sociocultural que permeti un repartiment més equitatiu del temps en les famílies i una valorització del treball domèstic i familiar.

Promoure un model de conciliació dels temps que no solament permeti organitzar i adaptar la feina segons els horaris i les vacances escolars, sino que inclogui l'adaptació dels horaris dels serveis, de les administracions, de les ciutats, entre altres, a les necessitats reals de la ciutadania.

El pare absent ?

[Què ens diuen les dades del panel de famílies i infància]

Marga Mari-Klose

Sociòloga, investigadora del CIIMU i professora de la Universitat de Barcelona

L'exercici de la paternitat importa. El pare pot millorar la qualitat de vida dels seus fills. Poden millorar les experiències i circumstàncies vitals de les mares. Ser pare pot millorar el benestar dels homes. Per aquestes raons la paternitat hauria d'esdevenir un aspecte important a l'hora de definir polítiques públiques. Les decisions polítiques que no contemplen aquest aspecte poden tenir un impacte negatiu en la relació del pare amb els seus fills i filles.

S'han produït dos processos socials que han influït enormement en el debat públic sobre el paper de la paternitat en el benestar de la família: un és la creixent participació de la dona en el mercat de treball, posant en qüestió la divisió de gènere a l'hora de fer front a les responsabilitats familiars. En segon lloc, la diversificació de les formes familiars significa que, en molts casos, la paternitat s'exerceixi fora de la llar familiar, i que existeixi un nombre creixent de famílies monoparentals i reconstituïdes. Aquests processos (així com les respostes públiques que generen) no afecten a totes les famílies per igual, ja que els homes en tant que pares no són un grup homogeni, sinó que aconsegueixen diversos rols, reflectint en molts casos la seva classe social, el seu origen, els seus valors i expectatives, etc.. Malgrat aquesta variabilitat, es pot dir que emergeixen uns patrons comuns que no són exclusius de la realitat catalana, sinó que són compartits per altres països de l'entorn.

Diners i temps són les dues principals inversions que els pares i les mares fan en els seus fills (a més de ser dos dels aspectes principals que es regulen després de la ruptura amb la parella per tal de garantir el benestar del menor). La distribució de temps i diners entre les persones integrants de la família en part està condicionada pel model de convivència -ja sigui biparental, monoparental o reconstituïda- i per les dinàmiques relacionals i de poder que s'hi estableixen. Quan un dels progenitors (habitualment el pare) abandona la llar on convivia amb el menor, la inversió de temps i diners per part d'aquest tendeix a disminuir. En aquests casos, l'altre progenitor (habitualment la mare, que és qui obté en la majoria dels casos la custòdia compartida) queda a càrrec dels problemes que puguin derivar dels déficits de diners i temps que provoca la reducció d'inversions per part del progenitor no resident. Alhora cal considerar els efectes que aquesta situació provoca en el benestar del menor.

L'evidència que ens aporta la recerca sociològica en altres països que experimenten aquest procés des de fa anys -i que confirmen les dades del *Panel Famílies i Infància*- demostra que a les llars monoparentals encapçalades per dones, les mares tendeixen a mantenir-hi uns criteris consistents de comportament quotidià. Les inversions que fan en "temps de qualitat" amb els fills -com la participació en activitat conjuntes, seguiments del que fan a l'escola o amb els amics- són similars a les inversions que fan les mares en llars biparentals. Aquesta similitud adquireix més significació en un context en què la possible major precarietat econòmica, sobrevinguda després del divorci o separació, obliga a algunes mares soles a incrementar el nombre d'hores que treballen fora de la llar i acceptar jornades laborals més llargues.

D'altra banda, abundant evidència empírica confirma que el pare que no resideix amb els fills els aporta menys recursos econòmics i hi passa menys temps que aquells que hi conviu. Segons els resultats del *Panel de Famílies i Infància*, aproximadament quatre de cada deu dones afirmen que no reben recursos econòmics dels pares no residents. A més, un 25% afirma que es produeixen retards en el cobrament de la pensió de mantenció dels fills i filles, fet que repercuteix de forma considerable en la capacitat per fer-se càrrec de les despeses del menor -tal com reconeixen el 64% de les mares que pateixen els retards. De la mateixa forma, (tot i l'existència de regulacions pel manteniment de les relacions del progenitor no resident) les oportunitats del pare per relacionar-se, compartir temps i activitats amb els seus fills sovint disminueixen. Així, segons dades del Panel els pares biològics dediquen més "temps de qualitat" a tota classe d'activitats compartides quan conviu amb el seu fill/a que quan no ho fan.

Un aspecte que cal destacar és el fet que el pare no resident a la llar dels fills manté un contacte més freqüent i inverteix més "temps de qualitat" en els seus fills i filles quan aquests només conviu amb la mare (en una llar monoparental) que no pas, quan a la llar també hi ha present la nova parella de la mare (el "padastre", en una família reconstituïda). En efecte, el 38% dels pares absents de la llar tenen contacte setmanal amb el seu fill o filla quan aquest viu amb la mare; però només el 21% manté aquesta mateixa freqüència de contacte setmanal quan la mare viu amb una nova parella que li fa de "pare social". En tot cas, en aquestes llars reconstituïdes, una proporció alta d'adolescents declara que fan més activitats amb el seu "pare social" que amb el pare biològic -especialment les més quotidianes, com fer els deures, passejar pel poble o veure la televisió.

El *Panel* també ens permet apropar-nos a la valoració que els menors fan del temps compartit amb pares i padrastres dins de les noves modalitats familiars. Els resultats suggereixen que la dedicació més baixa del pare no resident es tradueix en el desig dels fills/es de passar més temps amb ell. Mentre el 28% dels adolescents que viuen amb els seus dos progenitors reconeixen que els agradaria passar més temps amb el seu pare, en canvi, a les llars monoparentals -encapçalades per la mare- això ho declara el 42%; i en el cas de les famílies reconstituïdes ho declara la meitat dels adolescents.

La figura paterna adquireix perfils nous en el context d'una realitat familiar en canvi. Amb la incorporació progressiva de la dona al mercat laboral formal, es fa més palesa l'obsolescència d'un model de divisió del treball, en què el rol de la dona es redueix a l'àmbit privat domèstic i a l'atenció familiar, i el de l'home, al domini públic de la producció. L'erosió del paper de l'home com a únic proveïdor del salari familiar -*breadwinner*- convida a redefinir el paper tant dels homes com de les dones pel que fa a les responsabilitats familiars. Avui, tant la investigació social com les polítiques públiques de suport a les famílies comencen a dirigir la seva mirada cap a la responsabilitat del pare en la cura i el benestar econòmic dels fills i filles menors. La importància de la figura paterna i de la necessitat d'una responsabilitat compartida en l'educació i criança dels fills/es ja es comença a reconèixer social i políticament, com el dret a la baixa per paternitat amb independència de la baixa per maternitat. Ara bé, com garantir la presència del pare quan es trenca la relació de parella? La solució no es senzilla i cal molta reflexió al voltant de qualsevol fórmula, per evitar conseqüències no previstes. Tot i que el règim de visites pretén garantir una relació regular i directa amb el menor, factors com la persistència de nivells alts de conflicte entre els progenitors que han deixat de viure junts o la distància o el naixements de fills amb una nova parella poden limitar el temps que el menor comparteix amb el seu pare. En tot cas, un primer pas per avançar en la "institucionalització" de noves formes de relació després del divorci o ruptura de la parella hauria de ser, segurament, reconèixer els desitjos d'un col·lectiu sovint ignorat en aquests processos: els propis menors.

Ruptura i recomposició familiar: transicions i compromisos de cura

El dret davant les ruptures familiars

Montserrat Tur i Racero

Jurista, advocada especialista en Dret de Família i mediatora familiar, membre de l'associació Dones Juristes

Els despatxos professionals que treballem en dret de família, coneixem diàriament de les ruptures familiars i també sabem que, la major part de les persones divorciades o separades, “refan la seva vida”. Així, el més habitual després d'una ruptura familiar és que es constitueixin noves relacions de parella, matrimonials o no, que es tinguin fills i filles amb les noves parelles, i que per tant neixin nous vincles familiars. Malgrat això el terme “refer la vida”, no és del tot adequat, perquè habitualment no s'ha desfet la vida anterior, sinó que conviu amb la nova situació, i moltes vegades se suma a aquesta. Moltes famílies estan formades, pels fills i filles de les anteriors relacions, més els nous fills i filles que es tenen, i la família passa a ser un concepte més extens que el de pare/mare i fills. També cal tenir en consideració que la diversitat familiar és un dels elements fonamentals per a definir les famílies, i que tots els tipus de família passen per ruptures o conflictes i cadascuna d'elles necessita d'una resposta legal adaptada a les seves circumstàncies. Per tant podem trobar famílies homoparentals reconstituïdes, on els fills són fruit de relacions familiars anteriors, que no necessàriament són relacions homosexuals; o famílies monoparentals fruit d'opcions personals lliures o de ruptures familiars anteriors, i així fins a un llarg etcètera.

Més enllà de la relació matrimonial o de parella, que legalment pot quedar extingida, la presència de fills i filles impedeix que la família que pateix una ruptura deixi de ser, a ulls de dret, una família. Ans el contrari, pel nostre ordenament jurídic té una especial rellevància la regulació dels efectes dels trencaments familiars, quant a les relacions familiars que persisteixen. En efecte, els efectes les ruptures familiars, -la seva nova organització en general i en especial quant a les tasques de cura i atenció dels fills i filles-, és un dels elements fonamentals per al dret i són un dels puntals de l'exercici diari de tots els operadors jurídics en matèria de família. La ruptura pot ser amistosa o contenciosa, però en tots els casos s'haurà de decidir sobre algunes qüestions fonamentals. Aquestes qüestions es refereixen bàsicament als fills i filles de la família, la vivenda familiar i l'economia familiar. No cal dir doncs, que aquests temes són dels més importants per a la majoria de les persones, que solen tenir una única vivenda i que donen al benestar dels seus fills i filles, la màxima prioritat. Per exemple, s'haurà de decidir, quin dels dos progenitors assumeix la guarda i custòdia dels fills, o bé si aquesta queda compartida entre els dos. S'haurà de decidir també, de quina manera es prenen les decisions més importants sobre la vida dels fills, i també s'haurà de decidir com es gestiona econòmicament la família.

Ja s'ha esmentat els canvis que ha patit la societat i la família darrerament, i és obvi que han incidit de clarament en els efectes dels trencaments familiars. Dels dels primers anys de la llei del divorci fins avui, els trencaments familiars i els seus efectes han patit els mateixos canvis quela institució familiar. Entre aquests canvis, per exemple, el de la paternitat responsable, o el de la partit de les relacions familiars, la visibilització de la violència contra les dones i els infants, etc.

En els darrers anys, els canvis legals han estat molts i molt importants, el divorci no causal o divorci exprés, la mediació familiar, el reconeixement legal de la diversitat familiar, etc. El canvi legal que ha tingut especial rellevància pública és el de la guarda i custòdia compartida. És evident que aquesta demanda social, en relació a la possibilitat que els pares puguin compartir el temps dels seus fills i filles, pot respondre a un nou model familiar més paritari, en el que des del principi la parella ha compartit i repartit les tasques de cura i atenció als fills i filles. Des d'aquesta perspectiva és una possibilitat encomiable i necessària, però no pot amagar-se que la demanda pot respondre a altres interessos, no tant coincidents amb els que han de ser més protegits en un trencament familiar, els interessos dels infants. Una guarda i custòdia compartida pot suposar la venda del domicili familiar i la no existència de pensió d'aliments per als fills, això pot ser un “carmel” molt llaminer per a molts progenitors que viuen el trencament com una manera de desfer-se de les seves responsabilitats. El debat cal orientar-lo cap a la paternitat responsable, la diversitat familiar, i la família basada en relacions paritàries i d'aquesta manera la guarda i custòdia compartida serà un efecte quasi inevitable del trencament.

Com ja ha quedat comentat, moltes persones després d'un trencament, tornen a contraure matrimoni, o a establir una relació de parella estable, i en no poques ocasions tornen a tenir descendència, són les anomenades famílies reconstituïdes. Aquest model familiar ha suposa a nivell legal alguna dificultat, que ara per ara no ha estat superada. Aquestes famílies estan formades, pels nous fills i filles, pels fills de les anteriors relacions que conviuen permanentment i pels fills de les anteriors relacions que no conviuen permanentment.

Així aquestes famílies estableixen vincles i lligams, que moltes vegades el dret ni reconeix ni coneix. Sinó hi ha trencament, aquestes situacions passen desapercebudes però, en cas de trencament, neixen un munt de problemes, per la falta de reconeixement jurídic dels que podríem anomenar "step-parents". De quina manera regulem els drets dels infants i de les persones que s'hi relacionen familiarment quan existeix una ruptura? Per formular-ho més senzillament: Quin drets i deures té, en relació als infants, una persona que ha compartit la vida amb una altra i els seus fills durant el temps suficient per establir lligams amb aquests infants?

Com es pot apreciar, les ruptures familiars i les noves famílies són una de les parts més importants del dret de família que, en alguns casos ha donat una resposta d'acord amb la realitat social, i en d'altres ha quedat endarrerit i no ha donat la solució adequada a les demandes socials.

Els homes joves i la paternitat

Pilar Escario

Psicòloga, presidenta del Instituto de Investigación Social ADVIRA i coautora, amb Inés Alberdi, del llibre *Los hombres jóvenes y la paternidad*

Entre els canvis més importants que han tingut lloc en la societat espanyola destaquen els canvis en la dona, per la seva sortida al món exterior, en respondre amb el seu esforç i sacrifici a tot el que una societat en desenvolupament li exigia: s'ha incorporat al món laboral, ha estat mare, ha tingut cura de la seva família, de la seva parella i de la seva llar.

Paral·lelament als canvis que s'han produït en la vida de les dones, els homes s'han enfrontat a transformacions molt profundes, i molt sobtades. En una o dues generacions, es qüestiona el seu poder en la família, deconstruint-se l'anomenada família patriarcal i que avui s'organitza d'una manera no jeràrquica, sinó igualitària. A més, ens trobem en un temps diferent en el qual els homes van adaptant-se als nous rols que avui els toca desenvolupar i en el qual afloren d'una manera molt diferent les imatges, els conceptes i tota una ideologia associada a la masculinitat.

Amb relació a la paternitat el primer que hem analitzat és el tema dels afectes i les seves implicacions en la masculinitat. Actualment es qüestiona que el fet biològic/natural sigui l'únic vehicle per crear llaços afectius amb els fills. Per tant, exclusius de la mare i excloents per als pares, sinó que el fet cultural, la presència, la proximitat i l'atenció poden, així mateix, generar forts vincles d'unió i d'afecte, cosa que inclou la relació paterna.

Ens trobem davant una cruïlla en la qual es troben i es perden tradicions, patrons culturals, teories científiques i nous codis de conducta. La ciència no acaba d'aclarir en quina mesura les relacions tenen un poder natural que anticipi un comportament amb els fills, però el que sí que sembla evident és que la cultura té un important impacte en aquestes conductes.

També hi ha evidències -i el nostre estudi les confirma- de que els nous pares estan en vies de reconduir actituds i comportaments i de redefinir els seus sentiments envers la prole des del naixement del primer fill.

Hi ha autors dels països nòrdics que parlen ja de la "revolució paterna". Aquests autors posen l'accent en la deficiència de la formació masculina, mancada ja des de l'adolescència del concepte de cura, històricament transferit a les dones. Els costums i les tradicions han fomentat el fet que els homes en general se sentin aliens al paper de les persones que tenen cura dels altres, entre els quals s'inclou la cura dels fills.

Malgrat això, cal assenyalar que els pares joves mostren signes evidents de canvi en mostrar més sensibilitat i afecte i en abandonar pautes arrelades d'una masculinitat marcada pel sexisme. Ja ho veuen clar. Han de compartir la cura amb les seves parelles i això els ha "obligat" a exterioritzar els seus afectes, a parlar dels seus fills i, fins i tot, a ensenyar les seves fotos al lloc de treball, cosa que semblava reservada únicament a les mares.

La imatge social dels nous pares és cada vegada més visible. Ja no sorprèn veure els pares empenyent cotxets de bebès, en la publicitat es veuen els pares canviant bolquers. Això, fa una dècada, almenys en aquest país, era impensable.

En una o dues generacions els pares assisteixen ja als parts i allà comença una vinculació afectiva amb el bebè, des del seu naixement. El permís de paternitat, acabat d'estrenar amb la Llei d'Igualtat, és molt important perquè es reconeix oficialment el dret del pare i la necessitat del fill d'estar en contacte des del seu naixement.

Actualment, els nous pares del nostre estudi ens han demostrat que tant la cura de la llar com la cria dels fills formen part íntegrament de les responsabilitats masculines: la tendresa i les atencions no són habilitats exclusives de les dones.

Si es considera l'agenda vital d'un home de tipus mitjà a Espanya, tenir un fill és una de les decisions més importants pel canvi que suposa, vist des d'un pla personal: és una discontinuïtat, un gir en la vida personal de cadascun d'ells. Des d'un pla més general, és una etapa més en l'evolució normal de la societat. Per això en el nostre estudi hem fet una distinció entre el que significa "ser pare" i "tenir un fill", perquè no és el mateix. Ser pare és la versió social d'aquest esdeveniment, mentre que tenir un fill es refereix a les implicacions personals a les quals estan subjectes tots els que inauguren la seva paternitat.

És a dir, ser pare és respondre a una exigència, complir amb un mandat social. Tenir un fill és part d'un projecte personal, que ja no es viu com a imposat i que té, a més, una connotació més emocional: s'entra en contacte amb un nou ésser que desencadena tota una sèrie de sentiments i vivències no sentides fins al moment de ser pare.

En el nostre estudi hem posat un èmfasi especial en el primer fill, com el desencadenant de tot el procés de la paternitat que haurà de romandre vigent al llarg de la vida, independentment dels avatars de la parella: és el que hem anomenat la "paternitat sostenible". En el primer fill es concentra tota la intensitat de la decisió, es capitalitzen els canvis vitals i és quan s'aguditzen els sentiments.

El primer fill té, a més, altres implicacions importants. Si es relaciona amb les etapes vitals de l'individu, suposa un nou "ritu de passatge" a l'edat adulta. Per què? Tot aprofundint en les vivències dels joves pares, es fa transparent com l'abandonament de la joventut i el pas cap a l'edat adulta va acompanyat d'un sentiment de nostàlgia: en la pèrdua de la joventut abunden les referències a l'enyorança de la llibertat i de la irresponsabilitat, a l'oci nocturn i, en definitiva, "a la bona vida".

Hem analitzat en el nostre treball com es reorganitza la vida dels pares a partir del naixement del seu primer fill. L'arribada del fill suposa un canvi radical en l'organització de la llar (horaris, sortides, relacions amb la parella) i amb l'entorn laboral. Molts pares han assumit aquests canvis; d'altres els viuen com el preu que s'ha de pagar en pro d'un objectiu molt valuós: el nou fill.

Un dels trets més interessants és la il·lusió d'aquesta nova etapa, que en fa una experiència que els motiva tant que els porta a creure amb freqüència que s'ocupen dels seus fills més enllà de la realitat. Almenys és el que diuen les mares. No obstant això, cal valorar, i molt, com en una sola generació s'han transformat conceptes i comportaments en passar d'una tipologia de pares passius, reactius, a un model proactiu que canvia bolquers i dóna biberons amb tota naturalitat. La nova cultura dels joves, la necessitat de compartir tasques amb les mares que treballen i descobrir que la tasca tampoc no és tan difícil han afavorit aquest canvi.

L'aparició del fill no tan sols exerceix una important influència per al canvi de model familiar pel que fa referència a compartir i repartir funcions, sinó que va més enllà: la percepció simbòlica de les figures pare i mare, tradicionalment associades a allò masculí i a allò femení, van difuminant les seves arestes més pronunciades. Els rols de cada un ja no estan, i no ho estaran en el futur, tan exclusivament marcats pel sexe.

Això suposa un gran avenç per al desenvolupament i la formació de les noves generacions socialitzades en un entorn més igualitari en qüestions de gènere. Ara el canvi correspon sobretot als homes. És a ells a qui els toca desmuntar tota una sèrie de creences i estereotips construïts sòlidament durant generacions i basats en uns valors masculins que avui estan qüestionats fins a l'últim racó de les societats civilitzades.

I el paper que juga la paternitat en aquest canvi és important en dos sentits. Ser pare influeix modificant el concepte de "masculinitat" tradicional i, a la inversa, un nou pare estarà més capacitada de socialitzar el seu fill segons els nous valors de la societat avançada.

El desig de tenir temps per tenir cura i gaudir dels seus fills ha estat una evidència molt actual acompanyada de les dificultats que comporta poder exercir aquesta tasca. La reducció de temps laboral està mal vista en les empreses: és un canvi encara més mal acceptat que en les dones. I els fills ho necessiten. Necessiten els dos: el temps de la mare i del pare. En una enquesta realitzada l'any 2005, entre nens de 10 a 12 anys, publicada a La Vanguardia, s'assenyalava com a primera conclusió que els nens desitjaven estar més temps amb els seus pares, però que trobaven una sèrie d'impediments, com les "preocupacions per la feina" o que "volien guanyar més diners". El fet d'estar abocats a la feina es justificava millor en els pares que en les mares treballadores. És a dir que els nens aprenen i accepten, ja de petits, que la societat obliga menys el pare que la mare a estar amb ells.

No és tan fàcil com podria semblar que els canvis en la imatge que projecten els nous pares arribin a quallar en el curt termini. No s'avança frontalment cap a una meta salvant obstacles, sinó amb nombrosos avenços i retrocessos, malgrat que la tendència sigui en sentit progressiu. Hi han problemes, per exemple, pel que fa a quin tipus de pare és més desitjable i com s'aconsegueix. Si ja avui en dia el model de pare autoritari i jeràrquic és inacceptable, encara no es té gaire definit quin és el model següent. Un exemple és com enfrontar-se amb l'educació dels fills. És un tema que ha suscitat un gran debat, ja que s'enfronten dues postures. Una definida pel dictat de la societat moderna: major llibertat i autonomia per als fills. Una altra definida per la necessitat de certa disciplina, quan es troben amb conductes no desitjades dels fills que els obliga a comportar-se com el tipus de pare de la generació anterior.

L'adolescència és el gran repte per al jove pare. De moment la demostració d'afecte i la participació en l'atenció dels seus fills es viu com una experiència, amb un elevat grau de satisfacció: augmenten no només els seus valors com a ésser humà en proporcionar seguretat, protecció i dedicació de temps, sinó que també eleva la seva autoestima. Però haver d'educar-los està encara ple d'incògnites. "Ser pare educador" encara no compta amb les suficients referències per poder-se manejar amb seguretat en aquesta etapa de la seva vida. La nova paternitat no és homogènia, sinó que presenta diferents perfils en relació amb la seva dedicació, la seva intensitat emocional i l'estil de relació amb els fills.

Hem distingit tres perfils:

El pare intens: predominen els aspectes emocionals i afectius. Podríem anomenar-lo també el pare matern. El seu focus d'atenció està dedicat al fill, que el va fer canviar totalment, fins al punt que la mare ha pogut sentir-se desplaçada. Per a ell l'instint paternal existeix i creu que cuida el fill molt bé, fins i tot millor que la mare.

El pare responsable: experimenta conjuntament amb la mare les alegries i les dificultats de la procreació. Ja abans de néixer, ha assumit el seu paper i desitja compartir amb la mare totes les atencions i les responsabilitats en la relació amb el fill. És capaç de sacrificar hobbies i temps per estar més estona a casa. El seu paper es basa en l'intercanvi amb la mare, no li pren protagonisme i prova de fer un repartiment tan equitatiu com sigui possible amb ella en tot el que fa referència als fills.

El pare complementari: Es defineix per atendre i donar suport a les mares en tot el que necessiten. És el pare "ajudador". Creu fermament que els pares han d'adoptar un nou paper en la família i refusen el model autoritari; és conscient dels canvis que exigeix la societat però més per adaptació que per convicció perquè creu que la dona té un paper exclusiu en la seva relació amb els fills que a ell no li correspon.

Polítiques per afavorir una nova paternitat

Anna Escobedo

Economista, professora de Sociologia de la Universitat Autònoma de Barcelona

A Catalunya, com al conjunt d'Europa, s'està estenent un nou model de família més igualitària, més diversa i canviant, basat en l'ideal de que homes i dones comparteixin equitativament treball remunerat i treball familiar no remunerat, drets i deures cívics i socials.

A les llars catalanes amb infants menors de 3 anys, la majoria de pares i mares treballen fora de casa (el 93% dels pares i el 63% de les mares tenen una ocupació remunerada el 2006). Això situa en un ordre de prioritats les polítiques per afavorir i possibilitar una nova cultura de la paternitat i la maternitat més compartida i cooperativa, entre homes i dones, entre famílies i institucions educatives infantils, mestres i educadors.

La Convenció de Nacions Unides pels Drets dels Infants de 1989 inclou al seu article 18 el principi de que els poders públics fomentin la responsabilitat parental compartida entre mares i pares, i desenvolupin sistemes de suport a la cura i criança dels infants. En particular es contempla el desenvolupament de mesures i serveis orientats a millorar l'articulació entre l'esfera productiva i reproductiva de les famílies.

L'any 1992 el Consell Europeu va adoptar una recomanació sobre Atenció Infantil, promovent una concepció global i integradora de les polítiques de suport a l'atenció infantil a la Unió Europea, en un context on cada cop més mares i pares són laboralment actius, i en que totes les polítiques comunitàries s'orienten a incrementar les taxes d'ocupació -especialment les femenines- com a via d'assegurar la sostenibilitat dels nostres sistemes de benestar. El Consell Europeu recomana als governs, als agents socials i altres organitzacions, a que prenguin iniciatives amb l'objectiu de facultar als pares i mares per a conciliar les seves vides laborals i la criança dels seus fills en les següents quatre grans àrees:

1. Serveis d'atenció i educació infantil accessibles i assequibles de qualitat
2. Llicències laborals per atendre la criança i cura dels fills (Llicència per maternitat, per paternitat, llicències parentals posteriors a les dues anteriors per atendre els fills fins que es poden incorporar a l'educació infantil, o bé per atendre les malalties breus o llargues dels infants)
3. Un entorn i organització laboral que respongui millor a les necessitats dels treballadors amb fills petits o familiars dependents al seu càrrec
4. Una major participació dels homes en la criança dels fills i en les tasques d'atenció familiar, i per tant en l'ús de les mesures de flexibilitat laboral per motius familiars.

L'acció política pot incidir en primer terme en les dues primeres àrees a través de regulació i finançament públics de qualitat de llicències parentals i dels serveis d'educació i atenció infantil pels menors de 3 anys. Les dues segones àrees depenen d'un procés de canvi social i cultural més ampli. Amb tot el sector públic també pot jugar un rol de lideratge en constituir-se en si mateix en una organització laboral que respongui a les necessitats dels treballadors amb responsabilitats de cura d'infants o altres persones dependents, o promogui accions positives en les pròpies polítiques internes de personal.

Així afavorir l'ús per part dels homes de les llicències parentals, o l'acció positiva per a introduir homes en les professions de cura i educació infantil, són instruments usats i en procés de desenvolupament en diferents països per tal d'oferir mecanismes pràctics i nous referents per una nova cultura i estils de paternitat.

La participació masculina en l'àmbit de l'educació infantil, el treball social i l'atenció a la dependència, genera referents, però requereix d'acció positiva ja en la fase d'elecció dels itineraris formatius que hi porten (mestres infantils o de primària, formació professional per a educadors infantils o especialistes en serveis comunitaris i d'atenció...). Necessita del disseny de carreres professionals o mecanismes d'incorporació que permetin aprofitar tant el potencial dels joves recent formats, com el potencial d'homes que puguin reciclar-se en aquest sector després d'una ruptura o reconversió de la seva carrera professional. Passa finalment també per millorar la valoració social i econòmica del treball dels cuidadors i educadors de primera línia, canviant estereotips i prioritats d'inversió pública: es tracta de treballs que requereixen d'una gran força, intel·ligència emocional, de la concurrència de professionals reflexius i capacitats per al treball multidisciplinari i en equip, i que un tipus de desenvolupament econòmic sostingut i basat en la cohesió social.

Les llicències parentals són usades si són retribuïdes i comporten una bona protecció del treball. Un sistema adequat i ben dissenyat de llicències parentals i familiars pot contribuir simultàniament a la conciliació de la vida laboral i familiar, al progrés de la igualtat entre homes i dones, a la llar i a la feina; i a millorar les bases de creixement i benestar per la població infantil en un context de recolzament als vincles familiars (per a homes i dones), sobretot quan s'articulen amb un sistema d'educació infantil temprana accessible de qualitat. Per això, la Comissió Europea s'està fixant i prenent com a indicador rellevant els sistemes de llicències parentals ben retribuïts (en la lògica del manteniment dels ingressos salarials), que són analitzades de forma integrada als sistemes d'atenció i educació infantil pre-escolar, tenint en compte la seva intensitat, el seu finançament públic i la seva qualitat.

Allà on la llicència parental és un dret familiar, és a dir, quan la llicència pot ser compartida entre la parella, els homes utilitzen només una petita proporció. Per exemple, menys d'un 1 % dels usuaris són homes a la República Txeca; 2 % a Finlàndia o a Polònia, 3 % a Àustria, 5 % a Alemanya (sota la regulació anterior a 2007) o un 10 % a Canadà (veure Moss & Wall, 2007; per aquestes i per les següents dades). Allà a on la llicència parental és concebuda al menys en part com un dret individual intransferible i està relativament ben remunerada, l'ús entre els homes és més elevat. Això es pot observar en quatre països dels nòrdics:

- Dinamarca: el 62% dels homes amb fills nascuts entre 2002/03 van usar la llicència parental una mitjana de 25 dies. Les mares utilitzen 351 dies en mitjana entre la llicència maternal i parental.
- Islàndia: l'any 2003 per cada 100 mares, 84 pares van usar la llicència parental una mitjana de 94 dies, comparats als 182 dies de llicència que utilitzen les mares.
- Noruega: un 89 % dels pares l'any 2003 van utilitzar la llicència parental, el 15 % la va fer servir més temps que el mes de quota paterna intransferible.
- Suècia: el 90 % dels pares de fills nascuts al 1998 han usat la llicència parental, principalment quan els seus fills tenien entre 13 i 15 mesos d'edat. A més, els pares utilitzen un terç dels dies de llicència parental disponibles anualment per la cura dels fills menors de 12 anys malalts, retribuïts per la Seguretat Social al 80%. L'any 2005 els homes utilitzaven un 20% del total dels dies de llicències parentals disponibles.

Als quatre casos, les mares continuen usant més temps de llicències parentals que els pares, amb tot aquestes xifres mostren un canvi gradual cap a l'augment de la responsabilitat paterna envers l'atenció i la cura. El canvi més significatiu del comportament patern sembla que està tenint lloc a Islàndia i Suècia. El major ús de la llicència parental per part dels homes és afavorit en gran mesura per transformacions en l'àmbit de les polítiques socials. El nombre mitjà de dies de llicència utilitzades pels homes a Islàndia s'ha doblat entre 2001 i 2003, paral·lelament a l'extensió de la llicència parental intransferible pels homes. La proporció d'homes noruecs que utilitzen alguna llicència ha augmentat del 4 % al 89 % des de la introducció de la quota masculina d'un mes de duració. Similarment, la proporció de dies de llicència parental utilitzada pels homes suecs es va doblar entre 1997 i 2004, amb la introducció i posterior extensió de la quota masculina. Altres exemples de l'efecte produït pels canvis en les polítiques socials, són el nombre de pares portuguesos que s'acullen a la recentment introduïda llicència parental remunerada. Les dades suggereixen que els homes utilitzen la llicència parental en una etapa més tardana, després del naixement, que les dones, degut en part al període de lactància. Així amb l'extensió de les llicències parentals remunerades es creen condicions favorables per incentivar l'ús per part dels homes. La nova política social al Quebec, que inclou una llicència parental amb una remuneració més elevada i una quota masculina, ha propiciat que l'ús per part dels pares es doblí d'un 22% al 40% durant el 2006.

A Espanya l'excedència per cura de fills (que és la traducció al context espanyol de la llicència parental) no és retribuïda i comporta una molt baixa protecció del lloc de treball. El resultat és que el seu ús és molt petit (6% de les famílies agafen algun període d'excedència, 6 mesos en mitjana, i el 96% de les usuàries són dones). En canvi les Lleis 6/2002 i 8/2006 per afavorir la conciliació de la vida personal, familiar i laboral del personal al servei de les administracions públiques de Catalunya han introduït una sèrie de mesures complementàries retribuïdes que estan generant un ús molt elevat per part d'homes i dones -en alguns casos un ús fins i tot paritari-: un mes addicional de llicència per paternitat posterior a la llicència maternal; reducció d'un terç de la jornada laboral sense pèrdua de sou durant un any; posteriorment la possibilitat de reduir la jornada un terç amb el 80% del sou o mitja jornada amb el 60%, fins que el fill compleixi 6 anys. Si bé aquestes mesures es limiten ara per ara al sector públic, ens mostren un possible camí a seguir a l'hora de formular propostes de reforma del sistema de llicències parentals finançat pel sistema estatal de Seguretat Social, o en l'àmbit de la negociació col·lectiva.

L'anàlisi comparada de les llicències parentals ens porta a observar com la individualització, la retribució proporcional al sou, la flexibilitat en favor dels treballadors, i una cultura favorable promouen l'ús per part dels homes. ¿Un ús suficient d'aquestes mesures contribueix a promoure una nova cultura de la paternitat? Sens dubte sí en el nivell dels referents culturals i simbòlics. Pel que fa al canvi estructural d'actituds i pràctiques quotidianes a l'interior de les llars caldrà observar com són usats aquests temps i renegociades les tasques familiars. L'experiència d'altres països ens suggereix que cal donar més temps als homes, sols a casa i no com a ajudants de les mares, i acompanyar-ho d'un context de suport social per a que desenvolupin les seves pròpies competències en les tasques de cura i criança dels fills.

Famílies que eduquen

Jordi Bach i Pujols

Adjunt a la Secretària d'Infància i Adolescència del Departament d'Acció Social i Ciutadania de la Generalitat de Catalunya

Famílies que eduquen i infants que creixen, els dos protagonistes inseparables. Els canvis que a tots nivells s'estan produint a la nostra societat afecten la posició dels adults respecte els infants i adolescents i alhora les exigències i necessitats que tenen aquests infants i adolescents.

Famílies que eduquen, són famílies que transmeten uns valors, unes pautes, ... famílies que volen fonamentar la base a partir de la qual els infants desenvoluparan la seva pròpia vida.

Les famílies es troben immerses en una societat canviant, que rep incorporacions de nous valors, noves formes de conuiu, i que han d'ajustar les seves actuacions a les demandes i realitats en què es trobaran aquests infants que en el futur seran adults.

Es ben cert que el paper de les famílies en l'educació dels infants està canviant de forma molt ràpida i que cal una major corresponsabilitat social en els processos educatius.

En consonància amb aquest plantejament al desembre del 2006 i dins la reestructuració parcial del Departament d'Acció Social i Ciutadania es va crear la Secretaria d'Infància i Adolescència, que entre d'altres té les funcions de planificar les polítiques d'infància i adolescència i vetllar per la realització de les iniciatives destinades a donar suport i protecció a la infància.

Aquestes funcions que abasten els infants i adolescents a Catalunya, prenen especial rellevància quan parlem dels infants i adolescents en situació de risc social.

De la Secretaria d'Infància i Adolescència en depenen la Direcció General d'Atenció a la Infància i l'Adolescència, l'Àrea de Suport als Joves Tutelats i Extutelats i l'Institut Català de l'Acolliment i de l'Adopció. Aquestes tres entitats duen a terme funcions de prevenció i també d'atenció i intervenció.

Des de l'ICAA, s'està treballant per potenciar l'acolliment familiar i l'adopció com a resposta a una de les funcions de la Secretaria de vetllar per l'efectivitat del dret dels infants i adolescents a tenir una família.

Famílies acollidores, famílies adoptives, famílies que eduquen infants i adolescents. A Catalunya, hi ha actualment més de 600 infants acollits per famílies que s'han ofert per atendre aquest infants que han d'estar fora del seu nucli familiar.

Famílies acollidores que es troben també amb el repte i les dificultats d'educar, d'ajudar a créixer uns infants, acompanyar uns adolescents.

També, i especialment, aquestes famílies acollidores, necessiten espais de suport, reflexió, formació per dur endavant la seva tasca. Així, des de l'ICAA es va crear l'any passat, l'escola de pares i mares acollidores, amb espais per a la reflexió comuna i l'aprenentatge compartit.

També des d'aquest mateix Institut i seguint la línia d'actuació marcada amb la Secretaria d'Infància, el Servei d'atenció postadoptiva ofereix espais de suport, assessorament i orientació psicològica i educativa als pares i mares que han adoptat un infant. Aquests espais de suport són individuals i també grupals, i en tots ells es constata també la necessitat dels pares de poder compartir i debatre qüestions entorn la cria i educació dels fills.

S'han de potenciar les iniciatives que promouen espais de debat i formació per aquelles persones, pares, mares.... famílies que tenen la responsabilitat d'educar uns infants i adolescents en una societat exigent i canviant.

Les primeres jornades sobre família, infància i adolescència, famílies que eduquen, són un bon indicador de la necessitat de debat d'un fet tan cabdal com l'educació dels nostres infants. Cabdal per a les famílies i cabdal per a la nostra societat.

Famílies, vida quotidiana i polítiques municipals

Ricard Gomà i Carmona

Cinquè tinent d'alcalde d'Acció Social i Ciutadania. Ajuntament de Barcelona

Els canvis profunds en les estructures i les relacions familiars dibuixen una de les dimensions més rellevants de la transformació, en termes de vida quotidiana, que experimenta avui la nostra societat. A Barcelona aquests canvis es presenten amb intensitat i dinamisme, i generen en simultani potencialitats i necessitats emergents. Cal donar-hi resposta des de valors i claus conceptuals posades al dia, que s'han de traduir en una nova generació de polítiques públiques de suport a totes les famílies.

Al llarg de l'última dècada, s'ha desplegat a Barcelona una extraordinària diversificació en l'estructura de les llars i en les formes de convivència. Des de 1970 fins a 2001 la ciutat ha perdut 241.258 persones i, en canvi, ha guanyat 115.697 llars. La família nuclear tradicional, formada per un matrimoni heterosexual amb fills/es, ha perdut presència relativa de forma accelerada. Avui aquest tipus de família se situa per sota del 30% de les llars de Barcelona, amb una pèrdua de més de 50.000 unitats des de 1991. Al seu costat s'ha produït una veritable eclosió de llars unipersonals, famílies monoparentals, parelles de fet, nuclis familiars reconstituïts, unions homosexuals i llars compartides. Aquest dens entramat de modalitats familiars i convivencials és ja un component estructural de la realitat social barcelonina. Algunes xifres poden resultar il·lustratives: les parelles de fet i les famílies monoparentals s'han doblat al llarg dels últims 10 anys, les llars unipersonals han passat del 18% al 27% del total, i els habitatges compartits -2 o més persones sense vincles familiars- han augmentat en més de 10.000 unitats. Aquestes dades, a més, s'han de posar en diàleg amb altres dimensions del canvi demogràfic, estretament vinculades a les tendències familiars. a) La repuntada recent de la natalitat i el caràcter multicultural d'aquesta, amb més d'un 20% de naixements, l'any 2005, de mares d'origen estranger. b) La reducció a la meitat de la taxa de nupcialitat d'ençà del 1980, i el fort increment dels matrimonis civils, els quals, des de l'any 2002, superen els religiosos. c) L'augment sostingut de la parentalitat fora del matrimoni, que se situa avui a l'entorn del 35% del total de naixements.

Barcelona es troba doncs en una fase ja madura de la transició cap a la complexitat familiar i convivencial que han realitzat gairebé totes les grans ciutats europees, en el marc de països socialment avançats. Sens dubte, l'heterogeneïtat familiar tendeix a redefinir de manera substancial les relacions de gènere i intergeneracionals, l'organització social dels temps, i les tradicionals tasques cuidadores pròpies del model familiarista de benestar.

La nova realitat familiar és un terreny on se segueixen projectant percepcions diferents i valors en disputa. La família ha estat sempre un component central del que podríem anomenar la dimensió moral del conflicte polític. Al llarg del segle XX, en el marc d'una societat familiarment homogènia, les perspectives conservadores es van erigir en defensores de l'ordre familiar establert (amb accents autoritaris, sexista i reproductor de vells codis morals).

Les forces progressistes van quedar atrapades entre la crítica abstracte a les formes i relacions familiars predominants, i la incapacitat de construir narratives i vivències familiars alternatives, basades en valors tangibles de vida quotidiana (vincles, afectes i emocions, intercanvis, suports...) que mai no van habitar l'imaginari d'una esquerra masculinitzada, més orientada a transformar la societat que a canviar la vida. Avui, en el context de la multifamiliaritat, la dreta moral es mostra reticent a acceptar les noves modalitats de convivència, nega fins i tot la igualtat de drets a les parelles homosexuals, tot ben enbolcallat en un discurs de protecció de la família (sempre en singular) que esdevé, a banda de retòric, exclouent. Des de visions progressistes s'obre una gran oportunitat per articular valors, polítiques i pràctiques familiars alternatives, les quals poden projectar-se en moltes dimensions. Des de la diversitat familiar com a espai de reconeixement de drets civils de nova generació, fins a la lluita contra l'exclusió en entorns familiars vulnerables; des de l'impuls a un nou contracte de gènere, fins a mostrar des de les famílies que una altra vida quotidiana és possible, teixida per vincles solidaris, aprenentatges creuats, interdependències, diàlegs, relacions d'estima i comprensió, i respecte pels projectes personals de vida.

En l'àmbit local, i des d'una perspectiva valoritzadora de la nova diversitat familiar, sabem que no disposem, ni de bon tros, de totes les claus de resposta. Però estem convençuts, també, que des de l'Ajuntament podem i estem realitzant aportacions positives i substancials. És des de la proximitat de la política municipal, des del conjunt d'antenes existents al territori, i des de pautes de complicitat -o de conflicte creatiu- amb el teixit d'entitats, que podem detectar les necessitats o desajustos que resulten de confrontar els canvis demogràfics i culturals recents amb la reproducció de rols tradicionals i amb les desigualtats socials: la càrrega cuidadora de moltíssimes dones, la fragilitat de l'acollida o del reagrupament familiar, l'acumulació de riscos d'exclusió en la monomarentalitat jove, les mancances de socialització en etapes clau (0-3 anys, adolescència), les violències intrafamiliars, o el desvincle no desitjat que es transforma en aïllament, perfilen un ventall de dinàmiques que reclamen actuacions municipals potents, ben articulades a polítiques públiques nacionals, estatals i europees.

El Programa Municipal per a les Famílies 2006-2010 expressa una clara voluntat política, per part de l'equip de govern actual, de dotar Barcelona d'un nou marc articulat de polítiques de suport a les famílies amb caràcter transversal. Cadascun dels seus objectius operatius i accions es desplega en el marc de l'òrgan municipal de gestió competent, d'àmbit sectorial o territorial. Els principis i conceptes en què es basa el programa tenen com a punt de partida que la finalitat del grup familiar és proporcionar els vincles necessaris perquè els seus membres puguin desenvolupar processos d'individualització satisfactoris, alhora que es socialitzen. Aquesta evolució ha de tenir en compte d'una banda aspectes interns com ara el desenvolupament familiar en un marc de suport i afecte, però també les interaccions, les crisis i els conflictes i les capacitats parentals per poder superar els problemes. I d'altra, els factors externs que tenen a veure amb la diversitat estructural i cultural de la nostra societat.

Els serveis a les persones i les polítiques actives d'ocupació i d'habitatge configuren a Barcelona un entramat municipal de suport a les famílies de caràcter multidimensional: en la dimensió educativa (la xarxa d'escoles bressol, els recursos socioeducatius de proximitat, o els programes d'interacció entre les escoles i les famílies); en la dimensió d'emancipació (el pla jove de formació i ocupació, o els habitatges municipals per a joves); en la dimensió de gènere i conciliació (els plans d'igualtat a les empreses, el programa de nous usos del temps, o els bancs solidaris i d'intercanvi); en la dimensió d'atenció social (el pla de suport per a l'accés a l'habitatge, els equips d'infància en risc, el servei municipal d'acolliment familiar, o les rendes d'inserció); en la dimensió cuidadora (l'atenció domiciliària, els programes de respir, o els centres de dia); en la dimensió intercultural (els protocols i la xarxa d'acollida, o el servei de mediació). Tot plegat configura una base sòlida on construir el present i el futur de les polítiques municipals per a les famílies. Futur que passa per apostes nítides de consolidació, revisió, enfortiment i ampliació de la xarxa de serveis i recursos. N'estem convençuts que les famílies, totes les famílies, conformen un dels millors actius socials de la ciutat.

Les famílies articulen la vida quotidiana i esdevenen àmbits de desenvolupament personal. Refermem doncs el nostre compromís amb l'horitzó d'una Barcelona on totes les persones puguin tirar endavant -en peu d'igualtat i dignament- qualsevol modalitat de família o convivència, vertebrades sempre per relacions humanes de qualitat.

Montserrat Ballarín

Diputada de Benestar Social de la Diputació de Barcelona

L'Àrea de Benestar Social de la Diputació de Barcelona té una línia estratègica de treball exclusivament per als infants, els adolescents i les Famílies. En aquest sentit i atès que la missió de la Diputació de Barcelona és oferir suport als municipis de la província de Barcelona, treballem conjuntament les necessitats que han detectat per a la seva població.

Les prioritats del nostre treball amb els ajuntaments son:

1. **Ajudar als professionals a coordinar-se per tal de treballar la prevenció del maltractament infantil**, de manera que tots els professionals que estan en contacte amb els infants treballen plegats per tal de fer un protocol d'actuació conjunt per a la detecció i derivació de possibles casos de maltractaments.
2. **Acompanyar als pares i mares en el desenvolupament del seu rol**, a través de xerrades i dinàmiques de grup. Un professional expert condueix aquestes xerrades que tracten temàtiques molt diverses, per exemple: relacions dintre de la família o unitat de convivència; la salut, nutrició, sexualitat, trastorns de la son; escola i aprenentatges, la incorporació a l'escola, els deures, joguines..., la participació dels pares i mares a l'escola, consumisme, relacions entre iguals.
3. **Espais familiars per a la petita infància, 0-3 anys**: des de la Diputació de Barcelona pretenem que els ajuntaments impulsin espais familiar adreçats als nens de 0-3 anys amb les seves famílies. Es tracta d'un servei on la família pot assistir a determinades hores amb l'infant i es relacionen amb d'altres famílies i d'altres infants . Hi ha un aprenentatge mutu, però també hi ha la presència d'un/a professional que pot ajudar en determinats moments, o bé plantejar temes que pugi ser útils per les famílies per tal que aquestes tinguin elements per millorar la relació amb els seus fills/filles.
4. **Campanya Drets de l'Infant**. Amb motiu de la Declaració Universal dels Drets de l'infant de Nacions Unides el 20 de novembre de 1959, celebrem al voltant d'aquestes dates cada any el dia internacional dels Drets de l'infant en els nostres pobles i ciutats. Ho fem a través d'una campanya que mobilitza els nens de les escoles i dels esplais amb l'objectiu final d'una gran festa de commemoració. Alhora es reparteixen materials didàctics, per tal que tant els nens i nenes com els professionals, pugin treballar la importància d'aquest tema.

REFLEXIONS JORNADES FESTIVAL DE LA INFANCIA

12-13 desembre 2007

Fira Barcelona